

Halmos Antal

A szerző repülőmérnök és közgazda színes, zaklatott étellel. Kisgyerekként utolsók közt menekült el Nagyváradról a szovjet gyűrűből, már 12 évesen dolgozott a vasútnál, 1956 moszkvai egyetemen érte, ahonnan véleménynyilvánítás miatt kizárták, diplomáit itthon szerezte. A magyar műszer-exporttal foglalkozó közgazdász diplomamunkája komoly elismerést váltott ki, doktorira javasolták. A súlyos hendikep ellenére 28 évesen – pályázatot nyerve – a Műszaki Fizikai Kutató Intézet műszaki igazgatója, majd több külkereskedelmi vállalatnál dolgozik. Bejárja a világot. Hét évig Magyarország kereskedelmi kirendeltségein képviseli az országot, Nyugat-Bengálban vezetőként. Indiában töltött éve alatt foglalkozott makrogazdasági kérdésekkel, feladatai közé tartozott elemzések készítése az ország gazdasági helyzetéről. Átfogó tanulmányt írt India technológia-importjáról. Sportol. A Balatonon bevezette az ország első tőkesúlyos siklóhajóját, évekig Tüdkös nevű hajón versenyzett, sokan csak ezen a néven ismerik. Közel 77 évesen is síel és golfozik.

deltségein képviseli az országot, Nyugat-Bengálban vezetőként. Indiában töltött éve alatt foglalkozott makrogazdasági kérdésekkel, feladatai közé tartozott elemzések készítése az ország gazdasági helyzetéről. Átfogó tanulmányt írt India technológia-importjáról. Sportol. A Balatonon bevezette az ország első tőkesúlyos siklóhajóját, évekig Tüdkös nevű hajón versenyzett, sokan csak ezen a néven ismerik. Közel 77 évesen is síel és golfozik.

A kapitalizmus átkai: nyomor és háborúk

Banglades

Irak

Magyarország

Válság válság után rázza meg a világot, embermilliókat taszítva mind lehetetlenebb helyzetbe.

Tudományos körökben is felmerül a kérdés, nem jutott-e a kapitalizmus csőd szélére, nem rántja-e magával az egész földkerekséget?

Ennek jár utána a szerző ezzel a kis könyvvel. Szélsőségeket szólaltat meg: a kapitalizmus odaadó híveitől kezdve a rendszer átkos oldalait felmutató baloldali gondolkodókig.

Van-e kiút?

Ennek a gondolatnak a vizsgálatával zárja az elemzést. Nem jósol, de ismerteti a szerinte járható utakat.

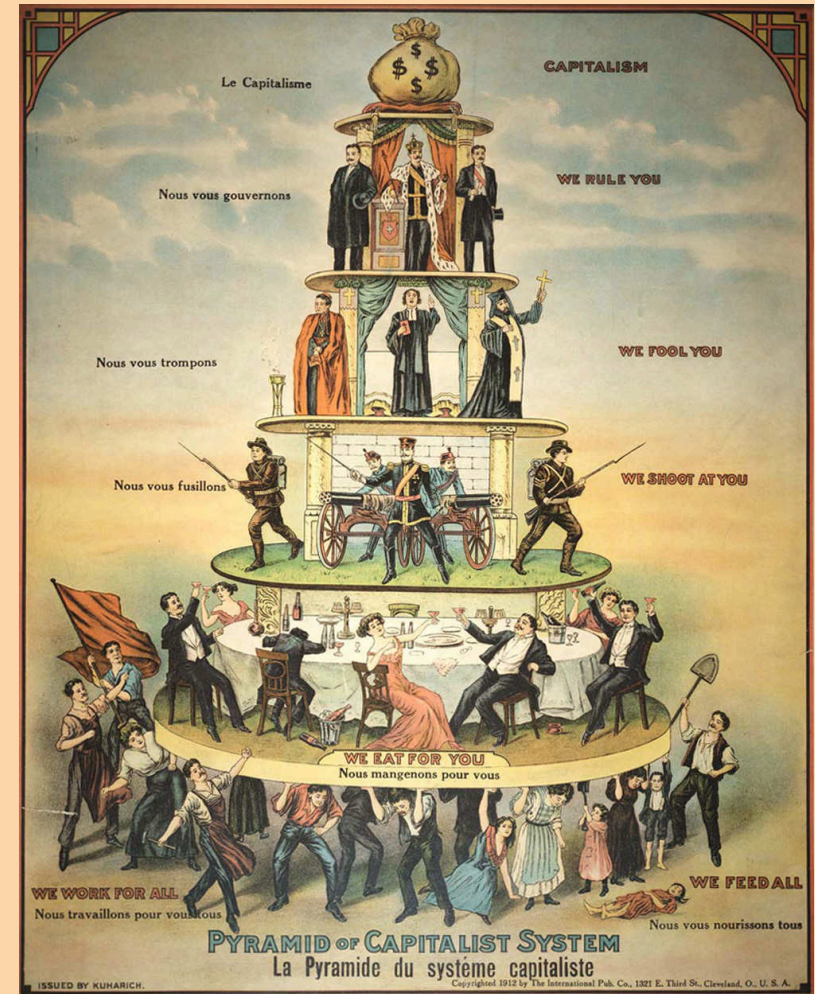
Zárszava: Vigyázzó szemetek Kínára vessétek!

Ára: 1990 Ft

Anti-kapitalizmus

Halmos Antal

Anti-kapitalizmus
(Egy igaz kommunista kiáltványa)

Tüdkös
SOROZAT

Halmos Antal

Anti-kapitalizmus

(Egy igaz kommunista kiáltványa)

© Halmos Antal

Jelen könyvet, illetve annak részeit a szerző előzetes írásos engedélye nélkül tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában, vagy eszközzel – elektronikus, vagy más módon – közölni!

Borító/tördelés: Visus Grafika

Nyomda: Litofilm Kft., 2012

Minden jog fenntartva!

ISBN 978-963-08-3123-9

Halmos Antal

Anti-kapitalizmus

(Egy igaz kommunista kiáltványa)

* * *

Budapest, 2012

TÜCKÖS-SOROZAT

A sorozatban korábban megjelent:

Kongassátok meg a harangokat! – avagy a hosszú élet átka

Kolja, a nép ellenségének fia

7 év a csodálatos Indiában és két nepáli túra

Mitől döglük meg ez az ország?

Avagy a garasországi neokapitalizmus természetrajza

Beteg emberiség, mocsok világ és filozofikus gondolatok az
„Egy félkegyelmű lázálmai”-ból

Világok, népek, emberek

Előszó

Mottó

Művelt az, aki szeret tanulni
és nem szégyell kérdezni
alacsony rangú,
vagy képzetlen emberektől sem.
(Konfucius)

Vállalom, hogy kommunista vagyok. Ehhez definiálnom kell:
– harcba szállva a mocskolódó, sárdobáló megvetéssel – milyen
kommunistának tartom magam? Miért is válok napról napra erő-
södő meggyőződéssel kommunistává?

Mert kommunista lehet az, aki-ami a Kommunista Kiáltvány
után csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, de az nem, aki az
oroszlány Októberi Forradalom óta nevezte annak magát, miköz-
ben örült hatalmi harcban, vagy egyszerűen, mert meggyőződése
úgy diktálta, a vétlen és védtelen tömegek kizsákmányolójaként
uralkodott, gyilkolt, gyilkoltatott, csak aki az emberiség egésze ér-
dekében dolgozik, ha kell, harcol az elnyomó gépezetek ellen, és a
kisemmizettek, alacsony sorba taposottak vagy ott tartottak, a nyo-
morgók és éhezők emberi sorsának megteremtésén fáradozik. *Igaz*
kommunistáknak hívom őket, magam is ide sorolom.

Mivel ez a küzdelem kényszerűen a tőke, tőkésék, a kapitaliz-
mus ellen folyik, definiálni szükséges azt is, mit/kit kell tőkének,
tőkésnek tekinteni a kapitalizmus lényegének kutatása során.
A mai marxistákkal és más jó szándékú baloldali gondolkodók
többségével szemben nem tekintek minden, mások munkaerejére
támaszkodva nyereséget (profitot) termelő tevékenységet üldözen-
dőnek. Nyilván nem azok a kiscsoportos, családi vagy közös mun-
kára szövetkezett termelők mint a kis élelmiszerboltot üzemeltető
kiskereskedő, de a patkolókovács sem, sőt a néhány alkalmazottat
foglalkoztató bolgárkertész sem. Nem sorolom ide a mai magyar
közgazdasági-politikai gondolkodásban kis és középvállalkozó-
ként, KKV-ként definiált vállalkozói réteget sem, annak ellenére,
hogy azok többsége az alkalmazottak többletmunkájának lefölözé-
sével (is) termeli a nyereségét.

Azaz elszakadok attól a marxista alapvetéstől, amely minden, a többletmunka elvonásával folyó tevékenységet a kapitalizmus mélységesen elítélendő alkotórészének tekint.

A (sűrűn kommunizmusnak hirdetett) gyakorlati szocializmus bukásának egyik oka a minden gazdasági-pénzügyi tevékenység államosítása volt.

Akkor? A most születő tanulmányomban megkísérlem meghúzni a vonalat, ahol egy adott gazdálkodást társadalmi ellenőrzés alá kell vonni (azaz *kapitalistának* kell minősíteni), majd azt a vonalat, ami fölött a kapitalizmust uraló, annak működésére alapvető hatást gyakorló tőkerendszereket találjuk.

Saját alapvetéseim egyikének tekintem, hogy nem ismerek a kapitalizmust megelőző társadalmi-gazdasági rendszerek (formációk) között olyat, amelyik a kapitalizmusnál jobbnak tekinthető, különösen, ha a hatékonyságot, a technikai fejlődést tekintjük döntő kritériumnak.

Hangsúlyoznom kell azt is, hogy az Átkosra sikerült, zsákutcának bizonyult tiszta (nem vegyes) szocializmus-kommunizmus restaurációjára tett minden kísérlet vagy annak – mint rendszernek – a védelme járhatatlan, sőt, elítélendő út. Remélem, ezt a munkám során sikerül egyértelművé tennem!

E két meghatározásra támaszkodva is azt állítom, hogy a mai kapitalizmus *önmagában rossz, gonosz, elvetendő*, vagy alapvetően megreformálandó!

A témához kapcsolódó olvasmányaim jórészt nehéz nyelvezettel terheltek. Ez csak megerősítette azt a szándékom, hogy vizsgálódásaimat közérthető, – ha úgy tetszik – *egyszerű paraszti* nyelven folytassam. Nem tudományos elismertetés, hanem közérthetőség vezérel. Nem tudom ugyan, hol kezdődik és kiktől függ annak elbírálása, hogy egy mű tudományos-e, de saját ismereteim és gyakorlatom is korlátot jelentenének, ha ezt az írást tudományosnak kívánnám feltüntetni. Józan szemlélődőként, független gondolkodóként elemzem a világban zajló politikai-gazdasági eseményeket.

Valószínűleg „A Kommunista Párt Kiáltványa” a kommunista ide-

ológia legáltalánosabban ismert manifesztációja. Nézzünk bele egy pillanatra, miről is szól tulajdonképpen? (15)

Így kezdődik: "Kísértet járja be Európát – a kommunizmus kísértete. Szent hajszára szövetezett e kísértet ellen a régi Európának minden hatalma: a pápa és a cár, Metternich és Guizot, francia radikálisok és német rendőrök."

És az utolsó mondat: "Világ proletárjai, egyesüljetek."
1848 februárjában, napokkal a mi március 15-i szabadságharcunk előtt adták ki először.

Változott valami? Igen, az egész világ.

Egy dolog változatlan maradt: az ember ember általi - sokszor hihetetlenül kegyetlen, gonosz, alapvetően rendszerfüggetlen - kizsákmányolása.

A jelen kísérlet célja egyrészt rámutatni ennek a kizsákmányolásnak, elnyomásnak a részleteire, másrészt megfogalmazni, lehetséges-e ebből az embertelen rendszerből kiutat találni.

Megjegyzem, hogy a szokásosnál talán többen foglalkozom mások gondolataival, sokat idézek. Remélem azonban, hogy ezzel nem a ködöt mélyítem, hanem segítek a helyzetet világosabban látni, értékelni.

Magyarázatok

Nem foglalkoztam a kommunista/szocialista államok megnevezésének „puhításával” (államkapitalizmus, államszocializmus és hasonló), ami elég elterjedt gyakorlat. Úgy foglalkozom velük, ahogy ők vagy vezető pártjaik nevezték magukat. Így érzem tisztábbnak, közérthetőbbnek, miről is van szó.

A növekedés, fejlődés fogalomkörben a klasszikus meghatározásokat (GDP és társai) voltam kénytelen alkalmazni, mert minden egyéb fogalom, megnevezés – egyelőre legalábbis – csak zavart okozhat. Többször örömet fejezem ki a gyors növekedés miatt: olyankor teszem, amikor ez a szegénység csökkenésével jár.

Nem foglalkoztam az idegen nevek átírásának szabályaival, és a hibásnak vélt átírás javításával. Az orosz neveket egyszerű magyarra írtam át, a hibásaknak vélteket a forrásban található formában hagytam meg (Szatalov valószínűleg nincs, helyesen Satalov lehetne).

A következő jelöléseket használtam:

- irodalomra utalás: az Irodalomjegyzék sorszámát, majd kettőspont után az oldalszámot egyszerű zárójelbe zártam:(x:y);
- a Jegyzetekre utalást kisebb fonttal szögletes zárójelben adtam meg: [x];
- az általam alkalmazott kiemelésekre utalást normális méretű szögletes zárójelbe foglaltam: [Kiemelés(ek) tőlem];
- igyekeztem {...} zárójelbe fogni a „közbevetéseimet”, amikor úgy éreztem, jobb az idézett szöveg adott szakaszához fűzni megjegyzést, mint az idézőjel után;
- kettős törtjellel (/ /) választom el azokat a szövegrészeket, amelyek új bekezdésbe kellene törödni.

Az alapkő

Szinte divattá vált mostanság az antikapitalizmus. Nem az áramlat sodor magával, hanem a múlt század harmincas éveinek válsága óta legvadabb válság. Az eleinte pénzügyinek vélt krízis, amely mára világméretűvé (globálissá) és a kapitalizmus kellékeinek teljes tárházára kiterjedő katasztrófává terebélyesedett. Jó másfél éve dédelgetem a tervet, hogy megírom ezt a kritikai dolgozatom arról, mit is tesz a kapitalizmus az emberiséggel? Mi is ez a tyúktojásból kikelt, ámde idős korára sárkánnyá torzult szörnyeteg? Közbejött hat könyv, amik – bár mind lényeges kérdéseket fogalmaztak meg az emberiségről – egyszerűbb képleteket írtak le, így könnyebb vajúdással születtek. Jobb is, hogy a kapitalizmus közben a súlyos beteg kínjait élve mind világosabb képet rajzolt magáról, könnyebbé tette a leírását.

Az elemzést az alapkő vagy alappillér vizsgálatával kezdem. Számptalan gondolkodó eljutott odáig, hogy a kapzsiságot, a pénz, gazdagság, tündöklés, pazar élet, hatalom iránti éhséget alapvető bűnként nevezze meg. Minden jelentősebb próféta, szeptember óva intett a kapzsiságtól, legtöbbjük a fő bűnök közé sorolta. Olyan emberi tulajdonság-csokrot vizsgálunk, amelyet sokan, elsősorban érintettek jónak, a kapitalista gazdaság motorjának tartanak. Hamar rátaláltam a kapitalizmus bírálóinak írásai között olyan megfogalmazásokra, amelyek a pénzsóvárságot mint a kapitalizmus alappillért jelölték meg. Ebben a fejezetben kitüntetett helyet biztosítok a kapzsiságnak, mert meg vagyok győződve róla – Mészáros István álláspontját („A tőke-munka viszony a maga természeténél fogva kézzelfogható megtestesülése a leküzdhetetlen strukturális hierarchiának és lényegi egyenlőtlenségnek. Tehát a tőkerendszer mint olyan 'alkatilag' nem lehet más, mint *alapvető igazságtalanság* állandósulása.”, 45:352) vitatva –, hogy ez a kapitalizmus vezérlő átka. Egy Internet-enciklopédia definíciója így hangzik: “Mérhetetlen vágy valami megszerzésére vagy birtoklására, különösen a szükségnél vagy megérdemelnél több tulajdonlására.”

A Jegyzetekben nagy neveket és (főként angol) idézeteket sorolok fel [1], amikből magyarrá átültetve kiemelek néhány általam

alapvetőnek látott véleményyt:

Zoroaszter (a születési éve körül nagy a bizonytalanság, Krisztus előtt 1000 és 2000 között mozognak a mai adatok), aki a minden bizonnyal első monoteista vallás, a zoroasztrianizmus megalapítója volt, és akitől a kereszténység több tanítása – tízparancsolat, a hét arkangyal, feltámadás, mennyország és pokol, isten és démon, az ítélet napja – ered, többször szót emelt a kapzsiság ellen. “Ne add magad mohó vágynak, hogy a kapzsiság démona hatalmába kerítsen, és a világ kincsei ne legyenek ízetlenek számodra.” A zoroasztrianizmus szent könyvei is az egyik legfontosabb rosszként bélyegzik meg, amitől minden hívőnek tartózkodnia kell.

A vallás-reformerek egyik legnagyobbika, a hinduizmust emberivé formálni akaró *Buddha* (eredeti nevén Gautama Siddharta, Kr.e. 560-480), aki nem tartotta magát emberek fölöttinek, a következő bölcs ígét hirdette: “Ha meg akarsz szabadulni a szenvedéstől, szabadulj meg a kapzsiságtól. A kapzsiság szenvedés forrása.”

Mózes-ről az európai kultúrkörben tudjuk, milyen emberfeletti küzdelmet vívott a kapzsiság ellen, az aranyborjú imáadásának legendája közismert. Tudta, hogy a zsidóság szellemi vezetéséhez olyan emberre van szükség, aki szereti, tiszteli és féli az istent, és olyan emberekre, akik szeretik az igazságot és azzal élnek, de elutasítják a *kapzsiságot* és az önzést. [Kiemelés tőlem]

Seneca (Kr.e. 3 - Kr.u. 65) szerint “Nem az szegény, akinek kevese van, hanem az, aki többet akar.”

Jézus Krisztus a kapzsiság elleni mélységes felháborodástól vezérelve kiűzte, kikorbácsolta a kufárokat a templomból. Egyetlen alkalom, amikor fizikai erőt alkalmazott, ezzel is aláhúzva a kapzsiság iránti gyűlölete mérhetetlen voltát.

A *Biblia* több helyen emeli fel a szavát a kapzsiság ellen. A kereszténység a hét főbűn, a *halálos bűnök* között tartja számon.

A kevésbé ismert *Mani* (Babilónia, Kr.u. 215-277), az általa ala-

pított, de mára eltűnt vallás prófétája, aki Mózeshez hasonlóan tíz főbüntőtől tiltotta a híveit, olyan bűnök közé sorolta mint bálványimádás, hamisság (hazudozás), gyilkolás, fajtalankodás, lopás, csálás, varázslás, álszenteskedés és hitetlenség.

Visszalépve a Krisztus előtti időkre elkerülhetetlen megemlékezni *Konfucius*-ról (Kr.e. 551-479) és a taoizmusról, mindkét bölcsélet hangsúlyozottan elítélte a kapzsiságot.

A mai gondolkodók közül elsőként a magyar *Csikszentmihályi Mihály*t idézem meg: „Ha a népesség növekvő többségét alkalmazó cégeket kizárólag a tulajdonos *kapzsiságának* [Kiemelés tőlem] ki-elégítése hajtja a munkakörülmények, a közösség stabilitása, és a környezet egészsége kárára, valószínű, hogy az életünk minősége rosszabb lesz a mostaninál.”

A sok tekintetben naiv, álmvilágot kergető indiai *prout* mozgalom egyet biztosan nálam erőteljesebben értékeli, és pedig azt, hogy „...a globális kapitalista rendszer sokat változott, de alapja még ma is a profitszerzés, az *önzés és a mohóság*.” (18:23), majd tovább: „A *kapzsiság* nem más, mint kóros lelki hajlam, egyfajta *elmebetegség*, és ez a kapzsiság vagy mohóság a globális kapitalizmus *lényegi eleme*.”, 18:44), végül – az idézett mű E.F. Schumacher-t, az aktív élete javát Angliában töltött neves német közgazdászt (a híres „*Small is Beautiful*” könyv íróját) is csatasorba állítja, aki szerint „A gazdálkodás *mint az élet célja*, halálos betegség, mert a végtelen gyarapodás eszméje nem egyeztethető össze a véges világgal. A világ bölcs tanítói minden korban óva intették az emberiséget: nem szabad, hogy a gazdálkodás legyen az élet értelme. Mára nyilvánvalóvá vált, hogy nem is lehet az... Ha az ember belső lelki értékeit elhanyagolják, akkor – egy testvéri szeretetre épülő rendszer helyett – egy **önzésen alapuló rendszer**, *mint például a kapitalizmus, fog megfelelni az uralkodó mentalitásnak*.” (18:49) [Kiemelések tőlem]

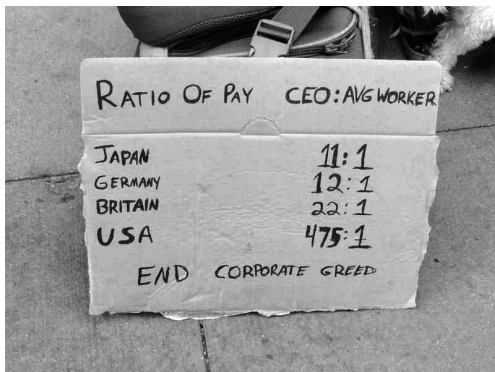
Walden Bello véleménye is kategorikus: „A Wall Street 2008. szeptember 25-i összeomlásának okai közt nemcsak a **kapzsiság** és egy hiperaktív ágazat állami szabályozásának hiánya szerepel, hanem

túltermelési válságból is fakad, amely a globális kapitalizmust már a hetvenes évek közepe óta gyötri.” Ebben a fejezetben számunkra egyelőre az a megállapítása fontos, hogy a kapzsiságot említi elsőrendű motiváló tényezőként! [Kiemelések tőlem] (70:61-69)

Fred Magdoff így nyilatkozik a kapitalizmus lényegéről (22:94): „A kapitalizmus inkompatibilis egy valódi ökológikus civilizációval, hiszen olyan rendszer, amelynek állandóan terjeszkednie kell, az emberi szükségleteket meghaladó fogyasztást kell ösztönöznie, és nem képes figyelembe venni a nem megújuló erőforrásokat és a bolygó hulladéktároló kapacitásait. (...) A progresszivistáknak a kapitalizmus rendszereként szükségszerűen **kapzsiságot**, versengést, önzést gerjeszt...” [Kiemelés tőlem]

Pogátsa Zoltán közgazdász-szociológus pedig utal Alan Greenspan-re: „...A piaci egyensúlytalanságok oka Alan Greenspan szerint a befektetők 'irracionális **mohósága**' (irrational exuberance)” [Kiemelés tőlem]

És itt beiktatok egy kartontáblát, amit napjaink amerikai tüntetői mutattak fel a világnak. Nagyon figyelemreméltó! Jól fejezi ki a kapzsiság mértékét a kapitalizmus centrumországaiban: míg a japán és német jövedelem-arányokra a normális halandó még csak csóválja a fejét, a kapitalizmus bölcsőjében kialakult 22-szeres szintkülönbségre már felkapja a fejét. Az amerikai 475:1-et hajlandó el se hinni:

RATIO OF PAY CEO:AVG WORKER	
JAPAN	11:1
GERMANY	12:1
BRITAIN	22:1
USA	475:1
END CORPORATE GREED	

A szöveg felső sora: Fizetések aránya; elnök-vezérigazgató: átlagos dolgozó. Országok: Japán, Németország, Nagy-Britannia, Egyesült Államok. Alsó sor: Vessünk véget a korporációk kapzsiságának

Kényszerűen át kell eveznünk a kapzsiságot pozitív értelemben említők világába is, olyanokéba, akik ezt az emberi aljasságot követendő tulajdonságként kezelik, akként emlékeznek meg róla. Azonnal a horgomra akadt a nagy befektető és szuper-szélhámós Bernard Madoff, aki szerint bárki a világon, természetesen bárki a Wall Street-en úgy gondolja: "Minél jobb üzletet adsz a vevődnek, annál rosszabb az számodra." Magyarul: szerinte a kapzsiságnak kell vezérelnie a kapitalizmus szereplőit.

A kapitalizmus mai magyar védelmezői közül többen – így a 9. fejezetben tárgyalt Kornai János is – nem kapzsiságnak hívják, amit a kapitalizmus legfőbb hajtóerejének (és mindenek feletti jövőjének) tartanak, hanem drive-nak, a nagy jutalom iránti vágyanak ...

Elkövetkezett a pillanat, amikor a gondolatmenetben eligazodni óhajtó olvasónak fel kell tennie a kérdést: miért mindez a hivatkozás, mi köze a kapitalizmus lényegéhez? Tulajdonképpen arról van *csupán* szó, hogy a kapitalizmus minden korábbi társadalmi-gazdasági formációnál szélesebbre tárta a kapuit a legfőbb emberi bűn, a kapzsiság érvényre juttatása előtt. A termelés méretei határtalanul megnövekedtek, szaporítva ezzel a munkaerejüket bérbeadók számát; ugrásszerűen megnőtt azok száma, akik vállalkozásokat indíthattak, szélesítve ezzel a mások munkájának felhasználásával élők számát, a törvényhozás keblére ölelte a csalókat, szélhámosokat a *korlátolt felelősségű társasági forma* létrehozásával, és más intézményekkel, végül mindezen túl a kisemberek hiszékenységre támaszkodva, megtakarított pénzüknek a tőzsdék útján történő mobilizálásával a kapzsiság korlátlan lehetőségekhöz jutott.

Kiszélesedett tehát egyrészt a kapzsiságot élvezettel érvényesítők játéktere, másrészt az őket védő háló, a hatalom és annak esz-köztára rugalmasabb működést tett lehetővé számukra: a kapitalizmus a kapzsiság virágoskertjévé terebélyesedett, a kapzsiság vált a kapitalizmus alappillérvé.

Mottó

Man has lost the capacity to foresee and forestall.
He will end by destroying the Earth.

Albert Schweitzer

A verseny és növekedés mint motorok, és mint a kizsákmányolás fokozásának ösztönzői

A kapitalizmus legfőbb érdeme a verseny és a folyamatos növekedés, amik motorként működve szolgálják a fejlődést – mondják az ideológusai. A szabad versenyt mint mindent megoldó varázsvesszőt, mint a kapitalizmus legfőbb erényét dicsőítik a régi és új liberálisok, a libertánizmus és a liberális kapitalizmus hasonló változatainak barkácsolói. És az egész világ, szinte az utolsó koldusig fújja, ha felriasztják álmából, hogy GDP, GDP. Pedig mindkét csodaszor többet árt az emberiségnek, mint használ. Tévhitek!

Azt hiszem triviális, hogy a kapitalizmus nagy vívmányaként – tudós hívei által – dicsőített verseny nem a kapitalizmus szülötte, hanem az emberiség megszületése óta létező, tomboló örület. Talán közismertnek tekinthetem azt az aforizmát, amely szerint a történelmet onnan számítjuk, amikor valamelyik ősünk megalkotta az első kőbaltát, és fejbe verte vele a társát. Nyilván nem szórakozásból, hanem mert győzni kívánt az éppen elejtett vadért, vagy a csapat legkíváncsiabb nőtényéért folytatott harcban. Azt se kívánom részletezni, hogy kiváló tudósok hosszas megfigyelései igazolják: az állatvilágban is folyamatos verseny folyik, amiben a legerőteljesebb és legagresszívebb példányok győznek és uralkodnak az adott közösség felett.

A verseny tehát nem vívmány, nem is érdem, hanem egyszerűen a javakért/előnyökért/hatalomért folytatott el nem fojtott küzdelem.

A kapitalizmus állítólag mindent megoldó *szabad versenye* pedig egyszerűen nem létező kategória, mint lentebb be fogom mutatni!

A kapitalista gazdaság sokat dicsért aspektusa, az, hogy a ver-

seny, *szabad verseny* a javak gyors fejlesztését, gyorsabb, jobb termelését eredményezi, azért folyik, egyszerűen nem igaz! Minden józan gondolkodó arra a megállapításra jut, hogy ennek a versenynek a célja a tőke/hatalom/státusz akkumulációja. A tényleg elismerendő hozadéka, a javak bővülő és minőségileg javuló termelése csupán melléktermék és nem cél. Mint ilyen – elismerendő pozitív hozadékai ellenére is – nem minősíthető közösségi célú eszköznek. Egyértelműen önző érdekeket szolgáló folyamatként kell megbélyegezni. Adalékok a Jegyzetekben. [2]

Már Marx figyelmeztetett, hogy a versenyt a tőke határozottan és alaposan korlátozza! Azóta eltelt jó másfél évszázad, a kapitalizmus – a hétköznapi ember szemszögéből értékelve – pozitív és negatív értelemben egyaránt óriási változásokon ment át. Puhult, a leggazdagabb államokban – a saját állampolgáraival szemben – emberségesebbé vált. Kapzsisága, a nemzetközi kizsákmányolás szélesedése és mértéke viszont az emberiség felét nyomorba döntötte vagy ott tartotta. A későbbiekben részletezni fogom.

Miként változott ebben a folyamatban a verseny? Folyamatosan torzult. Jellemző, hogy még a kapitalista gazdasági-társadalmi formáció szülte parlamentáris demokrácia, annak kormányai is kénytelenek voltak a versenyt torzító, akadályozó megoldások tiltásával vagy legalább korlátozásával foglalkozni.

Számomra is meglepő, hogy a marxizmus egyik megalapítója, Engels (ma itthon még a nevét is bűn szájra venni), mennyire pontosan látta, jósolta meg a legfőbb torzító erők, a monopóliumok megjelenését már 1843-ban (45:267). Bekövetkezett: a monopóliumok – minden tiltó, korlátozó intézkedés ellenére – élő valóságot jelentenek, és így komoly versenyről, különösen a kapitalizmus legmagasabb régióiban ostobaság beszélni. Szerintem a monopolisztikus vagy oligarchikus verseny elmélete csak a meztelen fürdőző ágyékköténye, takarja a lényegét. Esetleg másról beszélünk? Én J. Stiglitz-re gondolva írok róla. (38:156)

A verseny tökéletes hajtóerejét neves közgazdászok sora vitatja. Három neves tudós megállapítását idézem: (1) George Reisman

szerint, aki a versenyt dicsérve így fogalmaz: ...{az állatvilág harcától eltérően, a kapitalista verseny} „...új és addicionális *gazdagság* pozitív létrehozását célozza.” Annyira ez a véleménye, hogy a gazdagságot ő maga emeli ki az 1996-ban megjelent „Capitalism: A Treatise on Economics” című művében (23). (2) Az „A nagy svindli” (60) weblapból: „Először is, ennek a ‘szívtelen’ versenynek elsődleges céljává nem a fejlettebb termelés és a gazdagság elosztása – ami az egyetlen elismert elsőrendű célja lehet az egész verseny-koncepciónak –, hanem inkább a pénz/hatalom/státusz akkumulációjává válik.” Majd a gazdaság zavarairól és problémáiról szólva: „Ez annak a gazdasági rendszernek az eredménye, amelyik nagyobb hangsúlyt helyez a gazdagság akkumulációjára, és ezzel a manipulációra és monopolizálásra, mint a korrektségre és könyörületre.” (3) Végül Mészáros István ekként szól az angliai szabad versenyt torzító hatásokról: „Az állam előmozdító szerepe a monopóliumok és kvázimonopóliumok létrehozásában, valamint az erőfölényre jutott kartellek átlátszó monopolista praktikáinak elnézésében vagy akár nyílt igazolásában botrányos arányokat öltött, cinikusan fönntartva ugyanakkor a ‘szabad verseny’ közfogyasztásra szánt mitológiáját. Hogy csupán egy példát vegyünk elő, fény derült Nagy-Britanniában a botrányos tényre, hogy a Tate Lyle és a Silver Spoon egymás között megállapodva ellenőrzi a cukortermelés és -elosztás több mint 95%-át, de semmi sem történt a helyzet orvoslása érdekében.” Mészáros ugyanott részletesen elemzi egy óriási vállalatcsoport fejének, Lord Hansonnak korrupciós praktikáit – az állami építkezésekhez szállított anyagok felülszámlázását –, aki hosszú időn át a Konzervatív Párt finanszírozója volt. Nem bukott bele, sőt! Mészáros az *állami beavatkozások* sorát említi meg: a katonai-ipari komplexum az állam tenyeréből zabál; az EU „közös agrárpolitikája” és az USA mezőgazdaságának támogatása is állami adóvisszaforgatás; a közös európai Airbus hatalmas állami segítséget élvez, míg a Boeing és a Lockheed hadiipari megrendelések formájában és államilag pénzelt kutatásokba rejtve kap hatalmas támogatást. (47:391)

Stiglitz is részletesen ismerteti egy minden szabad verseny elvet súlyosan sértő lépést: 1994-ben – az alumínium árának világméretű csökkenésekor – egyrészt teljesen indokolatlanul dömping-vá-

dat emeltek a neokapitalizmust „építő” Oroszországgal szemben, másrészt az USA kormányának vezérletével az Alcoa nagy kartellt hozhatott létre. (38:173) Stiglitz, a kormány fő gazdasági tanácsadója tehetetlenül szemlélte a felháborító akciót, a tőke ereje győzedelmeskedett a józan ész fölött!

Azt hiszem ennyi elég a *szabad versenyről*, a kapitalizmus szent-ségéről.

Milyen is akkor az a valóban a gazdasági élet minden zugát átható kegyetlen hajsza, amit áldásos versenyként mutat be a közgazdasági irodalom kapitalizmust dicsőítő jelentős része?

Végtelenül kegyetlen verseny, vélhetnénk akár fegyverek nélküli háborúnak is, amit a legnagyobb, legerősebb, és mára többnyire multinacionálissá vált cégek – erőteljes állami támogatással – folytatnak a *profitjuk, vagyonuk további növeléséért* a klasszikus cselekvési terük és lehetőségük szűkülésének szorításából szabadulni vágyva, kényszerülve. Mielőtt tovább haladnánk, többé-kevésbé paraszti nyelvre fordítva Mészáros megfogalmazását, magyarázom az előbbi mondatot (45:271): Arról van szó, hogy leszűkül a tőke klasszikus játéktere. Zsugorodik az általa ellenőrizhető világ, növekszik az erőforrások iránti igénye, telítődik a profitábilis tőketermelés kerete, nehezzé válik az *élősködő* szektorok ellátása a termelés által, csökken a manipulatív intézmények hatalma.

Mik ennek a *kilábaló* akciósorozatnak az eszközei? Új piacok meghódítása, minél olcsóbb munkaerő alkalmazása, minél olcsóbb erőforrások bekebelezése, hosszútávra szóló biztosítása, a korrupciós versenyben előny szerzése...

Vessünk csak egy-egy pillantást a felsorolt eszközökre:

Az új piacok megszerzésének kényszere a gyarmatosítási korszak elmúlt évtizedekben lezajlott felszámolását, konverziójának befejeződését követően merült fel újra. A belső piacok telítődtek vagy folyamatosan szűkülő hozamokat biztosítottak a termelés növelésében, a konkurencia megfojtásában érdekelt nagytőke számára. A sovány afrikai természeti viszonyok (éghajlat, sivatagok) miatt alapvetően az olajra és erdőkre korlátozta az oda irányuló erőfeszítéseket. Az észak-afrikai arab országokon kívül, ahol már rég megvetették a lábukat, Nigériát, Csádot, Kongót (és Angolát) aknázzák

ki lázas igyekezettel a helyi népesség növekvő ellenállása miatt. Az erdőirtás központjának Kongó tekinthető, ahol a korrupció magas szintje szinte szabad teret biztosít számukra.) Számomra egyértelmű, hogy Líbia diktátorát is azért akarják levadászni a „Védelmi Szövetség” NATO lelkes közreműködésével, mert olajon úszik. (C1:228) Azóta barbár lincseléssel végeztek is vele.

A tőke azonban két fő frontvonalat nyitott: Dél-Amerikát és a szocialista tábor.

Tömören van csak értelme vázolni a két világrészen követett taktikát:

Dél- (és Közép-) Amerikában legfőbb eszközként diktátorok szolgáltak. Gondoljuk csak végig, hány diktátor hatalomra jutását és annak megőrzését támogatta/támogatja az (elsősorban USA) nagytőke. Elég ország-diktátor párosokat felsorolni: Banzer, Hugo – Bolívia // Batista, Fulgencio – Kuba // Branco, Humberto – Brazília // Cedras, Raoul – Haiti // Cerezo, Vinicio – Guatemala // Cordova, Roberto Suazo – Honduras // Christiani, Alfredo – El Salvador // Duvalier, Francois – Haiti // Duvalier, Jean Claude – Haiti // Martinez, Maximiliano Hernandez – El Salvador // Noriega, Manuel – Panama // Pinochet, Augusto – Chile // Montt, Efraín Ríos – Guatemala // Somoza, Anastasio Jr. – Nicaragua // Somoza, Anastasio Sr. – Nicaragua // Stroessner, Alfredo – Paraguay // Trujillo, Rafael Leonidas – Dominikai Köztársaság // Videla, Jorge Rafael – Argentina. Nem törekedtem teljességre, de rátaláltam a „Friendly Dictators” weblapra, amelyben Dennis Bernstein és Laura Sydell elvégezték a feladatot: listát készítettek azokról a véreskezű diktátorokról, akiket az USA hatékonyan támogatott népeik kizsákmányolásában. Mindketten amerikaiak, média-szakértők, el kell hinnem nekik, hogy megbízható az összeállításuk. Csak Dél- és Közép-Amerika gazembereit (tizennyolcan voltak) emeltem ki a listából, így is remek képet adnak az USA szélhámos voltáról: mostanában sorozatban támadnak olyan diktátorokra, akik olajon ülnek, miközben a felsoroltakat pénzzel, fegyverrel, CIA-val, követségeikkel támogatták. Végtelenül farizeus állammal áll szemben a világ!

A szocialista tábor *bekebelezését* az eszközök végtelen sokaságával érte el a tőke: állandó katonai feszültséget tartott fenn (igaz a Szovjetunió barbár fenyegetőzése erre okot is szolgáltatott), fegyverkezési versenyt diktált, aminek követése a lakosság életszínvonalának kárára tudott csak megvalósulni, a technikai fejlődést embargóval fékezte, a lakosságot eszeveszett uszítással igyekezett a rendszer ellen fordítani (nem kevés sikerrel). Valószínű, hogy a nukleáris fegyverzetek kölcsönös nagyságrendje akadályozta meg a fegyveres beavatkozást.

Az eltökéltség mértékére Mészáros utal (47:378): „Carla Hills aszszony – mint az USA főtárgyalója a GATT-tárgyalások idején – jelentette ki a piacgazdaságról: ‘Eltökélt szándékunk a kapunyitás üzleti érdekeink védelmében. Tárgyalások révén fogjuk ezt elérni, ha tudjuk; ha pedig nem, akkor készek vagyunk feszítővassal’.” A szerző megjegyzi: „Mi sem lehet ennél világosabb.”

A verseny minél olcsóbb munkaerő alkalmazását követeli meg a versenyzőktől. Néhány adatot vonultatok fel most, nem a korábbi könyveimre támaszkodva (amelyekben érdemes elkalandozni...), hanem új forrásokból merítve.

Mészáros István írja: „...az ‘alulfejlett országoknak’ a folyamatban lévő és állítólag fölötté jótékony hatású globalizációból semmi egyéb nem jut, mint a kizsákmányolás különbözeti rátájának állandósulása. Jól mutatják ezt azok a számok, amelyeket még a londoni *The Economist* is elismer, s amelyek szerint a mexikó északi határkörzetébe újonnan betelepült USA-tulajdonú üzemekben legföljebb 7 százalékat kapják a munkások annak a bérnek, ami az ugyanolyan munkát végző amerikai munkaerőnek jár Kaliforniában.” (45:44) Ugyancsak tőle származó adat: „Ha a Ford Philipppines megengedheti magának, hogy mindössze 30 cent óráért fizessen a helyi munkaerőnek, s ezáltal a döbbenetes arányú 121,32 százalékot érje el éves részvényhozama, ellentétben a saját világátlagával, amely csupán 11,8 százalék, (...) akkor nyilvánvaló, ez segíti hozzá a Ford Corporationt, hogy ugyanazért a munkáért, ugyanabban az évben (1971-ben) 7,50 \$ óráért fizessen a munkaerőnek Detroitban, vagyis huszonötször többet, mint a Fülöp-szigeteken.” (45:395)

A már idézett J. Stiglitz oroszországi adatot közöl: „...egy Világ-

bank-tanulmány megállapításai szerint 1989-ben mindössze 2% élt 2\$/nap szegénységi küszöb alatt (az egyik leggyalázatosabb szocialista országban), ez az arány 1998-ra 23,8%-ra nőtt; a lakosság több mint 40%-a élt napi 4\$ alatt. Nem bérről van szó, hanem annak következményeiről. Szerepelhetne akár a 6., akár a 11. fejezetben is!

Hegyí Gyula így ír: „II. Lipót belga király hajcsárai több mint tízmillió kongóit gyilkoltak meg a gumi- és az ásványkincsek kinyerése közben Belga-Kongóban. A napi normát nem teljesítő bennszülöttek kezét levágták, s a belga tisztviselők esténként lelkiismeretesen összeszámolták a kosárban eléjük rakott, több száz ember kezét. Nem a sötét középkorban, hanem száz esztendeje, amikor Belgium a liberális demokrácia modelljének számított a korabeli Európában. A profit utáni hajsza jegyében, kapitalista viszonyok között a történelem során sokkal több embert gyilkoltak meg, mint ahányat a kommunista rendszerek öltek meg.” (33:172)

A verseny fetisizálása mellett a kapitalizmus másik, saját és az emberiség nyakába kút fölött kötött malomköve a *flyamatatos növekedés törvénye*. Lássuk, mi a véleménye erről néhány nagy gondolkodónak, eszmerendszernek?

Mészáros szerint ennek megnyilvánulási formája a *termelés mindenek felett elv bálvánnyá emelése*. A termelés az emberiség célja lett. „Elkerülhetetlen ennél fogva a következtetés: a *'termelés mint az emberiség célja'* – ez a stratégia, amelyet a tőke sikerrel követett történelmi fölívelése idején – tragikusan nem vált be az emberiség számára még a rendszer saját viszonyítási rendje szerint sem.” Ebből kiindulva nem elég a tőkés termelés ellenőrzése, mert az alá van rendelve „...a *'termelés mint az emberiség célja'* kényszereinek és ellentmondásainak.” A termelés „...minőségileg új irányba állítása mutathat kiutat az emberiség csakugyan globális válságából. Új irányba a *gazdagság* elkerülhetetlenül kényszerpályás és tékozló *termelésétől* az emberi mivoltot gyarapító *termelés gazdagsága* felé, amelyhez *optimális* hasznosítás járul, szemben a veszedelmesen *csökkenő* jelenlegi hasznosítási aránnyal.”

Mit ért ez alatt? A termelt javakban mind több az eldobható áru,

a lerövidített divat- vagy „*van jobb*” életkorral rendelkező tartós fogyasztási cikk, a katonai-ipari komplexum termékei: kilépett a gyárkapun és már elavult...

Mészáros fontos megállapítása, hogy „...a tőkés fejlődés folyamán, majd egy jóval későbbi történelmi szakaszban, a *növekedés mint olyan* szükségképpen magában véve értékke (sőt: az érték paradigmájává) lesz,...”, ugyanakkor a piac (kereslet, fogyasztás) bővítése a szegénység korlátaiba ütközik.

A tőke egyik radikális menekülési útvonala a fölhalmozott gazdagság s a földolgozott erőforrások hatalmas mennyiségű, közvetlen elpusztítása a katonai-ipari komplexum – amely nem függ a piactól, csak a kormányzattól, ami stabilitást, folyamatos növekedést és óriási nyereséget biztosít. (47:44-167)

A prout eszmerendszere szerint: „Elkerülhető a gazdasági válság egy, az emberek szükségleteinek és törekvéseinek kielégítésére tervezett, *szövetkezeteken alapuló* gazdasági rendszerrel. Az ilyen rendszer bizonyos időszakokban *csékély vagy zéró gazdasági növekedést fog tapasztalni*, hiszen a szünet, a megpihenés a természet egyik törvényszerű jelensége. De egy szövetkezeti gazdaság különböző módszerekkel alkalmazkodni tud a gazdasági növekedés szüneteire. Ha a termelés meghaladja a szükségleteket, akkor a munkaidő csökkentésével lehet fenntartani a teljes foglalkoztatást, és nem kell dolgozókat elbocsátani.

Nyilvánvaló, hogy a világnak olyan gazdasági rendszerre van szüksége, amelyik demokratikus, védi a környezetet, és *magasabb rendű életminőséget tesz lehetővé mindenki számára.*” [Kiemelések tölem] (18:44)

Felvonultattam ezt a gondolatkört is, bár – talán mondanom se kell – nem értek vele egyet. A szünetek és újraindulás a gyakorlatban megvalósíthatatlan, a szövetkezetek (egyébként nagyon fontos formációk) nem jelenthetnek mindent megoldó varázslatot, a „mindenki egyenlő” elv pedig ugyan minden próféta álma, de nem egyeztethető össze az emberi természettel. Mindenesetre elgondolkodtató elképzelések. A fontos bennük, hogy a termelést mint az emberek szükségleteinek és törekvéseinek kielégítésére szervezett tevékenységet képzei el, amit *válságmentes* gazdasági megoldásként kezel!

Mintegy negyven éve jelent meg a közgazdasági gondolkodásban a *zéró fejlődést* javasló elmélet. (Serge Latouche francia közgazdász „A nemnövekedés diszkrét bája” című könyvében.) Először áttekintem a gondolat lényegét, ismertetem az azt propagálók véleményét.

A www.zerogrowth.org (72) egyik fejezete, a „Zéró fejlődés hitvallása” (The Zero Growth Creed) rendkívül emelkedett hangnemben, mindössze öt bekezdésben tesz hitvallást a zéró növekedés mellett, a következőket hangsúlyozva: a Föld korlátozott szférája a természetnek; az emberiség maximálisan kihasználta a Föld kincseit, amin túl haladva veszélyezteti saját fennmaradását; az Ember technológiai génuszának a továbbiakban arra kell törekednie, hogy nulla növekedéssel biztosítsa az erőforrások fennmaradását azzal, hogy nem többet akar elérni, hanem kevesebből többet; az emberiség sorsa, rendeltetése közös, a Földtől nem kellene többet várnunk, együttesen kellene azon fáradoznunk, hogy a fajunk fennmaradását biztosítsuk; az öngyilkos, meggondolatlan növekedést fel kell adni és visszafogott életvitellel kell biztosítani, hogy a Föld nemzedékeken keresztül szolgáltatssa mindazt, amivel rendelkezik.

Ugyanott a Zero Growth Ethic fejezetben kifejtik, milyen feltételek megvalósulása szükséges a cél eléréséhez. A három alapfeltétel: először is csak *globálisan* lehetséges, aki önállóan akarja megvalósítani, annak az erőforrásait a többi kiszípolozza, ha csak az emberiség fele lép erre az útra, a Föld erőforrásai csak arányosan lassabban, de elfogynak; másodszor, *verseny helyett kooperációra* volna szükség; harmadszor *áldozatokat* kíván meg, és hogy az anyagi veszteségeket a pszichológiai és spirituális nyereségek kompenzálni tudják-e, csak az eszme megvalósítása bizonyíthatja.

Érdekes, hogy ugyanez a weblap az „A növekedés abszurditásai” gyűjteményének legfrissebb abszurdításaként arról ad számot, hogy Timothy Geithner, az USA pénzügyminisztere (Treasury Secretary) nyilatkozata szerint a torontói G8 csúcs alapvető gondolja a növekedés, megállapítva, hogy a kapitalizmus sikere a folyamatos növekedés függvénye. Azt hiszem, ez fogalmazható úgy is,

hogy ha a kapitalizmus nem tud növekedni, pusztulás elé néz. Ki-nek van itt igaza?

Lapozzunk még bele három magyar szakértőnek a zéró növekedés elméletével foglalkozó értekezésébe.

Gyimóthy Éva a <http://www.hrportal.hu/>-ban idén szeptember 13-án írt „Kevesebb munka, termelés – jön a nemnövekedés társadalma?” (C1) elemzi a kérdést. Azt vizsgálja, hogy igazuk van-e azoknak, akik szerint a fenntartható fejlődés oximoron, azaz *elmés-ostoba* fogalom. Sok szakértő szerint – mondja – ha nem változtatunk, 2050 előtt összeomlik a világ gazdaság, veszélybe kerül az emberiség fennmaradása. Az egyik vízió a nemnövekedés társadalmát vetíti elő: kevesebb lesz a munka, az utazás, a termelés, a szeméttelés, a hitelezés, és öködemokráciában élünk. Mi a valószínűsége ennek?

Több magyar szakértő vitáját tárja elénk (Nováky Erzsébet, a Budapesti Corvinus Egyetem Jövő kutatás Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, Boda Zsolt, a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi kar gazdaságetikai központ tanszékének docense, Pogátsa Zoltán, a Magyar Tudományos Akadémia kutatója a résztvevők). Egyetértenek a lényegben: hiába éli át válságok és katasztrófák sorát a világ, a helyzet változatlan, egyre mélyül a szegény- és gazdag országok, valamint a társadalmi osztályok közötti szakadék.

Nováky Erzsébet szerint a gazdasági növekedés *véges vilá-gunkban* veszélyezteteti földi bioszféránk életben maradását, nem segíti elő a társadalom jóléti szintjének emelkedését, és nem biztosítja az emberiség fennmaradását. Az ipari fejlődésre alapozott rendszerek, sok jó alkotói, a 20. század végétől mind kevésbé tudják biztosítani az emberiségnek a biztonságot nyújtó, harmonikus életet. Az ipari társadalmakat tehát meg kell haladni!

Boda Zsolt hasonlóan vélekedik. Ökológiai reformok kritikus tömegére, hibrid megoldásokra van szükségük szerinte.

Pogátsa Zoltán viszont úgy véli, inkább a globális kapitalizmussal van probléma, amely igen távol áll az eredetileg megálmodott versenypolitikától.

Mennyire életszerű azonban Latouche elgondolása?

Az elmélet szerint a növekedés nélküli társadalomban kevesebbet dolgozunk, utazunk, termelünk, kevesebb tárgyat használunk majd, mert hosszabb élettartamuk lesz. Lokálisabb lesz a társadalom, kisebbek lesznek a vállalatok is, és kevesebb hulladékot fogunk termelni. A reklámoknál az eladásösztönzés helyett az információátadáson lesz a hangsúly, a hitelezést visszaszorítják.

A lokális gondolkodás a termelés vezető ágazataiban elképzelhetetlen.

A növekedés nélküli világban "kevesebbet és másképpen fogunk dolgozni, hogy értékes életet élhessünk" – mondta Serge Latouche az Origónak adott interjújában.

Véleményem szerint a gondolkodók ősidők óta tudják, hogy a munka tette emberré az embert, hogy a szellemi munkát végzők munka nélkül nem igen tudják elképzelni a világot, de a kevesebb munkát nem az arra irányuló szándék fogja adni az emberiségnek, hanem a technikai fejlődés. Baj van az elmélet ezen ágával is.

Miként az interjúból kiderült, Latouche professzor átalakítaná a klasszikus bankrendszert bioregionális, kooperatív bankrendszerre és visszaszorítaná a hitelezést. – Ha az emberiség döntő többsége megérti, hogy az ipari társadalmak súlyos válságának egyik legelviselhetetlenebb tünete az, hogy a bankok olyan hitelek felvételére csábítanak tömegeket, amelyet nem tudnak törleszteni, ezzel tönkreteszik az embereket, akkor ezt meg lehet szervezni. Azokat, akik nem fogadják el, humánus agresszióval is indokolt kényszeríteni – fogalmazott a tanszékvezető.

Mint az emberi élet annyi más területén, az erőszak itt se fog megoldást jelenteni, a többre vágyást pedig lehetetlen felszámolni, vélem én.

Latouche helyesen vélelmezi, hogy a kapitalizmusban a környezettudatos termékek gyártása nem jelenti az adjunk el egyre többet logika feladását. A nemnövekedés mozgalma tehát a kapitalizmus ellen irányul. Ökodemokráciát kell létrehozni – vallja. „Az ökodemokrácia frappáns fogalom, ami kifejezi, hogy a jövő társadalmában az ökológiai szempontokat azonos fontosságúnak kell

tekinteni a “demos”, a nép szempontjaival. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a fejlődésnek koevolúciónak kell lennie, ami egyaránt szolgálja a társadalom jólétét és a környezeti értékek fennmaradását - véli Nováky Erzsébet.

Ez az elgondolás helyesnek tűnik, eddig az egyetlen *talán megvalósíthatónak*.

Latouche jóslata szerint, „...ha nem terjed el a növekedéstagadó filozófia, akkor megközelítőleg 2050-re összeomlik a világgazdaság, ami szerint már el is kezdődött. – A biológiai sokszínűség csökkenése, a klímaváltozás és ennek következményei, mint például az éhezés, vagy a környezeti katasztrófák fokozatosan rágják szét a rendszert.” A szerző szerint a jövővel tudományosan foglalkozók az ipari társadalmak világgazdaságának teljes és nyilvánvaló ellehetetlenülését a 2050 előtti évekre várják.

Kulcsár Dezső, a Corvinus Egyetem, docense (Gazdálkodástudományi Kar, Gazdaságföldrajz Tanszék) “Egy hasznos utópia: a fenntartható fejlődés” című írásában (C4) foglalkozik a fenntartható fejlődéssel, amin belül érinti a zero fejlődés kérdését is.

Rendkívül alapos eszmefuttatására szinte csak címszavakban tudok utalni, amiért mind az ő, mind az olvasók elnézését kérem. Véleménye szerint: az általános egyetértés mellett nincs megfogalmazva, hogy *mit kellene fenntartani?*; ma a haszonelvűségen, profitközpontúságon alapuló növekedés-vakhit uralkodik; a fenntartható növekedés helyett *fenntartható fejlődésre* lenne szükség, amit viszont mindenki az érdeke szerint értelmez, pedig mértékletesség nélkül nem valósítható meg.

A kíváncsú jövőkép megfogalmazása többnyire úgy hangzik, hogy a növekedés ne akadályozza meg a jövő nemzedékek szükségleteinek kielégítését, de senki sem tudja meghatározni, ki és hol kezd a fogyasztás mérséklését?

A növekedés mennyiségi kényszer (GDP és társai), a fejlődés viszont minőségi kérdés: magában foglalja a természeti környezet védelmét, a pazarló/presztizs fogyasztás csökkentését, a szociális életminőség javítását. A fenntartható növekedés vágyálom, a fenntartható fejlődésnek viszont feltétele a fenntartható növekedés.

A fenntartható fejlődéshez a természetet egyensúlyban kell tartani, de ez csak *dinamikus egyensúly* lehet. A baj a mértékkel van: a kitermelés mindig kisebb kell legyen a lehetséges megújulásnál.

A fejlődés esetén a fogalom igen tág értelmezése okoz gondot, ezért vágyálom. Földrajzi érintettség szempontjából globálisnak kell lennie, most viszont országok vagy országcsoportok hegemoniája dönt. Eddig a közeledés helyett *a szegénység és gazdagság távolodása valósult meg*; csak a környezet megóvásában lehet reménykedni. [Kiemelés tőlem] Társadalmi-gazdasági érintettség tekintetében három alappillért tekintenek általában kielégítendőnek: természetit (ökológiait); gazdaságit (haszonelvűségit) és szociálist (életminőségit). Ha az ökológiai faktorokon túl keressük a megoldást, *utópiába* süllyedünk. Feloldhatatlan érdekkülönbségek miatt reménytelen a világméretű gazdasági, fogyasztási, szociális, életminőségi nivellálás.

A ZEG (zéró gazdasági növekedés) és a ZPG (zéró népességnövekedés) elméleteit elveti mint józan ésszel felfoghatatlant és mint a rendszert lefagyasztó, azt megszüntető kategóriákat. {Szerintem a zéró népességnövekedés felé jól halad a világ elméletek nélkül is: a műveltség és jólét növekedésével csökken a népességnövekedés, talán ebben az évszázadban eléri a felső fordulópontot.} Itt tér ki arra, hogy szerinte *az elosztás igazságosságának igénye irreális*, és az ökológiai helyzet javulásához is gyökeresen meg kell változnia a *fejlett államok mentalitásának*.

És itt megállok, mert az általam vizsgáltakhoz szükséges vélekedései világosak. A továbbiakban kevésbé közérthető – és a témánk szempontjából érdektelen – elemzéseket végez.

Végül olvassunk bele Szlávik János (egyetemi tanár, Műegyetem, Környezetgazdaságtan Tanszék) „Gazdasági növekedés Magyarországon” című tanulmányába (C5). Néhány fontosabb megállapítására futja.

Több szakértői véleményt összegezve mondja, hogy „...a fő veszély a gazdaság-társadalom-bioszféra viszonyát tekintve abban rejlik, hogy az erősen növekedésorientált gazdaság a Föld zárt rendszerében oly mértékűvé nőtt, hogy hatását tekintve vetekszik

a földi rendszer hatásaival. Ugyanakkor a társadalomnak igen nehézkes és lassú a veszélyfelismerő és problémamegoldó képessége, ezért a kockázatok növekednek. Különösen kockázatos magának az embernek a jövője.”

Kijelenti továbbá, hogy a növekedés nélküli világ nem megoldás, különösen az a fejlődő világ számára. Azt is világossá teszi, hogy ha a fejlődő világ a fejlett országokra jellemző termelési és fejlesztési módszerrel kívánná elérni azok átlagát {mi mást is tehetne a jelenleg uralkodó mentalitások mellett?} ahhoz legalább még egy Földre lenne szükség!

Megfogalmazza, milyen lépéseket, folyamatokat kell végrehajtani, hogy a fenntartható környezet- és erőforrásgazdálkodás sikeres legyen: a gazdasági inputokat teljes költségen kell kezelni; a technológiák hatékonyságát növelni kell; a hasznos termékeket minél tovább kell a használati folyamatban tartani; az újrahasználat (reuse) folyamatát erősíteni kell; a hulladékok újrahasznosítását (recycling) terjesztetni kell; a hulladékok végső semlegesítése fontos lépés.

Szélhámosok birodalma!

Meglepőnek tűnhet ez az általánosítás. Hogy ne sértsen véltene-
ket, visszautalok az Előszóban adott „a kapitalizmust uraló, annak
működésére alapvető hatást gyakorló tőkerendszerek” meghatáro-
záshoz. Az igazi nagy szélhámosok, az egész emberiségen kegyet-
lenül élősködők ebben a kategóriában végzik „üdvös” tevékeny-
ségüket. A fejezetcím rájuk utal. Kevésbé jellemző a szélhámosok
uralkodó részvétele az alacsonyabb szintet képviselő gazdálkodói
körben. A saját tapasztalatom azonban arra a kijelentésre ragadtat,
hogy ott is közel általánosnak tekinthető a *talpon maradók* tiszta jelle-
mének megkérdőjelezhetősége. Mire alapozom a megállapításom?
Néhány évig magam is vállalkozó voltam, a rövid időszak alatt
szinte csak szélhámosokkal hozott össze a sors! Szovjetunió, majd
Oroszország, Ukrajna, Baltikum, Csecsenföld: volt megyei párttit-
kártól kezdve katonatisztig, volt rendőrtől vállalat-vezérigazga-
tóig, a nyugati világban német kereskedőtől angol közép vállalat
szakértőjéig és annak baráti köréig, mind-mind szélhámosnak bizo-
nyult. Mint eső után giliszták, úgy másztak elő a mocskos talajból.

Elnézést a ritka kivételektől.

Kezdem az USA-ban született jelszóval: “Ne nézd az első milli-
ót!” Mert az többnyire szélhámosság eredménye. Az volt az USA-
ban a Rockefeller és a Kennedy vagyon forrása: csempészet az alko-
holtilalom korszakában.

Államfő adaptálta ezt az épületes mondást a hazai viszonyokra
a neokapitalista Magyarországon. Bizonyára tudta, miről beszél.
Államfő létére jobban tette volna, ha hallgat: olyan tőkéseket védett
meg, akik a *szélhámosok birodalma* lelkes építésébe kezdtek itthon.

Ma, az évek óta tartó világválság korszakában érdemes pár
szóval (a következő fejezetben részletezem) megemlíteni, hogy a
válságok okozói és azon zsírosodók között jelentős tényezőként
és játékosként szerepelnek a szélhámosok: a túlzott kockázatokat
vállaló bankárok (már az 1929-31-es válság során is!) és a tőzsdék.
Nem véletlenül említek tőzsdéket és nem tőzsdeügynököket, mert

a tőzsdék eredeti szerepüket alig teljesítik, gyakorlatilag játékkaszinókká, hamiskártyások szalonjává váltak, szélhámosok birodalmává „avanzsálva”.

A 2007-ben kirobbant válság kórokozói között élenjáró bankárok feneketlen szélhámosságára, aljasságára jellemző a világválság kitörését követő folyamatban betöltött szerepük. Az amerikai ingatlan-lufit generáló bankárok, akiknek csődbe jutott bankjait adófizetők egyszerűen hihetetlen, több százmilliárd összegű pénzével mentette ki a világ ezen legnagyobb gazdasági erejének kormánya, szemrebbenés nélkül vágták zsebre az államtól kapott mentőöv számottevő hányadát bónuszként. Egyetlen egy bankvezető akadt, aki csak a rendes jövedelmét vette fel, bónuszt nem fogadott el.

Nagy maffia-rendszerek léteznek és gyakorlatilag zavartalanul működnek az egész tőkés világban, itthon is. Az olaj- és élelmiszer-maffiákról szakértői véleményekre támaszkodva nyugodtan állíthatom, hogy ezeknek az óriási volument jelentő áruknak az ár-fluktuációja többnyire valós tényezőktől független, alapvetően spekulációs, azaz szélhámosok által irányított folyamat. Az olaj- és drog-biznisz kategóriákkal versenyez a gyógyszeripar és -kereskedelem is. Hogy csak két hihetetlen adatot említsek: (1) amerikai orvosok évi dollármilliókat zsebelnek be gyógyszergyáraktól a termékeik alkalmazásáért kapott jutalékként; (2) pár éve az APEH közlése szerint a második legnagyobb SZJA-fizető kis hazánkban az egyik patika-hálózat tulajdonosa volt! Szélhámosok. Különösen megvetendő a kapitalizmus játszóterében betöltött szerepük, mert elesett, kiszolgáltatott emberek vérért szívják.

A „Mitől döglik meg ez az ország? avagy a garasországi neokapitalizmus természetrajza” című könyvemben vezettem be a „közgazdasági fekete lyuk” kategóriát. Ráműtöttem arra a szomorú tényre, hogy a neokapitalizmus hazánkban is tágra nyitotta a kapukat a szélhámosok előtt. (31:158). Itt csupán felsorolom a közgazdasági fekete lyukban eltűnő pénzek fontosabb kategóriáit: be nem fizetett adók (ebben a kis-és középvállalkozások is jeleskednek), be nem fizetett járulékok (a ténylegesnél alacsonyabb béren foglalkoztatottak és teljesen feketén foglalkoztatottak után), hatalmas elsikkasztott összegek, (és büntetlenül futó elkövetőik), zavar-

talan vámcsalás-sorozatok (a kínai piacok rendkívül alacsony ár-szintje), korrupció (elhangozhat egy nagyváros polgármesteréről, hogy Mr. 10% helyett újabban Mr. 20%-ként emlegetik) az off-shore cégekbe kivándorolt, legkevesebb 3000 md forintra saccolt összeg, ide sorolható az egészségügyi kasszába be nem folyt befizetések (a rossz adminisztráció mellett itt is eluralkodott a szélhámosság!), nem tudja senki kibogozni, mekkora károkat okoznak az egyébként is kifelé szivattyúként működő bevásárló központok apró trükkjei a polcpénzekről kezdve a nyugati áruházakba szállítottaknál gyengébb minőségű árun keresztül az alacsony bérekig. Általánosabban is vizsgáltam a magyar neokapitalizmusban burjánzó szélhámosságokat az említett írás 67. és 120. oldalán, valamint a mellékleteiben. Még két területet említek meg, ahol a történetek csakis szélhámosság által vezérelve mehettek végbe és történnek ma is: a privatizáció és a nagybeszerzések. A privatizáció aljasságai közismertek: apróbb dolgoknál csak ott kellett lenni, lenyúlni a jobb falatot, nagyobb tételeknél többnyire a korrupció győzött, hogy ne említsem a kártérítést, a kárpótlási jegyek évekig tartó lebegtetését, ami a szinten nullára leértékelődésükhöz vezetett, majd a szélhámosok általi felvásárlásukat, végül azt, hogy névértékük kétszeresével számították be privatizációknál. Kettős pofon: *a kártérítettek kisemmiződtek*, az állam pedig a privatizált dolog értékének töredékéhez jutott.

Állami ostobaság, meg korrumpálhatóság, na meg a nemzetközi nagytőke ereje okán 2006-ban „... nyolcszorozódott meg a multiknak juttatott támogatás 2002-höz képest, elérve az évi 1500 milliárd forintot. Ez a GDP arányában mérve a legmagasabb Európában!” (Gazdag László, fn.hu, 11.10.07) Nem tudok megállni! Meg kell még említenem Róna Péter – szakértői számításokra támaszkodó – kijelentését, miszerint a vállalkozásoknak juttatott vissza nem térítendő támogatásokból egy fillér se jut vissza az államkasszába. És az is csak korrupciónak, szélhámoságnak köszönhető, hogy csak jönnek és jönnek, szaporodnak a bevásárló központok, a Nagy Szivattyúk és számtalan kiskereskedő gyilkosai.

Külön könyvet írhatnék az állami nagybeszerzések körül burjánzó szélhámosságokról. Korrupció nélkül nem kerülhetett sor a Grippenek beszerzésére, nem lehetnek véletlenek a magyar sztrá-

dák bekerülése körüli botrányok: időnként le is buknak a kivitelező kartellek! És ezek csak a kiáltó példák, mennyi pénz folyhat el ezeken a beszerzési csatornákon? Megsaccolhatatlan, felmérhetetlen.

Véletlen lehet, hogy az egyik legjobb kereső, a Copernic „a kapitalista verseny” kérdésre az elsők között dob ki két olyan weboldalt, amelyek a kapitalizmust uraló szélhámosságot mutatják be? Az egyik (16) oldal egyszerűen destruktív versenyről (is) beszél, amikor egy individuum, csoport vagy organizmus úgy kíván előnyös helyzethez jutni, hogy kárt okoz vagy megsemmisít számára versenyt jelentő egyént, csoportot és/vagy szervezetet. A másik (60), amellyel az előző fejezetben már foglalkoztam, egyszerűen „A Nagy Svindli Nagy Zavarkeltőinek” nevezi a kapitalizmus zavarainak okozóit.

Hazánkban a végtelenül elszemtelenedett szélhámosoknak többnyire tökéletes védelmet nyújt a masszív gyökerekkel rendelkező kiszolgáló háló. (31:67)

Végül ejtek itt néhány szót a tőzsdéről is. Később lesz szó a tőzsdéről általában is, itt csak a magyar tőzsde szélhámosok számára különlegesen alkalmas voltát kívánom ecsetelni. Van ugyebár ez a kapitalizmus egyik legfontosabb pillérének tartott intézmény, amelyik gazdálkodó szervezetek tőkeszaporítását volna hivatott szolgálni, és értéküket mérni. Aki kicsit is tanulmányozta a kérdést, tudja, mennyire más tevékenység zajlik a tőzsdé(ke)n, mennyire hazardjáték-kaszinóvá vált. A magyar tőzsde különlegessége, hogy három részvénnel bonyolódik a forgalom döntő hányada, és kicsit is rossz gazdasági hangulat esetén a forgalom 10 md forinton belültre zsugorodik. Ha ilyenkor 3-4 a leggazdagabb magyarok közül összefog, azt csinál a tőzsdével, amit nem szégyell. Szélhámoskodhat, ami belefér. Amint azt a külföldön élő egyik magyar tőzsdeguru meg is tett valamikor 2008-ban vagy 2009-ben.

Mészáros tömören jellemzi a szélhámosság eluralkodását: „minél közelebb jutunk a ’fejlett’ kapitalizmus legfejlettebb szakaszához, annál erőteljesebb az eltolódás a nem-termelő és élőködő elemek javára.” (47:24)

Válságokat érlel a méhében

A kapitalizmus hívei (sokszor – sajnos – rendkívüli koponyák is) igyekeztek leplezni vagy egyszerűen nem tárgyalták a rendszer egyik legsúlyosabb átkát, a mind nagyobb tömegeket nyomorba döntő válságokat. Mérlegelni is kellene ennek a fejezetcímnek a leírását, ha nem lennének a közel egy évszázada legsúlyosabb pénzügyi-gazdasági világválság második szakaszának a kezdetén, az újabb, finoman csak recessziónak aposztrofált világválság mélyülő szakadéka szélén, ha nem éltünk volna át az első szakaszban több mint tíz százalékos GDP-zuhanást vezető gazdasági erejű országok sorában, 7%-ot saját kis hazánkban, ha nem zuhantak volna a tőzsdék harmadukra, negyedükre, nem mentek volna százával tönkre bankok, köztük vezető pénzügyi intézmények, csak az USA-ban. A legtöbb országban minden korábbi csúcst megdöntött a „nyilvánított” munkanélküliség. Számtalan országban jóval meghaladta a 10%-ot, voltak/vannak 20% munkanélküliséggel büszkélkedő országok (pl.: Spanyolország). Utcára dobott tömegek, házukat, lakásukat veszítő családok, öngyilkosság-sorozatok. Növekvő nyomás a szociális intézkedések megkurtítására, új erőre kapó, rohamosan terjedő fajgyűlölet. [3]

És közben a leggazdagabb egyének vastagon gazdagodtak, a tőzsdéken dollármilliomosok/milliárdosok sora zsebelt be óriási nyereségeket. A Forbes magazin „leggazdagabbak” listája kicsit átrendeződött, de a válság első szakaszából (2007-2009) kilábalás kezdetére a vesztesek többsége büszkén dülleszthette a mellét: visszanyerte a veszteségét. A magyar „leggazdagabb száz” listája se sokat változott, nem a vesztesek, hanem a gyorsan gyarapodók száma jellemezte.

Ez a kapitalizmus!

Ha valaki ezután tiltakozni merne az ellen a régóta elfojtott meghatározás ellen, hogy *a kapitalizmus válságoktól terhes*, az egyszerűen falaz a kapitalizmusnak!

Lássunk néhány vezető közgazdász, pénzügyes nyilatkozatát a kapitalizmus és válságai összefüggéseiről:

Mészáros szerint a mai válság történelmi újdonsága, hogy: (1) *jellege egyetemes*; (2) *tere csakugyan globális*; (3) időbeli kiterjedése elhúzódó. (47:246) Ugyancsak Mészáros meghatározása az 1931-esként ismert világválságról: {alapkérdésként kezelendő}” Az 1929-33-as válság tehát semmiképp sem strukturális válság volt a tőke mint globális alakulat nézőpontjából. Ellenkezőleg, ez szolgáltatta a szükséges ösztönzést és sürgetést a különböző alkotóelemei átrendeződéséhez, összhangban az objektíve megváltozott hatalmi viszonyokkal, nagyban hozzájárulva ezáltal a tőke rettentő potencialitásainak kibontásához, amelyek ’intenzív totalitásának’ jellemzői.” (47:258)

Sarkar, a prout megalapítója (is) felismerte, hogy a *haszonszerzésen és önzésen* alapuló globális kapitalista rendszer ellentmondásai miatt válságok sorozatára és összeomlásra van ítélve. Szerinte a válságok négy legfontosabb oka: a nagyfokú tőkekoncentráció; a pénz körforgásának elakadása; az emberek vásárlóerejének megnyirbálása; a pénz leértékelődése.(18:41) [4]

William K. Tabb (71) amerikai közgazdász-szociológus négy fontos válságterületre mutat rá [5]

(1) A financializálódás és a pénzügyi válság: a pénzügyi szektor a termelés fölé nő, különleges jogokat és hatalmat vív ki magának, a gazdaság financializálódik, nőnek az egyenlőtlenségek és a gazdasági-társadalmi instabilitás

(2) Az Egyesült Államok imperializmusa elveszti hegemoniáját, ami növeli a jövő biztosításának „kényszerét {akár fegyveres beavatkozások útján is}; megjelenik a belső kritika a „világszerte terjessze a demokráciát és segítse elő a ’fejlődést’ propagandával szemben. Globálisan ezek a **színjátékok** tökéletesen *hitelüket veszíteték*” [Kiemelés tőlem]

(3) Az új hatalmi központok kialakulása (l. a 14. fejezetben is), ami természetszerűleg növeli katonai hatalmának erősítése iránti szándékát

(4) A nyersanyagforrások és a fenntarthatóság: *Az emberiség léte forog kockán: ezen, fennmaradásunkhoz alapvetően fontos források felhasználása egyszerűen nem esik egybe az alapvetően pazarló kapitalista fejlődés diktálta módszerekkel.*” [Kiemelések tőlem]

James K. Galbraith, az általam nagyra becsült John Kenneth Galbraith fia, aki 2008-ban kikelt a Milton Friedman által fémjelzett monetarizmus és a Washington Consensus -ba tömörült piaci fundamentalisták-neoliberálisok-szabad piac hívók (IMF, Világbank, US Kincstár) ellen, és akinek a koncepciói lényeges hatással voltak a válság kezelése módszereinek reformjára, ugyancsak négy területet tűz a gombostűjére. Szerinte – a gyógymódok keresése során is - vizsgálandó területek: (1) A pénzügyi helyzet mélysége és súlyossága (35:44), (2) Az instabil makrogazdasági környezet (35:48), (3) A nemzetközi monetáris rendszer jövője (35:52) és (4) Politikai prioritások az Egyesült Államok számára (35:55). A Jegyzetekben összefoglalt véleményéből [6] itt csupán pár sorra futja: ad 1./ A válság nem perifériákról, hanem a globális rendszer központjából (USA) indult ki; a lakásbuborék kipukkadását árupiaci, vitathatatlanul spekulatív buborékok (olaj, élelmiszer, alapfémek) követték: „...Az energia-, élelmiszer- és fémárak szimultán árnövekedése ugyancsak a közös *pénzügyi eredetről* árulkodik.” [Kiemelés tőlem]; ad 2./ Infrastrukturális fejlesztésekkel és új technológiákkal kell kikerülni a gödörből, a munkanélkülieket pedig hatékony eszközökkel kell támogatni; ad 3./ A nemzetközi monetáris rendszer instabil, a kamatmozgásokat alapvetően a tőzsdék determinálják, manipulálhatók, a monetáris rendszer „...rigid fegyelmet és egyenetlen teljesítményt kényszerít rájuk. Nem véletlen, hogy a fejlődő világ legnagyobb sikertörténetei éppen két olyan országban zajlottak le – Kínában és Indiában, 1980 óta – amelyek nem használtak bankhiteleket, s így elszigetelve maradtak a pénzügyi sokktól.(...) ... az IMF, a világ pénzügyi irányításának egyik intézménye, *kivénhedt erővé vált, melyet saját rigid ideológiája* és a hitelező államok aszimmetrikus kiszolgálása diszkreditált. Nem meglepő, hogy a fejlődő államok már nem akarnak az IMF-el dolgozni.” [Kiemelések tőlem]; ad 4./ Mivel gyógymódokról szól ez a pont, a 15. fejezetben tárgyalom.

Walden Bello Fülöp-szigeteki szociológus is hangsúlyozza (70:61), hogy a mostani válság {Soros György megállapítását közvetítí} „...a pénzügyi rendszer válsága, az ’eresztékeiben recsegőropogó... globális kapitalista világ... gigantikus keringési rendszerének válsága’”; a tőke három úton: a neoliberális szerkezetváltás, a globalizáció és a „pénzügyesítés” révén próbált menekülni a túltermelési probléma elől, egyik se hozott eredményeket: a szerkezetváltás szabad kéz a gazdagoknak és megszorítások a szegényeknek, a globalizáció termelői kapacitásokat szaporít, leszorítja az árakat és ezzel a profitot, a pénzügyesítés: az érték kifacsarása a már létrehozott értékekből. Profitot ez is termelhet, de nem hoz létre új értéket...(…) Mivel a profit itt nem a létrehozott új értéken alapul, a befektetési tevékenység nagyon ingataggá (volatilissá) válik,...” Miért olyan ingatag a pénzügyesítés? „**A nyereségesség a spekulatív húzásokon múlik**, és így nem meglepő, hogy a pénzügyi szektor buborékból buborékba bukdácsol, avagy az egyik **spekulatív mániából** a másikba zuhan. // A pénzügyek által vezérelt kapitalizmust – mivel spekulatív mánia hajtja – *pénzügyi válságok sújtották, mivel a tőkepiacokat enyhítették a 80-as években*” [Kiemelések tőlem] Részletek a Jegyzetekben [7].

Samir Amin közgazdász, statisztikus (Harmadik Világ Fórum) (54:70) legfontosabb megállapítása talán, hogy „E válság mögött pedig felsejlik a kapitalizmus tényleges strukturális rendszerválsága.” A pénzügyi rendszert mentő akciókról lesújtó a véleménye: „...a pénzügyi válságra a pénzpiacok biztonságának helyreállítása érdekében a kolosszális állami pénzeszközök befecskendezése révén adott válaszok felettébb nevetségesek: miközben *a profitokat privatizálják*, abban a pillanatban, ahogy a pénzáttulások veszélybe kerülnek, *államosítják a veszteségeket!* Fej: én nyerek, írás: te vesztesz...” [8]

Immanuel Wallerstein látja legsötétebben a helyzetet (34:75): la-konikus rövidséggel annak a véleményének ad hangot, hogy „...A kapitalizmus a végéhez ér.” (...) „...a rendszer valós fölhalmozási lehetőségei immár elérték határaikat. A kapitalizmus, mióta a XVI. század második felében megszületett, a gazdaságnak abból a kü-

lönbségéből táplálkozik, amely a profitokat bezsebelő centrum és az egyre inkább elszegényedő (nem feltétlenül földrajzi értelemben vett) perifériák között áll fenn. // E tekintetben Kelet-Ázsia, India és Latin-Amerika gazdasági felemelkedése legyőzhetetlen kihívást jelent a Nyugat által megteremtett világ gazdaság számára, mint-hogy a Nyugat többé nem képes ellenőrzése alatt tartani a felhalmozási költségeket.”

– Mi következik? „Tíz év múlva talán tisztábban látunk, s harminc vagy negyven év múlva egy új rendszer jön majd létre. Azt hiszem, éppúgy van esélye annak, hogy egy, a kapitalizmusnál is kegyetlenebb kizsákmányoló rendszer keletkezzék, mint annak, hogy valamilyen egyenlőbb és redistributívabb modell köszöntson ránk.” [9]

Teljes létbizonytalanság lett úrrá ismét a fejlett országok többségében is!

Több kutató hívja fel a figyelmet arra, hogy ez a súlyos válság tartós vagy akár állandósuló jellegzetessége lesz a lealkuvóban lévő kapitalizmusnak: olyan korszak következik, amikor permanenssé kezd válni egyfajta gazdasági szükségállapot: a válság állandósul, új életformává válik. A korábbinál sokkal brutálisabb megszorítások fenyegetnek, sorjáznak a különböző juttatásokat, az egészségügyi és oktatási kiadásokat megkurtító intézkedések, terjed a prekárius foglalkoztatás.- mondja Žižek (53:26)

Mi lehet a nyomor-országokban? Segítségül hívom az Internetet és “a gazdasági válság(ok) hatása a legszegényebb országokra” kérdést teszem fel a kedvenc Copernic keresőnek. Ömlenek a döbbenetesnél döbbenetesebb híreket tartalmazó weblapok. A Jegyzetekben [3] idézem az általam kiemelésre érdemesnek tartottakat, itt csupán tömören összefoglalom az elkésztő képet.

A hírtömeg zavaró lehet, ezért úgy döntöttem, egyetlen UNICEF weblapból, (64:2-3) két oldal lényegét, hét ázsiai ország éhezõ lakosságára vonatkozó néhány fontos adatot tárok Önök elé:

1. táblázat: A dél-ázsiai éhezõk száma (millióban)

Ország	1970	1990	2001/03	2004/06	2007/08
Afganisztán					7.8
Banglades	20.3	33.3	43.1	44.0	65.3
India	218.3	261.3	212.0	209.5	230.0
Nepál	6.7	7.7	4.1	4.4	8.5
Pakisztán	16.9	23.6	35.2	37.5	84.0
Sri Lanka	2.7	3.0	4.1	4.2	10.0
Dél-Ázsia	265.0	328.9	298.5	300.6	405.6

Források: A FAO 1970-2003 évekre vonatkozó adatbázisából és a 2005/06-2007-2008 évi országsszintû gyors becslések, valamint táplálkozásra vonatkozó kutatásokból összeállítva. Éhezõnek azokat tekintik, akik az ajánlott minimális energiabevitelnél kevesebbet fogyasztanak. Dél-Ázsiában ez átlagként megközelítõleg 2100 kCal/nap/személy, de kis mértékben változik országonként és falusi és városi szektorok között.

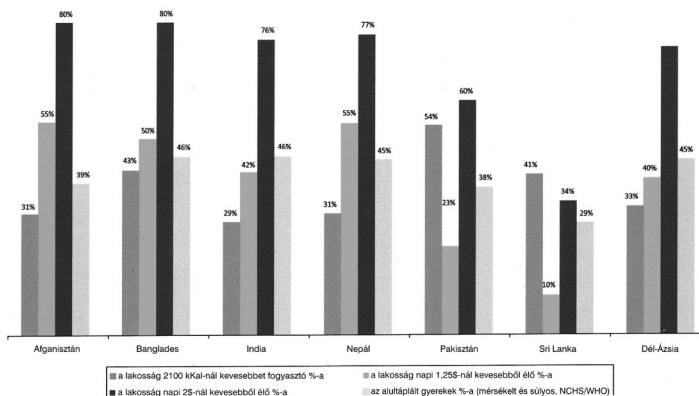
A legfrissebb kutatási eredmények (Banglades, FAO, 2009 február; Nepál, WFP, 2009 február, és Pakisztán, Inter-Agency Mission, 2008 július) azt mutatják, hogy Nepálban az éhezéssel fenyegetett lakosság 50%-al, 6 millióról 9 millióra növekedett a megelőző fél év alatt; Pakisztánban az éhezõk becsült száma 16%-al 72 millióról 84 millióra nõtt másfél év alatt, és Bangladesben a 2007/2008-ban becsült éhezõk száma 63,5 millió volt, 13%-os emelkedés az elõzõ évhez képest.

Két év alatt a krónikus éhezõk száma Dél-Ázsiában durván 100 millió fövel (!!) növekedett. A válság elõtt is túrhetetlen mérvû volt a mintegy 300 millió fövel növekedés, de a válság során túlhaladta a 400 milliót. Ez az utóbbi 40 év alatt mért legnagyobb ugrás.

A napi 2\$/fõ alatti jövedelembõl tengõdõ háztartások átlagban a lakosság 74%-át teszik ki, és a jövedelmük 60-70%-át költik élelemre, így rendkívül érzékenyek az élelmiszerárak emelkedésére. Különösen azokban az országokban súlyosbodik gyorsan a helyzetük, ahol tartósan magas az infláció (Sri Lanka és Pakisztán). A valamennyire növekvõ egy főre esõ nemzeti jövedelmek ellenére Dél-Ázsia országaiban az egy főre esõ kalória fogyasztás az utóbbi 15 év alatt stagnált vagy csökkent.

Az adott gazdasági visszaesés és az alapvetõ élelmiszerek árnövekedése mellett nincs ok feltételezni, hogy a térség többi országa jobban járt volna.

Ábra: A nélkülözés mértéke Dél-Ázsiában

Az ábrát kísérő szöveg felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen tömegű szegénységben élők esetén az élelmiszer-, üzemanyag- és pénzügyi válság összetett hatása világosan fokozza az alultáplálást és éhezést, tovább rontva a szegénységet és erodálva a társadalom szociális szövetét, ami a családokat és közösségeket összefogja. Ezek a hatások sértik a gyermekek élelemhez, oktatáshoz, jó egészséghez és biztonsághoz való jogát.

Ez az élő, igazi, virágzó kapitalizmus!

Ember-százmilliók válságos nyomora, tíz- vagy legyen százazrek örületos vagyónával és tobzódásával szemben!

Farizeusok birodalma!

De ez lehet a kapitalizmus bukásának nyitánya: „Történelmi lépéssel mérve, valamely átmenet kora akkor kezdődik, amikor a régi rend erőit rákényszeríti egy súlyos válság, hogy olyan orvossághoz folyamodjanak, amely teljességgel elfogadhatatlan volna számukra afféle válság nélkül...” (46:270)

Az „Álomcsőd” című interjú-füzet hazánk szakértőit szólaltatja meg (44):

- *Demján* büszkén állítja, hogy megjósolta a válságot, és pedig abból kiindulva, hogy a világ (kapitalizmus) nagyvállalataiból

eltűntek a tulajdonosok, eljött a menedzserek kora, akik saját vagyoniukat nem kockáztatják, így mind nagyobb rizikót vállalnak, a kártyavár pedig előbb-utóbb összeomlik (44:037);

- A sok oldalról sok lépéséért kritizált *Simor András* a MNB elnöke mondja a megunt sablont: „Ez a gazdasági rendszer, amit kapitalizmusnak hívunk, időről időre válságokat él át. Ez a rendszer része. A válság segít hozzá bennünket ahhoz, hogy utána a fellendülés és a fejlődés egy egészségesebb struktúrában következzen be.” [Kiemelések tőlem] (44:127) Tévedni tetszik, elnök úr: ez általában se vitathatatlan tétel, csak maszlag, de a mostani katasztrófából nem angyalok és alkotó zsenik fognak győztesen felbukkanni.

Nem lesznek győztesek!

- A könyv legérdekesebb fejezete a *Pogátsa Zoltán* tollából származó „Az elit tudása”. Az oktatásügyünk végtelen mélységekbe süllyedt... Növelni kell az adózók számát, ehhez javítani kell a munkavállalók képzettségét, egészségi állapotát, korösszetételét és mobilitását. „A gazdaság szereplői csakis a magas hozzáadott értékű termelésen keresztül lehetnek versenyképesek.” {Domjánnal szemben, aki a kétkezi munka megbecsülését szorgalmazza, hogy ne mondjam: szajkózza!}. És már csak idézni kell: „A közgazdasági irodalom és az Európai Unió lisszaboni versenyképességi programjának utólagos értékelései több esetben leszögezték, az újraelosztás mértéke semmilyen összefüggésben nem áll a versenyképességgel. (...) Mióta Magyarország az Unió tagja, inkább távolodunk, mintsem közelednénk a fejlett világhoz. (...) ...versenytársaink világszerte, főképp a feltörekvő országokban, gyorsan fejlődnek, az ő előretörésük a mi folyamatos lecsúszásunkat jelenti. (...) A nyugati főáramú közgazdaságtan azonban nem elsősorban szabályozási (állam versus piac) kérdésként, hanem **rendszerszintű problémaként tekint a válságra**. Mit is jelent ez? Sokan kritika tárgyává teszik például az utóbbi évtizedek szabadpiaci kapitalizmusát, azon belül is a természetesnek tekintett adóparadicsomok működését; azt, hogy a pénzkapitalizmus eluralkodott a reálgazdaság felett, valamint óvnak az élenkítő gazdaságpolitika következtében megugró, kezelhetetlené váló államadósságtól.” [Kiemelések tőlem] (44:149)

Szomorú, de a hazai elemzők közül egyedül Pogátsa látja világosan a helyzetet.

Ideje felébredni!

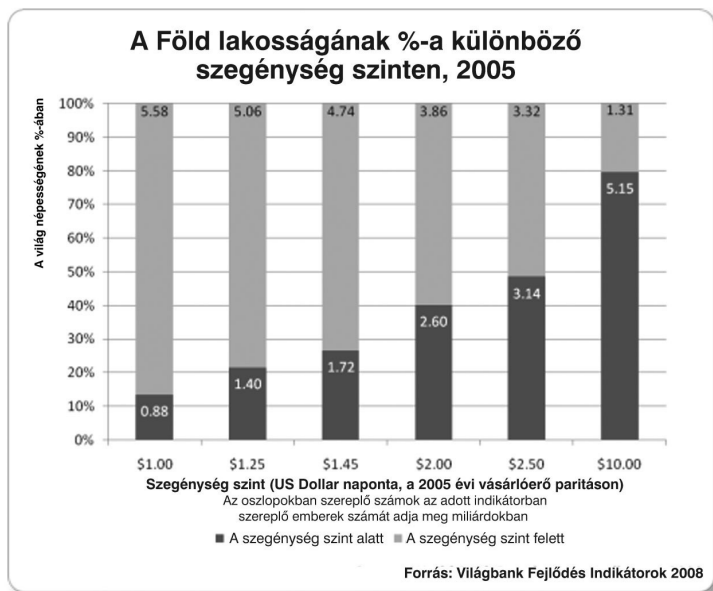
A kapitalizmus utóbbi évei és az ex-szocialista országokban végbement neokapitalizmusba váltás katasztrofális következményei a baloldali megnyilatkozások felé terelték a figyelmem. A sok értelmes dolgozat mellett, illetve számtalanszor azokban is döbbenetes erővel üti fel a fejét a marxi meghatározás: változatlan erővel elemzik a munkásosztály burzsoázia általi kizsákmányolását. Nem veszik észre, hogy a legfejlettebb országokban már alig lehet munkásosztályról beszélni.

Egyetlen példát emelek ki: az USA proletáriátusnak nevezhető társadalmi rétege (gyáripar, bányászat, szállítás és kézműipar) a foglalkoztatottak 20.3%-át teszi ki (<http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html>)

A kapitalizmus bírálóinak fel kellene ébredniük! Itt az ideje felismerni, hogy egészen más kapitalizmus a mai, mint ami a marxi idők kapitalizmusa volt: sok tekintetben jobb, alapvetően azonban rosszabb. Kevesek szolgálatában óriási tömegeket semmiz ki, tart nyomorban.

Meglepő dicshimnuszokkal is övezik. A kapitalizmus.hu web-lapban például találok olyan állítással, miszerint a kapitalizmus „...az emberiség történetében páratlan jólétet teremtett, s kilátástalan körülmények között, elképesztő nyomorban élő emberek százmillióit emelte ki a szegénységből.” (Magunkról, 7.bekezdés) Elképesztő állítás: az emberiség fele- kapitalizmusban élve – embertelen nyomorban tengődik, ha jólétként a nyomor-szint teteje - Világbank10\$/nap/fő, (<http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats>) - feletti nívót tekintjük, a világ lakosságának 20%-áról beszélünk (l. a lenti diagramot). Ennyi embertársunk él a nyomorúságos magyar minimálbérnél valamivel alacsonyabb szint felett. Tényleg itt a pillanat, hogy dicshimnusz t zengjünk a kapitalizmusról. Az utóbbi mintegy 20 évben valóban félmilliárd embert emelt ki a nyomorból az emberiség. Egyetlen országnak köszönhető: Kínának. Elismerhetően a kapitalizmus előtt kaput nyitva, de nem szabadpiaci rendszerben, hanem kommunistának nevezett párt és kormány vezetése mellett, a kulcságazatokat el-

lenőrzése, irányítása alatt tartva, tervgazdálkodást folytatva tette. Minden más országban történt „nyomorból kiemelés” azonos számú ember nyomorba döntésével párhuzamosan történt. Miről is beszélünk? A szabadpiaci mechanizmus felsőbbrendűségéről?

Visszatérve az ébresztőhöz: ma már a kapitalizmus döntő motívuma nem a világ tőkései és munkásosztálya között feszülő ellentét, nem ez a kapitalizmust jellemző kizsákmányolás legfontosabb tényezője. Két kérdéskört is lényegesebbnek tartok: (1) egyrészt a tőketulajdonosok és minden általuk alkalmazott ember közötti ellentétet, (2) másrészt - mind az érintett egyedek, mind a folyamatos kifosztás tárgyát képező országok, nemzetek, mind a világ fejlődése, stabilitása szempontjából - az ennél is nagyobb jelentőségű és hatású nemzetközi kizsákmányolást, másként fogalmazva mind a globális tőke általi globális kizsákmányolást, mind a domináns országok (a kapitalizmus centrum-nemzetei) által más országok elnyomása, kifosztása (háborúk, befolyási övezetek) útján folyó kizsákmányolást. Ezt a képet vitathatatlanul az USA és a mellette-

mögötte felsorakozó volt gyarmattartó hatalmak uralják. Az USA – világszempontban szerepét használva – kidolgoz valami aljas elméletet, hobbant szcenáriót, és nekirohan hihetetlenül erős, technikailag felülmúlhatatlan haderejével valamelyik erőforrás-birtokosnak, és azonnal felsorakozik Nagy-Britannia, Franciaország, legújabban (mint Líbiában az ott volt gyarmattartó) Olaszország, sőt a kisegérre zsugorodott Belgium is. Hátborzongató, hogy a nagyhatalmi, gyarmattartó státusz, a gyarmattartó múlt kísértete milyen robbanásszerű megnyilvánulásokkal tör utat magának a farizeus módon előadott demokrácia ernyője alól. Vigyázz, emberiség: a *demokrácia lözungja* még sokáig fog sok *aljas indulatot leplezni*. Valószínűleg ez a múlt segíti legjobban az USA-t a NATO védelmi szervezetből támadó szolga-gépezetté konvertálásában. És ahogy erősödnek a válság-jelenségek, úgy szaporodnak a nagyhatalmi atrocitások: USA – Irak és Afganisztán, USA irányítással a NATO Líbiában. Érdemes elolvasni, mit írt erről Faludy György. (21:183) Oroszország most éppen pihen a babérain, miután vérbe fojtotta a Csecsen szabadságharcot.

Úgy gondolom, nehéz eljutni a mai kizsákmányolás lényegéhez, ha nem végzünk el két lényeges elemzést:

(1) kiket kell a modern idők kizsákmányolóinak, elnyomóinak tekinteni és

(2) miként határozhatók meg, körvonalaazhatók a kizsákmányoltak.

Nem egyszerű feladat, különösen tömör, világos nyelven megfogalmazásra törekedve.

Kezdjük a kizsákmányolókkal és az azokat támogató intézményekkel: !

Ostobaság lenne bármiféle mércét elővenni, és kísérletet tenni az ellenőrzés nélkül mérhetetlen károkat okozó tőkések és kiszolgálóik meghatározására. Ezek jellege, mérete, károkozó tevékenysége számtalan paramétertől függően változó: történelmi folyamatok befolyásolják, országoként változó a tőkeméretük, a működési területük törvénykezése (mennyire zárja ki a szélhámoságot) és végrehajtó ereje lényegesen meghatározza

jelleget, tevékenységük köre és marketing erejük eldöntheti, hogy az adott társadalmi közeg (a fogyasztó) mennyire van kiszolgáltatva nekik, és így tovább. A befolyásoló tényezők teljes körének meghatározására irányuló kísérlet is eleve bukásra lenne ítélve.

Szerintem két irányból lehet szűkíteni a szigorúan ellenőrizendő kört!

Alulról közelítve, kizárva azokat a tevékenységeket, méreteket, jellegeket, amelyek bárminemű korlátozása csak kárt okozhat a társadalom egészséges fejlődése szempontjából. Ezek körvonalazására mindjárt visszatérek.

Felülről közelítve meg kell határozni azokat a tőke-típusokat és -méreteket, amelyek egyértelműen káros hatással működtek a közelmúltban, és amelyekkel kapcsolatban nem merülhet fel kétely, hogy szigorú (társadalmi) ellenőrzés hiányában rendületlenül folytatni fogják kártékony tevékenységüket. Ezeket is megkísérlem körvonalazni!

A két szűkítő lépéssor el fog vezetni egy sáv kialakulásához, amely rugalmas csillapító zónához hasonlítható, mint például a földrengés-veszélyes körzetekben épített felhőkarcolóknál alkalmazott rugalmas alappillérek. Ez a zóna addig nyugodtan működhet, amíg nem okoz mérhető károkat a gazdaság meghatározott célok szerint vezérelt folyamatában. Ezekről a célokról is külön kell értekeznünk!

Az alulról szűkítés lényeges elemeinek tartom, első megközelítésben:

- a méretüket (tőke, foglalkoztatottak száma, bevétel, profit) tekintve az adott szektorban lényeges befolyással nem rendelkező gazdálkodó szervezeteket (családi vállalkozások, Bt-k, Kft-k, családi jellegű mezőgazdasági vállalatok, a szövetkezetek valamennyi válfaja);
- a tevékenységi körüket tekintve a társadalom ellátásában fontos szerepet betöltő gazdálkodó szervezeteket (közvetlenül piacra dolgozó ipari termelők, mezőgazdasági termékeket feldolgozók, szellemi tevékenységet folytatók, beleértve a kutató-fejlesztő cégeket, a teljes szolgáltató szektor, a nagyipar beszállítói);

- a pénzügyi-biztosítási szektor olyan egységei, amelyek nem töltenek be meghatározó szerepet a piac alakításában (a nemzeti vagy központi bankok és a bankszektor egyenként is jelentős forgalmát bonyolító vezető bankok nem tartoznak ide!);
- az egész közlekedési-logisztikai szféra (talán a nyersanyagokat óriási volumenben szállítók kivételével: csőrendszerek, tankerek);
- a közművek.

Tudom, hosszas viták számára nyitottam területet.

A felülről közelítés legfontosabb elemei, ugyancsak első átgondolásban:

- szigorúan állami kézben kell tartani a központi bankokat, pénznymondákat;
- kemény állami ellenőrzés alá kell helyezni a pénzügyi szektoron belül befolyásos helyet, méretet, forgalmat bonyolító bankokat;
- a tőzsdéről le kell választani a hazard-tevékenységeket, vissza kell helyezni azokat eredeti szerepükbe: részvénykereskedelem;
- amíg nem sikerül leépíteni, állami/társadalmi ellenőrzés alá kell helyezni a hadiipar minden egységét;
- állami/társadalmi ellenőrzés alá kell vonni minden veszélyes üzemet (atomerőművek, mérgező anyagokat gyártó vegyi üzemek);
- államosítani vagy állami/társadalmi ellenőrzés alá kell vonni a monopol-tevékenységet a közelmúltban felmutatott, illetve annak kialakításában érdekelt szektorokat (olajbányászat- és lepárlás, elosztás, gyógyszeripar, az élelmiszer nemzetközi kereskedelmével és feldolgozásával foglalkozó óriáscégeket).

Mint említettem, első megfontolásként alakítottam ki ezeket a szektorokat. Országonként, gazdasági közösségenként alapos megfontolással szabad csak hozzányúlni, és hatáselemzésekkel folyamatosan mérni kell ezen lépéseknek a társadalom egészére gyakorolt hatásait.

A kérdéskört egyelőre azzal zárom, hogy rövid magyarázatot fűzök a három bekezdéssel fentebb írt meghatározásomhoz: „....a gazdaság meghatározott célok szerint vezérelt folyamatában.” Mit értek ez alatt? Azt, hogy a kapitalizmus egyik, - a későbbiek során még taglalt - kulcskérdése a társadalmi cél meghatározása. Nem lehet

a kapitalizmus további alapcélja a profitért folyó, versenynek mondott környezetben folytatott termelés. Ezt a célt mielőbb felül kell írnia az egész társadalom számára emberi életkörülmények megteremtésének mint alapfeladatnak a célul kitűzése. És az így meghatározott cél az, aminek az elérése érdekében kell az egész gazdasági folyamatot *vezérelni*. Akkor válik lehetségessé és szükségessé a tőke szerepének és ellenőrzésének felülről és alulról történő vizsgálata.

Ébresztőt kell fújni azok számára is, akik úgy hiszik, hirdetik, erőltetik, hogy megállítható vagy akár csak lényegesen csökkenthető a munkahelyek fogyásának – többnyire a válságokhoz fűzött, annak rémeként emlegetett – folyamata.

Szalai Erzsébet határozottan leszögezi, idézem: „...az újszocializmusban hogyan oldható fel – feloldható-e – az újkapitalizmus azon immanens problémája, hogy a munka technikai felszereltségének növekedésével **egyre több lesz a munkaerőpiacról kiszoruló ‘felesleges’ ember?** Válaszom rövid: az új társadalomban *a munkához való jogot a hatékonysági elv ellenében is egységesen érvényesíteni kell majd.*” [Kiemelés tőlem] (5:140)

Véleményem szerint, ami egyezik Tamás Gáspár Miklósnak az ATV „Egyenes beszéd” 2011.10.24-i adásában elhangzott véleményével, a kérdés a hagyományos munkahelyteremtési technikákkal már ma megoldhatatlan, és a tudományos-technikai fejlődés előrevetíti a kérdés végleges ellehetetlenülését.

Meg kell békülni azzal, hogy a modern termelési folyamatok, fantasztikus tempóban és komplexitással fejlődő technológiák elsősorban az ipari termelésben, de mindinkább a mezőgazdaságban, sőt a szolgáltatások szektorában is *feleslegessé teszik az embert, különösen a kétkezi munkát.*

Különleges fontossággal bír ennek a felismerésnek az elfogadása, mert *ez döbhenteti rá az érintett munkavállaló (munkájukat bérbe adó!) tömegeket, és - ami sokkal fontosabb - a politikusokat és a gazdasági élet irányítóit, hogy nem új munkahelyek teremtésére van szükség (amennyit teremteni tudnának, annál többet fogyaszt*

el a technológiai fejlődés), hanem a termelés céljának újraírására: fegyverek és más felesleges, káros termékkör gyártása, a fegyveres erők szaporítása és háborúk folytatása helyett a társadalom egészéről kell gondoskodni ésszerű termeléssel és emberséges elosztással.

Már másfél-két évtizede találkoztam angol közgazdász-csoport tanulmányával (nem tudom megadni a forrást), amely szerint, ha az emberiség megszűnne katonai eszközöket gyártani, minden nő abbahagyhatná a munkát, és a munkával rendelkező férfi-társadalom biztosítani tudná a meglévő életszínvonalat. Elnagyolt állásfoglalás, mint ahogy az lesz az én most következő véleményem is: a munkanélküliség felszámolására törekvés helyett a vezető közgazdászoknak két kérdéskört kellene górcső alá venniük, éspedig a fejlődési tempó felesleges hajszolása mellett a fegyvergyártás teljes felszámolását. Az ebből következő kérdést is meg kell válaszolni: elégséges tud-e lenni az így felszabaduló erőforrás a munkát vesztő tömeg ellátásához?

Nincs más út az emberiség előtt, illetve a kapitalizmus fennmaradásának egyetlen lehetősége „a termelés, a profit az elsőrendű érdek” jelszavának, irányító elvének elvetése mellett a katonai-ipari komplexum fejlesztésére és háborúkra költött összegek felszámolása és a munkanélküli tömegek ellátására, *elfoglalására* (oktatás, nevelés, kultúra, szórakozás, sport) fordítása, valamint arra törekvés, hogy minél szélesebb körben lássák el magukat.

Tetszik vagy nem tetszik, erre kell készülnie az emberiségnek!

A kizsákmányolás abszolút embertelensége, mint uralkodó jellegzetesség

A kizsákmányolás embertelensége nem a kapitalizmus szülötte. Mióta az ember két lábra állt, azóta törekszik embertársai leigázására. Léteztek ugyan mesevilágok, olyan ősközösségi társadalmak, amelyek ha fokozatosan haladtak is a társadalmi munkamegosztás kiteljesedése felé, nem alkalmaztak erőszakot a kialakuló rendben alacsonyabb szerepre kárhozottakkal szemben.

Ez a munkamegosztás azonban nem felelt meg az emberi természetnek. Az ember magában hordozza azt a gécscsokrot, ami a fejlődés során hatalomvágygá terebélyesedik, és ami a szükség dikta-
lta erőteljesebb munkamegosztás kialakulásával átcsapott a rendi társadalmak kialakulásába, és az erőszak elhatalmasodásába.

Megjelent a korbács mint a hatalom gyakorlásának eszköze, és ezzel párhuzamosan az alacsonyabb rendűek által termelt javak, illetve a többletmunka kisajátítása.

Évezredek során ennek az erőszakon alapuló társadalmi rendnek több változata virágzott, amik lényegüket tekintve igen hasonlóak voltak, tulajdonképpen csak az elnyomás terjedelmében, változatosságában és a hatalomgyakorlás eszközeiben különböztek egymástól.

A kapitalizmus *értelme* mindössze annyi, hogy a termelőerők modern eszközeinek iparszerű, széles társadalmi alapokon nyugvó működtetéséhez alkalmazta a kizsákmányolás módját: kialakította a bér munka rendszerét, és a hatalomgyakorlás eszközeit ehhez alakította. Az ipari termelésben teljesen általánossá tette, de elég általánosan alkalmazta a mezőgazdasági termelésben is a bér munkát, a többletmunka lefölözését.

Az így *elegánssá* váló vagy inkább annak tűnő kizsákmányolás embertelenségben csak látszatra maradt el a korábbi társadalmi formációk barbarizmusától.

A gyakorlatilag alvásidőre korlátozott pihenőidő mellett éjjel-nappal dolgoztatták eleinte csak a férfiakat, majd – a bér életben tartáshoz elégtelen szinten korlátozásával – mindinkább a nőket, majd a gyermekeket is. Jelentős irodalma van a szörnyű körülmé-

nyeknek, amik között, állati sorban kényszerültek élni az ipari országok kizsákmányoltjai.

A fejlett országokban a kibontakozó, és fokozatosan erősödő munkásmozgalom a gyeplő lazításához vezetett. A képlet azonban ennél bonyolultabb: az elnyomás és kizsákmányolás változatlanul embertelennek tekinthető egyrészt a szociális ellátás (egyes országokban, például az USA-ban) korlátozott volta, másrészt a válságok alatt, így különösen napjainkban is a munkanélküliek szélesebb rétegének életviszonyait tekintve.

Ami azonban a fejlődő világ országaiban a gyarmati uralom alatt, majd alig enyhülő formában a felszabadult országok kapitalizmusában zajlott és történik ma is, arra elengedhetetlen néhány illusztrációval rámutatni, hogy a fejezetcímbe írt megfogalmazás igazsága napnál világosabbá váljék.

Két könyvemben is (29 és 31) foglalkoztam a kapitalizmus kereiteiben folyó végtelen, embertelen kizsákmányolással, első lépésben azokból emelek ki egy-egy példát:

(1) Részletek az afrikai olajgazdagság két országának sorsáról írtakból: „Fellapoztam az Internet-et 'Poverty in Nigeria' címszóval. Idézek egy adatsort (Sunday Vanguard 30-1-00 az általam talált adatsor forrása): 1985-86-ban az egy főre eső GDP 250,- USD volt, a várható életkor születéskor 50 év, az analfabétizmus 45%-os, a lakosság 34,1%-a nyomorgott. Ez utóbbi szám 56%-ra ugrott 1996-ra!!! A mély nyomorban élők (= éhezők) száma az 1985 évi 13 milliőről 26 millióra nőtt ugyanezen idő alatt. A falusi lakosság 60%-a, a városiak 48%-a 'egyszerű' szegény. Az alulról számított 12. legszegényebb ország a Világbank statisztikák szerint (1996?). A gyerekhalandóság 112/1000 élveszületett! Ivóvízhez a lakosság 50%-a, villanyhoz a 40%-a jut. Egy évtizeddel ezelőtti adatsor, de nem sokat javulhatott a helyzet azóta, az egy főre eső GDP valahol 400,- USD fölött van, de a nyomor változatlan. A 'jó' angol gyarmati uralom és 50 év olaj-bonanza eredménye. Úgy tűnik, vak, aki a kapitalizmust dicsóíti! (...) A cikk tulajdonképpen Csádról szól, a friss olaj-országról, ahol a Világbank felügyelete mellett példaértékűnek mondott szerződésrendszer hivatott biztosítani, hogy az ország kormányának jusson számottevő hányad az egekig pumpálható

olajárak hihetetlen nyereségéből és a kormány pedig ezt a jövedelmet a szegénység felszámolására fordítsa. Az eredmény? A legmodernebb feltárás és 663 mérföld csővezeték Kamerunon keresztül. Bonanza az olaj-konzorcium számára, por és szegénység a csádi lakosságnak. (...) A bekezdés elején említett cikk az olaj előtti állapotokat tükröző adatsort is tartalmaz. A várható élettartamot emelem ki: férfiaknál 44,2 év, nőknél 46,7 év. Ez abszolút nyomort jelez. Ha – mint a cikk jelzi – nem történik semmi jó, Csádra is Nigéria sorsa vár. A CIA se mond jókat Csádról. Egyetlen adatsor: 'Várható élettartam születéskor, teljes lakosság: 47,52 év, férfiak: 45,88 év, nők: 49,21 (2006 évi adatok).' Mi a különbség a két ország között? Nigériát az angolok rabolták ki, Csádot a franciák. Az olajvállalatok is különbözhetnek. De amint a cikk is idéz valakit: 'Az olaj komplikált terület. Ezek az olajvállalatok óriások és szörnyetegek, akik akárkit összetörhetnek.' És az élükön nem emberek állnak, azok nem viselnek el ennek az irtózatosságnak a látványát se."

Egy-egy példát ígértem, de nem állom meg, hogy ne idézzek egy bekezdést a Dél-Afrikai Köztársaságról ugyanott írtakból: „A különleges képletként kezelendő Dél-Afrikát gazdag országnak tartja a világ. Igaz is: a világ legnagyobb arany-, gyémánt- és krómtartalékaival rendelkezik, urán- és szénkészletei is óriásiak. Ennek megfelelően az egy főre eső GDP tekintetében Afrika vezető országai közé tartozik. Közismert azonban, hogy az aranyon és gyémánton egy-egy családi cég ül, a többi kincs se boldogítja az apartheid igájától csak a közelmúltban megszabadult népet. Elég, ha néhány adatot emelek ki a pár sorral fentebb adott (CIA!) linkből: várható átlagéletkor: 43,27 év {rettenetes, alig jobb, mint Indiáé volt 1947-ben!!}; munkanélküli: 26,2% (beleértve azokat is, akik már nem keresnek munkát); szegénység: 50%. Ezt a gazdag országot is nyomorban tartja tehát a kapitalizmus. Elnyomói, sajátjai, nem mindegy?" (31:25.melléklet)

(2) „...a kapitalizmus egyik – részben 'öröklött' bűne a rabszolgaság. A National Geographic 2003 szeptemberi száma próbálja összegezni, hány embert sújt ez a gyalázatos intézmény.' Több rabszolga él ma a Földön, mint amennyit Afrikában ejtettek rabszolgaságba a transzatlanti rabszolgakereskedelem négy évszázada alatt. A modern emberkereskedelem rivalizál a kábítószer-kereske-

delemmel az érintett emberek számát és az életek elpusztítását tekintve.’ – mondja a cikk címe. Az összefoglaló szerint a rabszolgák száma sokkoló: 27 millió embert adnak-vesznek, rabolnak el, tartanak rabságban, brutalizálnak és kizsákmányolnak, tehát ma ugyanannyi embert tartanak egy adott pillanatban ‘rabszolga státusznak’ tekinthető körülmények között, mint amennyit évszázadok alatt sikerült a ‘keresztény fehér fajnak’ rabszolgaságba kényszerítenie. A kérdést tanulmányozók szerintem súlyosan alulkalkulálnak! A hetvenes években indiai szociológusok csak a hazájukban erre a nagyságrendre tartották a „bonded labour” státuszban rabszolgaként élők számát és nem hinném, hogy ez a szám azóta csökkent volna. És ugyan lehetséges, hogy India a világ legnagyobb rabszolgatartója, de nincs egyedül. Csak rá kell nézni az említett National Geographic térkép-linkjére, megszámolni az ismert rabszolgatartó országokat, és elhűl a vér az ember ereiben: számtalan igen fejlett országban is tartanak rabszolgákat! Meglepő adat ugyanitt, hogy az Egyesült Államokban 150000 embert tartanak rabszolgaként, főként mint háztartási alkalmazottat, farmon dolgozót, üzemi munkást és prostituáltat.”

Visszatérek az olajmaffiák korlátlan kegyetlenségére: Az óriási olajbevételek ellenére „Venezuelában – a Chávez hatalomra jutása előtti évtizedekig – tombolt a szegénység. „ Venezuela hatalmas olaj-bevételeket élvezhet, de ezeket tradicionálisan a lakosság vékony szálaléka nyelte el. Az ország nagy többsége tartósan szegény és éhezik. Míg a 23 milliós lakosság felső 10%-a kapja a nemzeti jövedelem felét, 40%-a (egy 1995-ben készült felmérés szerint) kritikus szegénységben él, 80%-a (az 1996-os év adatai szerint) a minimálbéren vagy az alatti jövedelmen él. Mintha ez nem lenne elég rossz, a szituáció drámaian rosszabbodott. A reál vásárlóerő 35%-al csökkent 1989 és 1995 között.” (51:173)

Mielőtt tovább haladnánk, arra kérem Önöket, lapozzanak vissza a 2. fejezet közepére, ahol idézem Hegyi Gyula ismertetését az egy évszázaddal ezelőtti belga gyarmatosítók hihetetlen kegyetlenségét: emberi kezek levágását a profit növelése érdekében.

Érdemes visszalapozni a 4. fejezetben bemutatott táblázathoz

és grafikus táblához is, és figyelmesen tanulmányozni. Iszonyatos tempójú elszegényedésre, az éhezők számának villámgyors növekedésére mutat rá, aminek az oka – mind több szakértői vélemény szerint – két „szektor” haszonélvezőinek, az olaj- és az élelmiszer-maffiának – *kegyetlen*, a profithajhászason kívül mással nehezen magyarázható *ármanipulációja*.

És most foglalkozzunk röviden két kapcsolódó témával, a nők helyzetével és a szegénység világszerte mind nyomasztóbb „kezelésével”:

A *nők* különösen, kiemelten szenvedő alanyai a kapitalizmusnak:

- a világ szegényeinek 70%-át nők teszik ki (45:345)
- „...a nőket az elsők között kényszerítik munkanélküliségre vagy nyomorúságosan fizetett részidős munkavállalásra –„ (47:254)
- A prout közvetítésével értesülünk róla, hogy „A Nobel-díjas Amartya Sen felbecsülte a nők diszkriminációjának tragikus következményeit egyes szegény országokban. A nemek arányának eltéréseit tanulmányozta különböző populációk demográfiai statisztikáiban. Meggyőzően kimutatta, hogy a lánymagzatok abortusza és a leány kisbabák meggyilkolása, továbbá a kevesebb étel és gyengébb orvosi ellátás, amelyben a családok nőtagjai a férfiakhoz képest részesednek, 100 millió 'hiányzó nőhöz' vezetett. A diszkrimináció a legnagyobb számban Indiában és Kínában szedte áldozatait. (...) Az ENSZ becslése szerint évente 400 millió nőt és gyermeket adnak el 7 milliárd dollár fejében.” (18:147) Mi más ez, ha nem eszement kegyetlenség?

A *szegények* megsegítése helyett világszerte – és különösen Magyarországon – eluralkodik a szegények elleni embertelen, kegyetlen küzdelem:

– „...’szégyenletesnek’ bélyegzik az embereket, amiért beletörődnek a ’segélyre szoruló szegénység’ elembertelenítő állapotába, amit a tőkerendszer kényszerít rájuk, tipikus útja-módja ez annak, hogy mindent fejtetőre állítva mutatnak be, a legérzékletlenebb módon, s összecseng azzal, ahogyan manapság szorgalmazták a ’visszatérést az alapvető értékekhez’ meg a ’hamisítatlan viktoriánus érté-

kekhez’.” (...) „Más szóval, a realisták bölcselmének két pillére: (1) *alkalmi munkára szorítani a munkaerőt* és (2) *kriminalizálni, aki tiltakozik ellene.*” Mintha a **Fideszről** szólna! (45: 362, 370; 47:76)

Loïc WacQuant, az USA-ban dolgozó és oktató, fiatalon híressé vált francia szociológus is méltatlankodva mutat rá, hogy „Világszerte terjed a Guiliani által kezdeményezett ‘zéró tolerancia’ bűnüldözési elv és praktikák, amik mindinkább az alsó néprétegekre hegyeződnek ki. Szoros összefüggés állapítható meg a neoliberális és a ‘zéró tolerancia’ között.” (42:17)

Dada Maheshvarananda a szegénységgel foglalkozva ismét a Nobel-díjas Amartya Sen-re utal, aki – idézi: "A 'Szegénység és éhínség' című tanulmányában bebizonyította, hogy a szegénység nem egyszerűen olyan természeti történések következménye, mint az aszály vagy az árvíz, hanem inkább egy elkerülhető gazdasági és politikai katasztrófa, amelynek során a legszegényebbek nem tudnak ételt vásárolni a munkanélküliség vagy az égbe szökő élelmiszerárak miatt." (18:102-104) Végtelenül ostoba és mérhetetlenül kegyetlen akciók. Igazi kapitalizmus!

A prout figyelmeztet is: „Azoknak pedig, akik a szegénységük miatt követnek el bűnt, a szegénységüket számoljátok fel.” (18:178)

Ide sorolom - mint a szegénységet fokozó kapitalista stratégiát - a megtakarításokat az eladósodó országokra ráerőszakoló lépéssorozatot:

A megtakarításokról mint az eladósodottság gyógyszeréről írja Mészáros: „A tőkés világban ma a piac mellett fölhozott érvek teljesen fejtetőre állítva mutatják be a valóságos helyzetet, s ez árulkodik apologetikus ideológiai funkciójukról. Úgy szól a nőta, hogy ‘a piac megköveteli’ – az egészségügyi szolgáltatásokban, az oktatási rendszerben stb. – a ‘fegyelmet’, a ‘hatékonyaságot’, a ‘fokozott takarékosaságot’ és hasonlókat, ennél fogva ‘megtakarításokat követel’ a jóléti szolgáltatások minden területén. Valójában pontosan fordítva áll a helyzet. Hiszen a globális tőkerendszer mély *strukturális válsága* követeli meg és kényszeríti ki a visszanyesegetést egyre fokozott mértékben, s már abba az irányba mutat, hogy a *nyugdíjrendszert* is szét kell verni,...” (47: 395-396)

A fejezetet az USA világhatalmi törekvéseit kísérő háborúkkal zárom:

Irakkal, a kapitalizmus legbrutálisabb újkori háborújával mind a weblapomon (www.amrita-it.com/stayathome.htm), mind két könyvemben is (29:87 és C:203) foglalkoztam. Az utóbbiban idéztem a legfontosabb tényeket, amiket Dirk Adriaensens (20:59) vonultat fel mint az iraki háború végeredményét. Egyetlen szörnyű adat: 5 millió árva maradt az országban. A mi témánk szempontjából figyelmet érdemel Dr. Riad el Tahernek, a „Friendship Across Fronters” elnökének a szerző által közvetített értékelése: „...az iraki nép jövője gonosztevők és nyereszkesedők kezébe került. (...) Irak természeti erőforrásait a nemzetközi olajipari cégek öt évtizedre előre lefoglalták.”

Most két USA-állampolgár véleményét közvetítem (a Copernic keresőből):

(1) „Ezt a háborút büszkeség és arrogancia motiválta, az olajgazdagság feletti ellenőrzés és a programunk beültetése vágyától vezérelve.” – nyilatkozta Jimmy Carter, a volt elnök;

(2) „A háború motivációja egyszerű volt. Az U.S. kormány azért indított háborút Irak ellen, hogy egyszerűvé tegye a korporációi számára üzlet folytatását más országokban. Olcsó munkaerőt akarnak alkalmazni azokban az országokban, amivel az amerikaiakat gazdagabbá fogják tenni.” – így Michael Moore filmrendező.

Megerősítik a háború barbár voltát, és a *kapitalizmus korlátlan kegyetlenségét*.

A *líbiai* események minden józan gondolkodó számára világosan mutatják, hogy az USA – bár egy ideig a NATO szoknyája mögé bújva – irányította az abszolút törvénytípró beavatkozást, amelynek végeredményeképpen új olajgazdag ország ellenőrzését biztosította magának.

És következhet *Irán és Szíria*, valószínűleg ebben a sorrendben. Iránról egyetlen forrást idézek: Az USA újabb áldozatot szemelt ki magának, Iránt. Az okok:

„Az egyre kellemetlenebb helyzetbe kerülő amerikai imperializmus elkezdte szítani a feszültséget Iránnal, hogy az iraki kudarcról elterelje a figyelmet. Ráadásul Irán maga is jelentős olaj- és föld-

gázkincset birtokol, amelyre a texasi olajbárók már jó ideje fenik a fogukat.” majd: Az USA-t ért csapásokról szólva: „Ennek egyik példája lehet Irán, amely azért áll most Washington támadásainak középpontjában, mert úgy döntött, hogy áttér az euró alapú olajkereskedésre. (...) Ez a terv csak fokozza Washington vérszomját, amely a Teheránnal való feszült viszony mögött meghúzódik.” (24:172-173) Úgy vélem azonban, hogy az Interneten mind sűrűbben megjelenő riasztások, miszerint Izrael az USA és Nagy-Britannia támogatásával Irán megtámadására készül, és hogy ez csak a világméretű amerikai háborús előkészületek egyik szakasza, közelebb állhat az igazsághoz, mint Gerald Horne meglátása.

Hogy a már régóta a „gonosz tengelye” örület tagjaként szerepeltetett Szíria is az áldozat-jelöltek sorába lépett, nemcsak az ottani – egyes szemtanúk véleménye szerint erősen feltupírozott vagy hamisított – forrongások utalnak, hanem a szárazföldi és újabban feltárt tengeri olajmezők valószínű nagyságrendje is, valamint az, hogy az ország olajkitermelésének és exportjának döntő hányada az állami szektor kezében van. Növekszik Szíriában a gyorsan erősödő keleti hatalmak befolyása is: „...India és Kína fő olajvállalatai nemrég egyesítették erőiket, hogy impozáns összegért, 573 millió dollárért megvásárolják a Petro-Canada 37%-os részesedését a szíriai olajmezőkben.” (24:170 – {helyesebben: az egyik legjelentősebb szíriai olajipari vegyesvállalatban}). Bár az ország a világ olajtermelésének csak mintegy fél százalékát adja, mint a Földközi tenger keleti partvidékének egyedüli számottevő olaj- és gáz termelője és exportőre, a regionális jelentősége nem hanyagolható el. Fontossága növekedhet, ha bele tud szólni a Ciprus és Libanon közötti medencének már működő gáz- (Tamar gas fields) és kutatás alatt álló olajmezője feletti vitába.

A könyv befejezése előtti napokban került sor e két soron lévő áldozat elleni többféle embargó fokozására. Valószínű, hogy mindkettő ellen erőteljes – az USA vezérelte – aknamunka folyik, ami könnyen a lerohanásukkal végződhet.

A korrupció általános burjánzása

A korrupció a hatalomért és haszonért folytatott fegyver volt ősidők óta. Egyetértek azokkal a korrupcióval foglalkozó szakértőkkel, akik szerint legteljesebben a kapitalizmus bölcsőjében dédelgetett korrupció virágzott ki. Az elemzést a neokapitalista Oroszországot célba véve Glinkina alapos tanulmánya (58) - számtalan forrásból merítve - jól elvégzi, elég rá támaszkodni. Megemlíti ugyan, hogy "Az orosz korrupciónak, ahogyan azt számos kutató hangsúlyozza, mély történelmi és kulturális gyökerei vannak.", de V. V. Luneev-re (B7) utalva hangsúlyozza, hogy „...A korrupció elsősorban a piacgazdaság, a szabad kereskedelem és a demokrácia világában nem korlátozódik a primitív kenőpénz-adásra. A lobbizmus, a favoritizmus és protekcionizmus, a politikai célok töketámogatása, az a hagyomány, hogy a polgári és állami hivatalnokok, állami nagyvállalatok és magáncégek befolyásos elnökeivé-igazgatóivá transzformálódnak, üzleti érdekeltségek állami költségvetési támogatása, állami tulajdon részvénytársaságokba irányítása, bünszövetkezetek kapcsolatainak felhasználása, stb. mind a korrupció rejtett formáihoz tartoznak.

A korrupció második fejlődési szakaszának tekinthető, amikor *korrupciós hálózatok* alakulnak ki. Glinkina a folyamatot több szakértő által állított tükörből láttatja. Idézi V. Radaev-et , aki az „Új oroszországi piacok kialakulása” című 1998-as könyvében (B8) így jellemzi a folyamatot: "...a tisztviselő és vállalkozó közötti bizalom erősödésével kapcsolatuk zökkenőmentesen egyfajta hosszú távú, nem formális szerződéses viszonyná válik, ahol az 'én neked - te nekem' kölcsönös jellegű szolgáltatások már egyáltalán nem szükségesegek. Ekkor már olyan kölcsönös stratégiákról és taktikai támogatásról van szó, amely családi, baráti kapcsolatok kialakulásához is vezethet. Kuz'minov-tól kapja a behálózás érzékletes rajzolatát (B6): "...a személyes kapcsolatok hálózata a tisztviselőket konkrét partikuláris érdekekhez köti. (...) Még a legbecsületesebb hivatalnok is, aki egyáltalán nem tartja magát megvesztegethetőnek, és felháborodva utasítana vissza bármiféle ajánlatot valamilyen konkrét szolgálatért cserébe, jövedelmének olyan jelentős részét szerzi 'baráti körön' keresztül, hogy egyszerűen nem maradhat ki abból,

következésképpen nem állhat ellen a közvetett befolyásnak. Ennek okából a köztisztviselők legalább annyira igyekeznek ezeknek az elvárásoknak megfelelni munkájuk során, mint az állam érdekeinek, amelytől fizetésüket kapják. Megjelennek a korporációs jellegű kapcsolatok, a közös érdekek hierarchiájával; az új, nem formális korporációk mindenképpen magukba foglalják az államapparátus egyes szektorait, illetve egyes konkrét tisztviselőit."

Tovább idézek Glinkinától (58:132)

"...A kialakuló és megerősödő 'szerződéses viszonyok' keretein belül az államgépezet szinte összes jelentősebb képviselője beleilleszkedik az ilyesféle üzleti hálózatokba. Ezekben az esetekben az egyes tisztviselők (vagy azok csoportjai) egyre inkább üzleti partnerként jelennek meg a megfelelő vállalkozók (vagy vállalkozói csoportok) számára. Nem véletlen, hogy a korrupciós kapcsolatrendszereket elemezve E. Galickij és M. Levin (B4) arra a következtetésre jutnak, hogy 'valójában kétféle stratégia létezik: az üzlet 'elszállítása' a hatalom képviselőihez, illetve a hatalom képviselőinek 'alkalmazása' állandó javadalmazással.' Nemigen vitatható J. Radaev következtetése, aki szerint 'a megvesztegetés Oroszországban nem pusztán egy konkrét tisztviselő ára (amit az őszinte gazdasági szereplők azon költség részének tekintenek, amelybe az üzleti élet irányításához való hozzáférés kerül), hanem ezek az összegek a profitrészesedést helyettesítik, az illegális pénzügyi mozgások (jövedelmek) részét képezik, amelyet az adott csoportosulás azon tagjai kapnak, akik pillanatnyilag a közszolgáltatban való részvétellel foglalkoznak." (...) "...érdemes megnézni az orosz miniszterelnökök, kormánytagok sorsának alakulását, miután viszszavonultak posztjukról, és azt követően minden belső információjukkal, 'felhalmozott társadalmi tőkékükkel', és gyakorta a költségvetési pénzekhez való hozzájutás remek lehetőségével egyetemben magáncégeknél tűntek fel újra."

Tovább (58:145): "Mi következik az itt felsorolt {elképesztő!} egyedi 'esetekből'? Az emberek totális kiszolgáltatottsága az orosz társadalomban, a szabadság és a jogok teljes eltiprása; az eredmény pedig, ahogy az egyik interjúalany helyesen megfogalmazta: 'Úgy élünk, mint a barmok.' (...) Orosz közgazdászok állítása szerint hatalmas lendületet kapott a korporációs korrupció. (...) A menedzserek

'egyezkedési hajlandósága' úgyszólván száz százalékos, a lényeg - az ár. Ami meglehetősen magas, tekintve, *hogy bele kell számolni a rendőri szervek részesedését is* [Kiemelés tőlem]. Az eredmény: a topmenedzseri réteg által elkövetett korrupciós bűncselekmények nem kerülnek napvilágra. A hivatalnokok nem tudnak olyan feltételeket szabni, amit a cégvezetők ne fogadnának el. A részesedés akár 40 százalék is lehet. A veszteségeket eltünteti a meghamisított könyvelés. mindenütt ez a hozzáállás terjed: kivenni a lehető legtöbb pénzt, és kijuttatni külföldre, vagy csak eldugdosni különböző zsebekbe. A csúcson lévők között dívó korrupció mértékét nehéz megítélni. (...) Nos, közvetett adatokra is támaszkodhatunk. Borisz Jelcin, az Oroszországi Föderáció elnöke, a szövetségi parlamentnek küldött üzenetében még 1997-ben megállapította, hogy az országban a törvénytelen gyarapodás, a gazdasági bűnözés és a korrupció felvirágzásának legfontosabb forrása az állami költségvetés megdézsmálása. Egy elgondolkodtató tény: a 2008-as év első felére az ország központi bankjának aranyalapja körülbelül 560 milliárd amerikai dollárt tett ki - és ennyire értékelték Oroszország száz leggazdagabb emberének vagyonát is. A putyini kormányzás kezdetén még csak hét valutamilliárdos volt az országban, a végén már több mint száz."

A 147. oldalon arról számol be, hogy a korrupciós ügyek - szakértői számítások szerint - kevesebb, mint egy százaléka jut el bírósági ítéletig.

Tovább: "...a tulajdonnal kapcsolatos manipulációkat és a korrupciót a kilencvenes évek elején Oroszországban hatalomra került erők úgy tekintik, mint a társadalmi-gazdasági rendszer transzformációjának legfontosabb eszközeit." (58:148)

A 149. oldalon részletes leírást olvashatunk arról, hogy milyen módszereket (is) alkalmaztak az oroszországi privatizációk során. Követni sem egyszerű: „...oroszországi bankok konzorciuma (...) nagy összegű *előnyös privatizációs kölcsönt* ajánlott az orosz szövetségi kormánynak, amely átmenetileg pótolta a költségvetésbe betervezett privatizációs bevételeket, azzal a feltétellel, hogy *a legrentábilisabb orosz vállalatok részvénytcsomagjainak kezelését a kormány átruházza a konzorciumra.* (...) Közben a Pénzügyminisztérium le nem kötött betéteket helyezett el a bankokban, amelyek összege a

bankok többségében nagyobb volt, mint az általuk a kormánynak nyújtott 'hitel'. (...) A bankok természetesen a privatizációs versenytárgyalásokat sorra megnyerték, így (...) a részvények zálogba adása, vagyis a szövetségi vagyoni ideiglenes használatba adása helyett *a részvények szervezett kiárusítása folyt.* Az államnak 'hitelező' bankok lehetőséget kaptak arra, hogy közvetlenül vagy megbízottaiokon keresztül tulajdonosaivá váljanak az állami vállalatok zálogba adott részvénycsomagjainak. Eközben a pénz, amelyből a bankok 'hiteleztek', valójában az államé volt."

A 150. oldal közepe: "A privatizáció jellege, mértéke és radikális volta döntő módon befolyásolták az életszínvonal alakulását és az állami bevételek eloszlását a lakosság körében, ez pedig *jelentősen megnövelte a társadalmi rétegek közötti különbségeket. Hatással volt ez a társadalom morális légkörére is.*"

És mik ennek a világraszóló gazemberségnek a hatásai?

"Az a tény, hogy az orosz kollektív tudat számára a 'munkáért tulajdont' modell uralkodik és számít legitimnek, azzal is jár, hogy legalábbis komoly kétségeik vannak afelől, hogy a tulajdon nagy részének eloszlása jelenlegi tulajdonosai között legitimnek tekinthető-e? Maga a jelenlegi tulajdonosi réteg, tekintetbe véve tőkeképesységük megszerzésének gyakran 'sajátos' útjait, szintén érzi saját legitimitásának hiányát, ez pedig azzal jár, hogy csökken a tartós befektetések iránti érdeklődése, érdekeltsége a cégek technikai modernizálásában. Az új tulajdonosi réteg képviselői kapitalista vállalkozókból zsírosodó élősködőkké válnak, olyan emberekké, akikre nem csak a hatalom képviselői, hanem a közönséges bűnözők is szívesen vadásznak." (58:151)

"A rendszerváltás és a korrupciós modellek ezzel járó kiterjedt használatának következményeképpen olyan gazdasági és politikai elitünk lett, amely a lakosság szemében nem rendelkezik a szükséges legitimitással, ez pedig a társadalom fokozódó dezintegrációjához, a társadalmi közöny növekedéséhez és ahhoz vezet, hogy *az ország elveszíti a modernizációs kitöréshez szükséges társadalmi energiát.*" (58:152)

"...az a tendencia érvényesül itt, hogy minden uralkodó társadalmi réteg igyekszik érdekeit a törvényi keretek és előírások

megkerülésével érvényesíteni. Sőt, ez egyre inkább mindennapos gyakorlattá válik. Ugyanakkor a cégeknél *kimutathatóan növekszik a dolgozók kiszolgáltatottsága a munkaadóknak*. Megfigyelhető tendencia az ellenőrző szervek és az ágazatvezető korporációk összefonódása az 'egységes lobbyszervezetben', államkapitalista alapon, és az állami intézmények formális 'privatizációja', és az az átalakulás, melynek során a klientúra-alapon szerveződő, *a magánkézben lévő és a korporációs érdekeltségek egyesülve egyetlen tényleges hatalmat képeznek.*" (58:153)

Tulajdonképpen a 12. fejezetbe illő téma, mégis itt említtem meg előbb, mert egyértelműen igazolja az ex-szocialista neokapitalizmus – és ezzel a kapitalizmus – végtelenül korrupt voltát. A <http://www.marker.ru/interactive/yachts> orosz weblap (egyéb disznóságok mellett) felsorolja a tíz legnagyobb, magántulajdonban lévő orosz motoros jachtot és tulajdonosait. A weblap sorrendjét követve írom ide a jachtok és tulajdonosuk nevét: „Eclipse” – Roman Abramovics // „A” – Andrej Meljnicsenko // „Luna” – Roman Abramovics // „Le Grand Bleu” – Evgenij Svidler // „Pelorus” – Roman Abramovics // „Dilbar” – Aliser Uszmanov // „Ice” – Szulejman Kerimov // „Anasztazia” – Vlagyimir Potanin // Queen K” – Oleg Deripaszka // Predator” Iszkander Mahmudov // „Anna” – Dmitrij Rübolovlev // „Triple seven” – Alekszandr Abramov // „Solemar” – Mihail Prohorov // „Avangard II” – Kirill Minovalov // „Sussuro” – Roman Abramovics. Nem elég, hogy a listaelső Eclipse a világ legnagyobb luxus-jachtja, megelőzve a királyi házakat és az amcsi szupergazdagokat, hanem egy kevés neki, négyet tart üzemben. Ez az egyetlen adatsor elég annak megértéséhez, hogy a húsz éve még kommunista elveket valló, a gombostűig állami tulajdonon nyugvó társadalmi-gazdasági rendből nem nőhetett ki sem ő, sem a mögé felsorakozó neo-banditák csapata ilyen mindennek felett uralkodó maffiává a mindent, az égvilágon mindent átítató korrupció nélkül. Az az elképesztő vagyon, amiből angol focicsapattal játszadozáson kívül erre, ilyen négy jachtra is telik (csak az első félmilliárd dolláros ajánlatot követően 1,2 md \$-ba került), nem beszélve az indiai acélmilliárdos Mittal szomszédságában, London legdrágább

utcájában vásárolt palotáról, nem a tulajdonosok munkájának eredménye! Lerabolták a fél országot ezek a gazemberek! Vajon van-e más oka a négy jacht felmutatásának, mint a 100 autót tartó maharadzsának volt anno Indiában? Ezek a babérkoszorúk természetesen csak a felszínre kinőtt díszek, az igazi gazdagság gyökerei mélyen vannak! Roman Abramovics legidősebb fia mostanság vásárolt jelentős tőkehányadot és ezzel beleszólást biztosító részvénycsomagot három orosz olaj-gáz óriásban (Gazprom, Rosznyeft és Lukoil), amihez a tőzsde (és a cégek) szabályzatait megkerülve juthatott csak hozzá (nem hiszem, hogy ilyen *nyitott* lenne a tőzsde, ha pedig az, akkor tág tere van az általános monopolizálódásnak), Putyin pedig most nyitotta meg egy ólombánya kapuit tenderen kívül kedves Roman barátja előtt. Korruptió a sokadik hatványon, a Himalája csúcsán.

A Himalájáról jut eszembe India (sose volt szocialista, mint egyes hozzá nem értők állítják, angol gyarmattá válása óta töretlenül kapitalista ország): tudni lehetett/kellett, hogy a tender-pályázatokban 2%-ot kell kalkulálni az adott állam főminiszterének. Lehet, hogy voltak kivételek, mély főhajításom előttük.

Gondolom, minden olvasó számára érdekes lesz elolvasni, mi a véleménye minderről az egyik kiemelkedő amerikai szakértőnek, Joseph Stiglitz-nek (38)? Előre kell lapoznia a 11. fejezethez, ott ismertetem.

Ezt is *szabadpiaci kapitalizmusnak* nevezik a rendszer védelmezői?

Miben különbözik ettől a magyarországi folyamat? A lényegyet tekintve semmiben, csupán a méretek mások.

Vállalkozói körökben a genszterváltás után 4-5 évvel már közszájon forgott: ha vállalkozói hitelhez akarsz jutni, vállalnod kell 10% visszaszolgáltatását az ügyintéző bankhivataloknak. Néhány éve ismerős vállalkozó mesélte: „A döntő tárgyalásokra úgy járok, hogy az egyik belső zsebemben X összeg, a másikban 2X összeg lapul. Valamelyikre feltétlenül szükség lesz ahhoz, hogy aláírják velem a szerződést.” Nap mint nap találkozok az ember hihetetlen mértékben elhúzódó nagyberuházásokkal, amiket a (fő)vállalkozó

ejnye-bejnyékkal meg tud úszni. Nem történhet ez másként, mint hogy a megrendelő kellő mértékben korrumpált. És elhangzik a TV-ben egy színigazgató szájából, hogy a színházak egy részében az igazgatók megemeltetik a díszletek árát a külső vállalkozókkal és milliókra rúgó kenőpénzt vágnak zsebre. Ha ott is működik a „rendszer”, hol nem?

A magyarországi neokapitalizmus húsz évéről szóló könyvemben részletesen írtam a nálunk dúló korrupcióról (31:67 és 101) Anynyira behálózza a társadalmat és olyan védelemben részesül, hogy bevezettem a *kiszolgáló háló* fogalmát. Mind az oroszországi, mind a hazánkban dúló korrupció az USA-ban a múlt század harmincas éveiben kialakult helyzetre emlékeztet, amikor Al Capone gyakorlatilag „megvette” Chicago-t, korrumpálva főrendőröket, bírókat, politikusokat (Spectrum TV-adás, 2011.11.12, este).

És most értesültem, hogy hazánkat a korrupció elterjedtségét értékelve – a neokapitalizmus betörése óta folyó sorozatos lejjebb sorolás friss lépéseként – az 54. helyre sorolták. A kapitalizmus visszaállításának diadalmenete, egyesek állításával szemben nem csökkenti, hanem gyors tempóban fokozza a korrupciót.

A polgári (parlamentáris) demokrácia, mint a tőkések hatalmának biztosítását szolgáló eszköz (és csődjé)

Több neves gondolkodó által is alátámasztott meglátás: a polgári/parlamentáris demokrácia csak lepel. Igaz, hogy az eddigi legdemokratikusabb forma az ösközösség óta, de manipulálható és manipulálják (pénzzel, korrupcióval, demagógiával, a „diktátorok teremtésének koreográfiájával”: 29:22-29), és általában a tőke kiszolgálójaként funkcionál.

Elég két szélsőségre utalni!

Az első: mind szembetűnőbb az első igazán demokratikus állam, az USA választásainak torzulása (az egyes induló személyekbe fektetett pénzösszegek döntő hatása a kimenetelre) és az államgépezet működését befolyásoló lobbyk uralkodó szerepe (katonai-hadiipari komplexum, olajmaffia). Elég arra a példára utalni, hogy a zseninek nem mondható George W. Bush nemcsak hatalomra juthatott, hanem újra is választották, azután, hogy példátlanul aljas módon véres, embertelen háborút indított és folytatott Irak ellen.

A második: közismerten korrupt (korrumpáló) személyek hatalomra kerülhetnek a választó tömegek demagóg módszerekkel történő megtévesztésével (mint pl. Berlusconi) és mértéktelen hatalomvágytól és demagógiától duzzadó akarnok másutt.

Számtalan további példával lehetne illusztrálni, hogy a mai kommunikációs eszközök, rendszerek léte, a média korrumpálhatósága, igába fogása mily mértékben teszi a parlamentáris demokráciát alkalmatlanná igazán széles néptömegek érdekeinek képviselőjére.

Az Amartya Sen-t ismertető Wikipedia-lapban olvashatjuk a tudós véleményét: „Úgy érvel, hogy a kormányokat állampolgáraik konkrét lehetőségeinek alapján kellene megmérni. Azért van így, mert a fel-le fejlődés mindig felülírja az emberi jogokat mindaddig, amíg a feltételek definíciója kétséges (a 'jog' valami, amit biztosítani kell vagy amit nem lehet elvenni?). Az USA állampolgárainak például hipotetikus 'joguk' van választani. Sen szerint ez a koncepció elég üres. Ahhoz, hogy lehetőségük legyen választani, az állampolgároknak először tudniuk kell 'működni', azaz élni a lehetőséggel. Ez a 'működés' a legszélesebb értelmezésűtől, mint

az oktatáshoz való jog, a legspecifikusabbig, mint a választáshoz közlekedés, terjedhet. A választóról csak az esetben állítható, hogy saját véleménye szerint cselekszik, ha ezeket a korlátokat felszámolják. Minden egyes társadalomnak fel kell állítania az általa garantálandó minimális lehetőségek listáját.”

A prout véleménye egy mondatban: „A politikai demokrácia olyan rendszerét, amelyben az összes állampolgárnak szavazati joga van, a kapitalizmus megnyomorítja, mivel a nagytőke befolyásolja a választásokat.” (18:86)

Jóval átfogóbban, mélyebben elemezve foglalkozik a parlamenti, polgári demokrácia kérdéseivel Mészáros:

- „A munkásmozgalom (...) radikálisabb célokat tűzött maga elé, mint amilyeneket meg lehet valósítani *a fölemelkedőben lévő burzsoázia által teremtetett fő politikai szerv: a parlament keretén belül.*” [Kiemelés tőlem]

- Chávez-t idézi a parlamentarizmusról: „A szuverén népnek saját magát kell átalakítania a hatalom tárgyává és *alanyává*. Hogy a népnek joga van ezt választani, az nem alku tárgya a forradalmárok számára.”

- Ismét saját véleményét hangoztat: „...forradalmi pártok sorra alakulnak át burzsoá-liberális pártokká {ez a folyamat zajlik Gyurcsány vezetésével az MSZP-ben is} (...) a képviseleti politizálás óhatatlanul lecsúszott a 'közönségkapcsolatok' ('public relations') gyakorlásának szintjére mindenütt. Annak rendje-módja szerint okádja ki bendőjéből s katapultálja a parlamenti politika csúcsára az olyan reprezentatív kreatúrákat, mint a médiamágnás Silvio Berlusconi...” (47: bekezdésként haladva: 283, 288, 323)

Kína miniszterelnöke – érthető módon – határozottabb véleményt nyilvánított, kijelentve, hogy a parlamentáris demokrácia *csőd!*

Tamás Gáspár Miklós az ATV „Egyenes beszéd” műsorában (2011.10.24, 19:25) – több éles meglátás között – lelegyintette a képviseleti demokráciát, mint valamikori releváns megoldást, ami

mára elvesztette erejét, hitelét. Mind általánosabb felismerés, hogy a közvetlen politizálás útjait kell keresni. – állítja. Bár egyetérték vele, megjegyzem, hogy nehéz, – a Chávez által bevezetett megmértetések (népszavazások) gyakorlatához hasonló – út lesz, más történelmi távlatokban nehéz elképzelni (már csak a demagógia ilyenkor is érvényesülő ereje miatt sem).

A kapitalizmus védelmezői és módszereik

Természetes módon elsősorban a kapitalizmus bírálóit kerestem a könyv írására készülve. Csak a tisztesség okán kezdtem foglalkozni a kapitalizmus hívoinek, vagy elfogadva bírálóinak tanulmányozásával. A külföldi nagyokat nem kellett kutatnom, ők vagy valamennyire ismertek voltam számomra, mint Milton Friedman, Paul A. Samuelson, és kedvencem, John Kenneth Galbraith, vagy automatikusan megjelentek a bírálók műveiben, mint Hayek, Myrdal és mások.

Meglepetést okozott azonban számomra, hogy a hazai védvonal weblapot működtet, a kapitalizmus.hu-t, amin a kapitalizmus ortodox elméleteit hirdeti.

Érdeklődéssel lapozgattam a lapban, még mielőtt átalakításra felfüggesztették volna a működését. Ingadoztam egy ideig, hogy egyáltalán foglalkozzam-e egyik-másik „dolgozattal”, de nem tudtam ellenállni a kísértésnek, amikor ilyen megfogalmazással találkoztam:

“Mentségemre szolgáljon, hogy elfogult vagyok. A kapitalizmust ugyanis, minden hibája ellenére, az emberiség egyik legnagyobb szerűbb találmányának tartom. Amire büszkék lehetünk. Pontosabban, amire akár büszkék is lehetnénk. Hiszen a kapitalizmus biztosítja a legnagyobb szabadságot az Egyén számára. Minden egyéb másodlagos.

A kapitalizmussal azonban ennek ellenére nem nagyon szoktak büszkélkedni. Sőt. Mintha még szégyenkeznének is miatta. Pedig nem kellene.

Holott a kapitalizmus tulajdonképpen egyenlő a szabadsággal. Hiszen ahol kapitalizmus van, ott szabad a gondolat, szabad a lelkiismeret, szabad a piac, szabad a sajtó, szabad a szólás, szabad a vallás, szabad a vélemény. Ahol kapitalizmus van, ott az államnak nevezett erkölcsrendőrség nem avatkozik bele állandóan az emberek magánéletébe.

Persze nem kötelező a kapitalizmust választani. De mivel egyelőre még szabad az akarat, legalább van rá lehetőségünk. Ez is valami. Értékeljük. Aztán majd meglátjuk, merre tovább.” (Csőke Zoltán)

Nézzük, merre tovább, hogyan vélekedik tovább a weblap a kapitalizmusról? Miért tartják a gazdasági-társadalmi rendszerek csúcsának a kapitalizmust a weblap szerzői. A lap még működött, amikor Tallián Miklós 2008-ban írt cikkére bukkantam: “....van egy olyan erőteljes érzésem, hogy a piac, *ha hagyjuk szabadon működni*, az erőforrások egy lehetséges hatékony elosztására, kihasználására fog vezetni,...” [Kiemelés tőlem], majd – a szerző egyéb írásait keresve ilyen meghatározásra is leltem: “...a *szabadelvű* demokrácia ad lehetőséget arra, hogy kiderüljön, mi az, ami eladható...” (Orbán és a “sajátos magyar tudás”, hvg.hu, 2011.10.28)

Tévedés! Az első mondatával kapcsolatban, először is: nem létezik szabadon működő piac {nem véletlenül szúrja be ezt a feltételt a szerző}, de ha volna is, még a *szabad, zavartalan verseny is az erősebb, ravaszabb* számára biztosít előnyt, azt a csodát még nem találta ki sehol senki, hogy egyenlő erők vívják a versenyt. Fontosabb azonban, hogy a piacot nem hagyják szabadon működni. Rögtön felsorolok néhány *trükköt*, amit a szakirodalom ilyen zavarórepülésként tart számon. Íme: monopóliumok, kartellek, tőkeerő-főlénnyel viszszaélés, korrupció, dömping, kizárólagosságok, új termelő kizárása, árrögzítés, területfelosztás, monopol-árlimit meghatározása, árukapcsolás, versenytárs vagy verseny-technológia „lenyelése”, intellektuális jogok megsértése, állami beavatkozások, úgymint támogatások, szabályozók, vám- és kvóta-korlátok felállítása. Folytathatnám, gondolom azonban, hogy ezek a címszavak igazolják az állításom: nem létezik szabad piac, szabad verseny, álom-kapitalizmus.

A második mondatával ott kezdődik a baj, hogy a *szabadelvű demokrácia* nem gazdasági, hanem filozófiai-politikai elv és rendszer, aminek nem sok köze van a termék megmértetéséhez, majd ott folytatódik, hogy a piac, legyen az akármilyen, nem szűri meg a „forgalomba” kerülő termékek jelentős részét, mégpedig a legfontosabb, a technikai élvonalat jelentő termékeket, mert azok a legszigorúbban zárt körben, a piaci atmoszféra szagát sem érezve, szakértői előírások, paraméterek alapján születnek és méretnek meg (űrversenyben, navigációs vetélkedésekben, hadfelszerelésekben, nukleáris kísérletekben, végül háborúkban). Ha piaci mérce határozta volna meg a termékek születését, minőségét, nem lettek

volna kalasnyikovok, katyúsák, MIG 29-esek, Szuhojok, Szaharov-féle szuper-hidrogénbombák, az USA rakétáit néhány évig überelő szovjet rakéták, szputnyikok, űrállomás, a dicsőített német tankoknál jobb szovjet tankok, a rakétatechnikában alkalmazott modern műanyagok, de a békés célokat szolgáló TOKAMAK, és elismerten világsző kohászat sem...Ha pedig a piac mégis érinti valamelyik *nem titkos* terméket, működésbe lépnek a felsorolt piactorzító mechanizmusok. Különösen a hatalmas volument mozgó és az életfeltételek biztosítására szolgáló termékek tekintetében: olaj, gáz, alap-élelmiszerek (tej, cukor, rizs). Ami marad, ott előfordul a verseny és - *ha hagyják szabadon működni* - tényleg csodákra képes.

Hetekig átalakítás alatt állt a weblap, majd új arccal jelent meg. Beleolvastam néhány cikkbe, örömet okoztak azzal, hogy a mai magyar politika hőseit „beletapossák a sárba”. Az öröm nem tartott sokáig. Elolvastam a bemutatkozó soraikat és elállt a lélegzetem. Ilyen félmondatot is lehet olvasni benne: „...érvelünk az erős euroatlanti elkötelezettség mellett, de a Tobin-adót kivétő, kiterjesztett „szociális jogokon” alapuló szociális Európa ellen. Nem kíméljük a rasszizmust, a nyugati civilizációt fenyegető iszlám kihívást, az Amerika-ellenességet...” Számomra a „Nem kíméljük a rasszizmust” kivételével minden programpontjuk taszító. Nem szükséges itt magyaráznom, miért, a továbbiak – és a 2. fejezetben írtak – mindent világossá tesznek. A rasszizmussal egyébként a 12. fejezetben foglalkozom, most csak megjegyzem, hogy „a nyugati civilizációt fenyegető iszlám kihívás” mint programpont ilyen megfogalmazásban rasszizmust hordoz magában!

A weblap ismerteti az általam is legnagyobb magyar közgazdász-tudósnak tartott Kornai János legújabb könyvét, a „Gondolatok a kapitalizmusról”-t. Gyorsan megvettem, elolvastam és – a rendkívüli tudását elismerő véleményem ellenére – kénytelen vagyok néhány mondattal foglalkozni az írással. Alapvetően zavar, miért kell ennyi energiát szentelni annak bizonygatására, hogy a kapitalizmus jobb, mint a szocializmus/kommunizmus, hiszen elég lenne csupán utalni arra, hogy a *gyakorlati szocializmus* országainak sorában emberiség elleni bűnök sorát

kövezték el, ami önmagában kizárja, hogy összehasonlítási alapot képezzenek. Ezen túlmenően ma már a legszélsőségesebb marxista gondolkodók se vélekednek úgy, hogy a gazdaság minden sejtjének államosítása, és a totális tervgazdaság bevezetése pozitív gazdasági elképzelés és gyakorlat lett volna.

Hangsúlyozom továbbá, hogy a rendszer személy szerint engem is elég keményen sújtott ('56 miatt kizártak a moszkvai egyetemről), tehát semmi okom védelmezni az Átkos rendszert.

Mégsem értem Kornai több érvelését, megközelítését.

Nem értem például, hogy az I. Tanulmányban – „Innováció és dinamizmus” – miért zárta ki az innovációk vizsgálatának köréből a katonai fejlesztéseket, termékeket, valamint az egészségügyet. (C3:34)

A katonai termékek, innovációk kizárásával ugyanis gyakorlatilag a Szovjetuniót zárta ki a vizsgálatok köréből, ott ugyanis – nehéz mérlegelni, mennyire a politika ostobaságának, mennyire a kényszerítő külső erőknél köszönhetően – gyakorlatilag minden ész, kutatási potenciál, finansziális eszköz, csúcstechnológiák ott koncentráálódtak. Tanulmányaim (polgári repülőmérnöki) során alkalmam volt betekinteni, milyen hihetetlen erőfeszítéseket tesz a fejlett világhoz képest elmaradott ország, hogy kitermelje a fejlődéshez szükséges koponyákat, eszközöket. Csak három polgári repülőmérnöki egyetemen 50000 diák tanult egyidejűleg (moszkvai MAI és MATI, kazáni repmérnöki egyetem), a hármon kívül további polgári és ismeretlen számú – repüléssel és rakétatechnikával foglalkozó - katonai felsőoktatási intézmény létezett. Ezek nem ingyenesek voltak, hanem – a bukdácsoló diákok kivételével – a hallgatók ösztöndíjban részesültek, de a tankönyveket és rajzeszközöket is ingyen kapták használatra. A diákszallók is ingyenes lakhatást biztosítottak a vidékiek számára. Csak felsorolásra jut hely, milyen egyéb intézkedéssel segítették az oktatást: rendkívüli alapossággal, témakörönként kezelt, gyűjtött recenziókkal tájékoztatták az érintetteket a külvilágban megjelent friss szakmai irodalomról; elképesztő tempóban fordították le a fontosabbakat, és szinte ingyen árusították azokat; nyugati folyóiratokkal tájékoztatták a diákságot a külföldi fejlesztésekről; Novoszibirszkben, az Akadempogorodok-ban tudósok foglalkoztak a legélesebb agyú

gyerekek oktatásával. És ez csak az oktatás. Számtalan számozott (titkos) kutató-fejlesztő intézmény kapott meg szinte mindent, aminek szükségességét bejelentették. Egyetlen ilyen intézményre, a Mikoján (a politikus testvére) vezette MIG tervezőintézetre volt rá látásom a diákszállóm ablakából: hatalmas területet foglalt el, hírek szerint tízezres létszámú gárda dolgozott a fejlesztésen-tervezésen.

Az eredmények közül vizsgáljunk meg néhányat:

- a kalasnyikov világszerte elismerten a legjobb géppisztoly (volt évtizedeken keresztül), zseniális egyszerűségénél fogva;
- a katyúsa a szovjet rakétatechnika első komoly eredményének tekinthető, nem volt párja megsemmisítő és pánikkeltő erejét tekintve;
- a Szovjetunió összeomlása után az USA szakértőitől értesült a világ, hogy a legjobb harci repülőgép a MIG-29-es;
- a szovjet interkontinentális, majd az űrkutatásban használt rakéták (az utóbbi körben talán a mai napig) elismerten jobbak (voltak) minden másnál, évekig azért, mert folyékony hajtóanyagot használtak, míg az amerikaiak az instabil égésű szilárdral kínlódtak;
- a szovjet tankok már a T-34-estől kezdve jobbak voltak nemcsak a magyar, hanem a német tankoknál is (Ungvári Krisztián mutatott rá a II. világháborúról szóló könyvében).
- volt alkalmam 1954-56-ban nyári gyakorlatokon moszkvai hadiipari (repülőépítő) üzemben mozogni és találkozni teljes szárny-szerkezetek ragasztásával, négyzetméternyi felületek összes szegecskének egy sajtoló-művelettel rögzítésével; más alkalommal csapágygyárban esztorgáltam csapágygyűrűket, de bemutatták a kísérleti üzemben működő teljesen automatizált gyártósort (rúdanyag be, lezsírozott, becsomagolt csapágy ki); itthoni vizsgálaim előtti konzultációk során derült ki, hogy a Műegyetemen ismeretlen volt több szovjet *tankönyvben* ismertetett technológiai eljárás.

Mindez csöpp a tengerben, semmit se tudok a tengerészetről, az amerikaiakkal azonosnak tudott atommeghajtású tengeralattjárókról, azok tenger alatti kikötőiről, és sok egyébéről.

Az elért eredmények nem jöhettek volna létre hihetetlen mennyiségű és minőségű innováció nélkül. Tehát nem fogadható el az adott korlátok melletti összehasonlítás a piaci mechanizmus és szabadságjogok diadalát igazoló vizsgálatnak.

Az egészségügy kizárása pedig – nyilván egyebek között – Magyarországot sújtja. Közismert, hogy a magyar gyógyszeripar a világ élvonalába tartozott, amit éppen innovációs képességének köszönhetett. Nem lehet véletlen (ismét saját élmény), hogy India jól fejlődő gyógyszeriparának egyik jelentőssé váló gyára, a Themis magyar közreműködéssel indult és gyors fejlődését is magyar termékek gyártási joga átadásának és magyar fejlesztő állandó jelenlétének köszönheti. És ez már polgári vonal.

Egy pillanatig se kívánom elvitatni, hogy polgári vonalon elképeshető a különbség innováció tekintetében a gyakorlati szocializmus és a fejlett kapitalizmus országai között. Nem hiszem azonban, hogy ez kizárólag a piaci mechanizmusnak és a szabadságnak köszönhető. Feltétlenül hatással kellett lennie a különbség kialakulására a már említett korlátoknak is (finanszírozási, a katonai szféra elszívó hatása), valamint nem csekély mértékben annak, hogy a fejlett világban egy-két évszázaddal előbb alakult ki az az oktatási, kutatás-fejlesztési rendszer, amit a Szovjetunióknak a cári mocsárból kivergődés mellett, majd a II. világháború emberi ésszel felfoghatatlan anyagi és emberi (szellemi) veszteségein, romokon kellett kiépítenie. Egy-két eredményre azért rámutatnék: több szovjet fizikus részesült Nobel-díjban, az egészségügy területén rendkívüli előrehaladást értek el (országos és gyakorlatilag ingyenes rendszer kiépülése, járványok elleni védekezés, lézer-szemészet), az első eredménykeltő fúziós máglyát ők készítették (TOKAMAK), a téli viszonyok között sikerrel alkalmazott építőipari technológiák nem lehetnek utolsók, a mai napig élvonalban vannak a modern műanyagok területén, Indiában a szocializmus ellenfeleiként kezelhető tőkések is elismerték a szovjet kohászat rendkívüli eredményeit. Nálunk csak a Tungsram-ra utalnék hirtelen, amelyiknek az Indiába telepített fénycső-gyártó gépsoráról lekerülő termékének minőségét a konkurens Philips ismerte el a sajátjánál jobbnak. Meglepő érdekfeszítő jelentkezett Indiában a magyar pisztráng-tenyésztés iránt, amit legjobbnak tartottak a világon. Innováció és innováció!

A fentiek egyértelművé teszik, hogy elfogadhatatlan a tanulmány „Első összefoglalása” (C3:47) két oknál fogva is:

- érthetetlen a történelmi feltételezés (az ilyen feltételezés önmagában is értelmezhetetlen), hiszen tudjuk, hogy Lenin elindította a NEP-et (Novaja Ekonomicseszkaja Politika = Új Gazdasági Politika, ami valószínűleg Sztálin miatt nem tudott kiteljesedni), hazánkban pedig - tudomásom szerint Kornai úr hatékony közreműködésével - az Új Gazdasági Mechanizmus (amit a szovjetek intettek le), tehát nem lehet tudni, nem alakulhatott volna-e ki legalább részleges piaci mechanizmus, összes hatékonysági hatásával;
- vizsgálnia kellene, hogy mindaz a tényleges jó, amit az innováció-különbözet a kapitalista világrendszernek hozott és hoz, a világ lakosságának hány százaléka által élvezhető (utalok a C3:151-152-re is)!

Az utóbbi miatt nem lennék annyira büszke a kapitalizmusra.

Felhívom Kornai úr figyelmét arra, hogy két könyvemben is foglalkoztam az emberiséget a kapitalizmusban (is) sújtó iszonyatos átokkal, a nyomorral, szegénységgel, mélyszegénységgel, ínséggel (29:48-64 és 143-150, 4. melléklet, valamint 31:325-343, 5.melléklet). Különösen Anup Shah adatai mellbevágók, érdemes lenne kicsit elemeznie: ennyire jó a kapitalizmus? Egyetlen adatot emelek ki a sok sokkolóból: A világ 48 legszegényebb országának a GDP-je kevesebb, mint a világ 3 leggazdagabb emberének összesített vagyona.

Vessünk egy pillantást a posztszocialista országok előrehaladására. Finoman is kifejezve kétségeim vannak Kornai határozott véleményének megalapozottságáról, miszerint a volt szocialista országok és a kapitalista országok közötti, akkoriban növekvő rés, a fordulat óta szűkül. A tévedés egyik oka valószínűleg az, hogy a neokapitalizmusban innovációval világsikert elért négy vállalkozó között egy kínai is szerepel (nem kínai: Skype, Graphisoft, Kürt; kínai: Alibaba Group), tehát az üstökös sebességgel fejlődő Kínával is számol, amely saját iparra, mára világelső oktatásra (PISA értékelése), saját innovációk halmazára támaszkodik. Másik okként óhatatlanul felmerül, hogy a példái abszolút mértékben szellemi termékek, amik pangó gazdaság mellett is ki tudnak emelkedni a gazdasági környezetből. (C3:49-50) Ugyanakkor nem tesz említést - hogy csak hazánkra koncentráljunk - *a hazai ipar és mezőgazdaság*

teljes leépüléséről! Olyan ágazatok tűntek el a privatizáció örülete alatt, mint a legnagyobb devizahozamot biztosító *növényolajipar* a mezőgazdasági bázisával együtt, a *cukorgyártás*, ugyancsak óriási mezőgazdasági háttérrel magával rántva, a konzervipar, az európai szintű gyümölcsstermesztést lehetetlenné téve, a *cementipar*, és a mezőgazdaságban a világszínvonalat képviselő bábolnai kukorica-rendszer, hogy a mezőgazdaság katasztrofális lerombolásáról részletesen ne is beszéljünk. És ezek csupán hirtelen felvillanó példák. Meg is van az eredmény: messze visszacsúsztunk az európai országok mezőnyéből az utolsók közé.

A határozott véleményemet alátámasztja Pogátsa Zoltán: „Mióta Magyarország az Unió tagja, inkább távolodunk, mintsem közelednénk a fejlett világhoz.” (44:149)

Igen sajnálatos dolog, hogy ez az óriási szellemi kapacitást képviselő tudós a másik oldal fundamentalista gondolkodóira általa megfogalmazott hibába esik: „...a gondolkodását saját fanatikus hite mereven és áthatolhatatlanul elzárja az ellenérvek elől.” (C3:214-215)

Vitatzokom még az *óriási jutalom* kérdéséről is (C3:58). Hangsúlyozom azon véleményem, hogy az ilyen jellegű kimagasló („egyet verő”) jutalom keveseket gerjeszt haragra, az innováció értőit valószínűleg soha. A közvéleményt (engem is) az dühíti, amikor ilyen „jutalmat” élveznek az állami (adózók pénzéből) támogatásban részesült bankvezérek, becsődölt nagyvállalatok (amerikai autóipar) vezetői, tőzsde-szélhámosok, sikkasztásokat büntetlenül megúszó gazemberek. Arról nem is kell beszélni, hogy az igazi innovatív szellemek e nélkül az óriási jutalom nélkül is alkotnak, mert arra születtek. Mint a nagy muzsikások, festők, írók-költők (sokan egy garas jutalom nélkül is alkottak és alkottak). Belülről jön a hajtóerő valamennyiünkénél, a jutalom többségükénél másodrendű kérdés.

Így ír erről Abraham Maslow, a munkára ösztönző tényezőkről szólva: „...az egészséges lelkiületű, önmegvalósításra törekvő emberek nem külsődleges jutalomért szentelik magukat munkájuknak, hanem magáért a munkáért. Megállapította, hogy minden gyermekben és minden felnőttben létezik alkotás- és munkavágy, s hogy legtöbbször a szorgos munkát kedvelik, ellenzik az időpocsé-

kolást és az eredménytelenséget, s jó munkát akarnak végezni...”
Csupán egy ellenőrizhetetlen információ a tudósok-innovátorok szovjet javadalmazásáról: Kalasnyikov média-hírek szerint havi 50 USD körüli havi fizetésért dolgozott, ugyanakkor a vezető kutatók, tervezők (Tupoljev, Kurcsatov és társaik) korlátlan javadalmazásban (nyílt számla) részesültek a moszkvai egyetemen keringő hírek szerint.

Több vitapont maradt még a firkáim között, de a legtöbb jelentelen.

Kettőt látok még megjegyzésre érdemesnek:

Nem látom a szoros összefüggést a kapitalizmus és demokrácia között (C3:156). Egyrészt nem látom, hogy igazi demokrácia bárhol létezne a világon (a polgári demokrácia, mint a 8. fejezetben taglalom, nem az), másrészt növekvő a törekvés arra, hogy demokratikusnak tekintett rendszerek kiláboljanak a kapitalizmusból (Dél-Amerika).

Határozottan elnagyolt az a megállapítás, hogy mind több ember emelkedik ki az éhezés, a nyomor fojtogató anyagi állapotából a kapitalizmusnak köszönhetően. (C3:156) Ha nagyobb történelmi távlatokat ölel fel a megállapítása, akkor igaz, mint a középkor néhány (vandalizmustól, háborúktól, járványoktól sújtott) évszázada kivételével mindig, másrészt így szemlélve a szocialista világ is fejlődött. Ha azonban az elmúlt két-három évtizedet vizsgálja, ez csak akkor igaz, ha Kínát egyértelműen és tisztán kapitalista rendszernek tekinti. A „tisztá” kapitalizmus nem csökkentette számottevően a mély nyomorban élők számát, de a szegénység és gazdagság közötti különbséget határozottan növelte.

Ami a külföldieket illeti:

Ha nem lett volna eddig is nagyon negatív véleményem Milton Friedman-ról, elég lenne Stiglitz egyetlen mondata: „Irónikus volt, hogy a Demokratikus Clinton adminisztráció, amely látszólag magáévá tett a Szociál Demokratákkal erősen egybeeső véleményeket, oly gyakran szövetkezett az átmenet gazdaságtanában jobbra hajló reformerekkel, Milton Friedman tanítványai és radikális piaci reformokkal, akik/amik túlságosan kevés figyelmet fordítottak a

politikájuk szociális és elosztási következményeire”. Amiben a lényeg természetesen – ami a piac-fundamentalistákra általában is igaz – , hogy követői túl kevés figyelmet fordítottak politikájuk szociális és elosztási következményeire.(38:167)

Most és itt ennyit róla.

Szinte minden hazai liberális közgazdász a neoliberalizmus nyugati „hőseit” követi, néha gusztustalan mértékig behódolva nekik. (Mint teszi Gyurcsány is.) A két legfontosabbnak tekinthető hős a Thatcher szekerét toló Friedrich August Hayek (osztrák vér csörgedez az ereiben) és Karl Gunnar Myrdal (svéd származású), akik párban részesültek Nobel-díjban, részben a thatcherizmus kidolgozásáért. Mészáros oldalakon keresztül ostromozza Hayeket, megpróbálom tömören összefoglalni a véleményét: „...Hayek minden alkalommal előhozakodik állítólag ’cáfolhatatlan bizonyítékával’ a kapitalista piac pótolhatatlanságára, utalással a Föld lakóinak nagy számára. Csak hát az egész érvelés kétszeres képtelenségen alapszik: (1) hogy a vakon terjeszkedő és tékozló tőkerendszer csakugyan szavatolhatja a világ növekvő népességének vég nélküli eltartását (amikor valójában vészes bizonyosságát adja annak, hogy már ma sem képes rá, hát még holnap); és (2) hogy a tudatos emberi tervezés per definicionem képtelen szabályozni a társadalmi anyagcsere-folyamat ’spontán mechanizmusát’, beleértve a népesség nagyságát – csak mert Hayek tőkeapológiája és a marxista szocialista projektum iránti gyűlölete így tartja. (45:388)

A kapitalizmus.hu által egyik mérvadó közgazdásznak tartott osztrák Ludwig von Mises, a libertarianizmust széles körben propagáló közgazdász elméletéről így szól a meghatározás: „*Libertarians favor freedom and oppose government action to promote either equality or order.*”, azaz teljes szabadságot hirdet minden élő ember számára, beleértve a gazdasági életet is, és ellenez minden, az egyenlőség vagy rend fejlesztésére irányuló kormányzati beavatkozást. Embertelen filozófia, védi a kapitalizmusban mára kialakult rettenetes aránytalanságokat. Nem véletlenül háborodtam fel, amikor Gyurcsány a saját és az MSZP zászlajára tűzte.(31:153)

A kapitalizmus.hu példaképei sorában fontos helyet foglal el Ayn Rand, az *objektívizmus* filozófiai rendszerének megalapítója, aminek a lényegét négy pontba foglalta 1962-ben.

Itt a negyedik pont releváns, abban körvonalazza a kapitalizmusról alkotott véleményét, ami magyarul így hangzik: az ideális politikai-gazdasági rendszer a *laissez-faire* {klasszikus gazdasági liberalizmust élvező} kapitalizmus, ahol az emberek nem áldozat-kivégző, nem gazda-rabszolga viszonyban állnak, hanem kölcsönös előnyöket élvező kereskedők; olyan rendszer, amelyben fizikai erő alkalmazásával nem lehet semmiféle értéket szerezni a másiktól; senki se kezdeményezheti fizikai erőszak alkalmazását mással szemben; (...) fizikai erőszakot csak bűnözőkkel és idegen behatolókkal szemben lehet alkalmazni; (...) a gazdaságot ugyanúgy le kell választani az államtól, mint az egyházat, azonos okoknál fogva.

Hihetetlen, hogy mai világunkban, ahol a világcsendőr hatalom – nyilvánvalóan hazug indokokkal – minden retorzió nélkül kivégezheti Irakot, ez az eszmerendszer bárki részére elfogadható lehet. Ezt az ideológiát olyan hölgy alkotta, aki nem látja, mi zajlik a valós világban. Egyszerűen kezelhetetlen!

Külön tanulmányt lehetne írni az egyházak és a kapitalizmus viszonyáról. A könyv írása előtt célul tűztem ki, hogy kihegyezem a kapitalizmusra mindazt a rosszat, amit az egyházakról, elsősorban a római katolikus egyházzal eddig írtam (31:75, 29:36-41 és 1. melléklet). Nekiláttam a kérdés tanulmányozásának és egy-két nap kemény munka után feladtam. Ritkán dicsőíti magát egy eszmerendszer olyan alapossággal, mint az egyházak, és kevés témakörben lehet annyi szidalmat találni, mint amivel az egyházakat bírálják a kritikusai. Lezártam magamban a témát két megfontolással: (1) nézzem körül a földi halandó, milyen kincseken ülnek az egyházak, milyen erőszakosan gyarapítják azt; elég talán egy ilyen szemmel vizsgálódó sétát tenni a Vatikánban; (2) a könyv *címképe* egy 1911-ben, pontosan egy évszázada született *plakát*, amit az „Industrial Worker” *folyóirat* bocsájtott ki. A felülről második tárcsán főpapok állnak, mellettük szöveg: „We fool you.” (Mi lóvá teszünk benneteket.). Ha az akkori munkásmozgalom ennyire tisztán látta, hogy a

farizeus egyházak, amelyek nyomor láttán nem annak felszámolásáért szállnak síkra, hanem adakoznak (ó, isten bocsássa meg a vétkeket, dehogyan adakoznak, adakozást szerveznek, gyűjtik a pénzt), és magukra sűtik a jótékonykodás bélyegét, akkor nyugodtan rögzíthetem, hogy a tőke fontos támaszai, azon belüli csúcs a római katolikus egyház és a pápaság.

Amelyik 1929-ben éppen Benito Mussolini aláírásával kötött egyezményt az olasz kormánnyal a Vatikán Állam restaurációjáról. (Elismerem, bonyolult kérdésről van szó.)

A mai kor leglényegesebb világgazdasági kérdései és a globalizáció lényege

Az eddigiek több kérdésben körvonalazzák a globalizáció lényeges motívumait.

Gondolom világos minden olvasó számára, hogy a globalizáció nem valamely előre kidolgozott ádáz elmélet, program szüleménye, hanem a tőkés gazdaságnak a centrumországok termelést – és ezzel profitot – hajszólo természetéből következő korlátokba ütközéséből eredő menekülési útvonal-keresésének következménye. A korlátok: a belső piac méretei, az ipari termékek árának (a monopóliumok, kartellek léte ellenére) csökkenése és ezzel a profitráta (hozzadék) mérséklődése, a munkaerő árának és járulékos költségeinek növekedése, a szabad tőke mértéktelen szaporodása. Az általam felsorolt irodalom ezt megállapító tételeinek felsorolása is felesleges, oly mértékű az egyetértés ebben a megállapításban.

A belső kiútkeresés egyik gyilkos útja a pénzügyesedés, amiről a válságokat elemző 4. fejezetben már foglalkoztam.

A tőke azonban rákényszerült a természetéből egyébként egyenesen következő *külső* lépésekre is!

Így a világgazdaság vezető ereje gyorsan vált/vándorol a klaszszikus centrumból a közelmúltban még fejlődőnek tekintett világba. A tőke *áttelepül* az olcsó munkaerőre! Saját belső reformjainak, politikai- és gazdasági irányvonalainak a gyors fejlődést elősegítő változásain kívül ez a *tőke globalizációja* hozzásegített/hozzásegít több országot, elsősorban Kínát, Indiát és Brazíliát, hogy előkelő helyet vívjon ki magának a világ *fejlett* országai között, legalábbis a bruttó nemzeti termék nagysága szerinti felsorolásban.

Teljesen egyértelmű, hogy Kína vezeti a folyamatot, rövidesen leahagyja az USA-t a GDP tekintetében. Gerald Horne, Francesco Sisci „Miért kell a Nyugatnak újraorientálódnia” című cikkéből idézve mondja: „...mivel a kínai gazdasági növekedés rendszerszintű változásokat idéz elő a világ egészében”. Kína táplálja az ázsiai növe-

kedést, és ez (...) egy új világot vetít előre, amelyben – legalább két évszázada először – a Nyugat gazdasági értelemben kisebbséggé válik” (24:167), majd az Asia Times-ra hivatkozva még erőteljesebb képet rajzol: „...a kínai jüan természetes módon *tartalékvalutává lép elő*, tükrözve a változó világkereskedelmi erőviszonyokat és kérdésessé teszi majd a dollár jelenlegi hegemoniáját. Amikor ez következik, az *megrázza majd az egész amerikai imperializmus egész monetáris és pénzügyi építményét.*” [Kiemelések tőlem] (24:168) Más oldalról is csapás fenyegeti a dollár hegemoniáját: Irán, nagyrészt az USA rá nehezedő fokozódó nyomása hatására „...azt tervezi, hogy a nemzetközi olajkereskedelem területén szembeszáll a New York-i Nymex-szel és a londoni IPE-vel, euró alapú mechanizmust használva. Ez nyilvánvaló csapás lenne az amerikai dollár hegemoniájára, és talán a vég kezdetét jelenti a dollár mint a világ egyetlen tartalékvalutája számára.” (24:173)

Érdekes meglátással világítja meg Kína gyors és válságoktól (eddig legalábbis) mentes fejlődését Szalai Erzsébet: „Kína gazdaságának nagy kiterjedése, természeti adottságai és nem utolsósorban a kontinuos egypártrendszer következtében (amely a ’liberális demokráciák’ liberális váltógazdálkodásával szemben igen nagy erővel húzza fel a politikai elitet) – ellentétben az országok többségével – maig őrzi *nemzetgazdasági jellegét*, vagyis azt a tulajdonosságát, hogy a ’benne folyó’ gazdasági tevékenységek viszonylag szervesen egymáshoz kapcsolódnak. Ez az állampárt és a hozzá kapcsolódó stabil technokrácia számára folyamatos lehetőséget teremt a globalizáció hatásainak ’megszűrésére’, pontosabban annak folyamatos korrekciókon keresztüli ’kikísérletezésére’, hogy a globális kihívások közül melyeket engedi és melyeket ’nem engedi rá’ a gazdaságra. A munkaerő igen alacsony ára, valamint a munkáság és parasztság szociokulturális hagyományokkal is összefüggő politikai passzivitása mellett ez lehet a döntő oka Kína húsz éve tartó kimagasló gazdasági előretörésének.” (55:50)

Figyelemreméltó Almási Miklós megállapítása (Szalai közvetíti, 55:50), miszerint „...’a periféria mostantól már visszavág’ – Kína nemsokára képes lesz arra, hogy szinte egymagában irányítsa a globalizáció további menetét.”

További nyugtalanító motívum az USA (és csatlósai) számára,

hogy Kína nem fegyverrel és fenyegetőzéssel bővíti politikai-gazdasági kapcsolatait, hanem világelső devizataralékait beruházásokra használva.

Kína néhány nagyobb közös beruházása külföldön (példák):

- 100 md dolláros szerződés *Iránnal* egy óriási olajmező kiaknázásához;
- egyezség a brit BP-vel, amely így Kína legnagyobb tengerentúli partnerévé vált {olajipar területén};
- átfogó energetikai egyezményt írt alá Szaud-Arábiával;
- 2,5 md dollárért 45%-os részesedést szerzett Nigéria egyik nagy tengerparti olajmezőjében. (24: 172)

Az USA tömeggyilkos és egyben öngyilkos katonai terjeszkedésig vitte a tőke életterének bővítését és a természeti erőforrások közvetlen birtoklásának „parancsolatát”. Csak egyetérteni lehet az amerikai J. Stiglitz-cel, aki az iraki háborúról szólva kijelenti: „...a háború tényleges költségei valahol 1 és 2 billió dollár közé tehetők, vagyis durván tízszerese annak, mint amennyit eredetileg terveztek. (...) az amerikai hadsereg leragadt az iraki kátyúban, aminek következtében az USA képtelen erőszakos választ adni a világ egyéb pontjain felmerült kihívásokra.” Majd hazája egyik tábornokának véleményét közvetíti: ez a háború „...az Egyesült Államok történelmének legnagyobb stratégiai-külpolitikai katasztrófáját” jelenti (24:171)

További adatsor a súlypont-vándorlásról:

Eléggé közismert adatok (több mint jóslatok!):

- „...2007-ben a Goldman Sachs elemzői azt állították, hogy Kína 2027-ben meghaladja az amerikai gazdaság teljesítményét, Indai gazdasága pedig 2050 előtt jelentősebb lesz az USA-énál. (...)

A Price Waterhouse Cooper elemzői úgy látják, hogy az 'E-7' országai (Brazília, Kína, India, Indonézia, Mexikó, Oroszország és Törökország) közel 35%-kal lesznek nagyobbak, mint a mai G-7 gazdaságai, és hogy ezek az országok mozgatják majd a világ gazdaság növekedését.” (...) Hogy ezek az új gazdasági hatalmak milyen szerepet játszanak a nemzetközi politikai gazdaságban, annak óriási szerepe lesz.”

- Kína mind nagyobb szerepet játszik Afrika és Dél-Amerika

életében. Nem fegyverekkel, hanem kereskedelmi-beruházási-diplomáciai módszerekkel.

- „Kialakulóban van – Enrico Mattei szavaival élve – egy újabb ‘hét nővér’ (...) korunk hét nővére, hét hatalmas olajtermelője az orosz Gazprom, a kínai CNPC, a venezuelai PdVSA, a brazil Petrobras, a szaúdi Aramco és a malajziai Petronas.” (71:37, 38, 39)

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a tőke áttelepülésének - a kevés jóval szemben, amit nyújt - alapvető jellegzetessége a szegényebb régiók kizsákmányolásának fokozása: A tőke végleg multivá válik és példátlan nemzetközi kizsákmányolással kiszippolyoz, tönkreteszi a gyengébbeket. Nem kell másra utalni, mint hogy az utóbbi évtizedekben egyedül Kínában – és *nem a tőke beáramlásának, hanem belső reformjainak és szociális intézkedéseinek következtében* – csökkent számottevően a mély nyomorban élők száma. A centrum tőkéje tehát nem jólétet hoz, hanem olcsó munkaerőt „visz”, magyarul nemzetközi léptékben (is) kizsákmányol. (A kérdést az 5. fejezetben már érintettem.)

Nem lehet nem egyetérteni Farkas Péter (B3) gondolatmenetével – amit ismét Szalai Erzsébet közvetít – , miszerint végeredményben összességében nettó jövedelem-átcsoportosítás zajlik a fejlődő országokból a fejlett országokba. A globalizáció egyik velejárója ugyanis, hogy a nemzetközi kereskedelmi cserearányok (terms of trade) egyértelműen a perifériák, félperifériák (fejlődők!) társadalmait – és főként szegényrétegeit - sújtják. „Ma a nem kőolajexportőr országoknak kétszer annyi mennyiségű nyersanyagot kell exportálniuk, mint az 1970-es évek elején, hogy ugyanannyi készterméket importálhassanak. Az adósságtörlesztés az adós országok exportjának általában húsz százalékát, Latin-Amerikában már több mint egyharmadát köti le. Ezen értékek durván fele a tőkerész törlesztése, a másik fele a kamat. Ha csak a kamatot tekintjük, az is a bruttó hazai termékük öt-tíz százalékának kiszivattyúzását jelenti” (55:48) A Wikipedia, Globalizáció címszó alatt a következő beszédes meghatározást használja: „...a nemzeti gazdaságok integrációja a nemzetközi gazdaságba kereskedelem, közvetlen külföldi beruházás, tőkeáramlás, migráció, technológia terjedése és *katonai jelenlét* útján.” [Kiemelés tőlem] Szó sincs báránnyá vedlett sárkányról, maga a sárkány gyarmatosít!

Ebben az elszegényesedési folyamatban vezető szerepet játszik a nemzetközi pénzügyi rendszer – eleve a vezető tőkés hatalmak kitalációja –, amely a globalizáció kiteljesedésének élvonalába állt és hihetetlen mérvű kapunyitó, bástyaromboló szerepet játszott, illetve játszik, ahol még nem tudják elkerülni a „támogatását”. A jelen könyv több pontján idézett J. Stiglitz itt felhasznált műve (38) gyakorlatilag teljes egészében az egyik legfőbb kórokozó, az IMF (Nemzetközi Valutaalap) kritikájával foglalkozik. [9]

Az IMF egyik legsúlyosabb kritikája – véleményem szerint – az Európai Unió vezérkarának 2011 október 26-án hozott határozata az európai – és azon belül EUR – válság megoldására hozott határozat-csomagja, amelyben az IMF-től független lépések mellett döntött.

A globalizáció velejárói, következményei Szalai szerint: A baloldali politikai áramlatok behódolása, jobbratolódása. „Az erőviszonyok eltolódását jól jelzi a szociáldemokrácia jobbra tolódása, a harmadik út ideológiájának felülkerekedése e körökben, amely többé-kevésbé nem más, mint a neoliberalizmus – baloldali mezben. Ugyanennek a dolognak a másik oldala a szakszervezeti mozgalmak gyengülése.” (55:81)

A nemzeti társadalmak szétesése. Élesen látja a folyamatot, amikor megállapítja, hogy már nem politikai-gazdasági kohéziós erők, hanem kulturális tradíciók, értékek tartják össze a társadalmakat {ha és ahol összetartják még, Magyarországra már ez se jellemző – mondom én}. „-ezért egyáltalán nem véletlen, hogy az egymással versengő politikai pártok nem vagy csak igen kevésbé a globális tőke által erősen determinált gazdaságpolitikai programjaik, hanem az általuk felmutatott kulturális attitűdök alapján különülnek el egymástól. Mert már csak ezek mentén tudnak elkülönülni – ebben viszont el is kell különülniük, ha imitálni akarják a *nemzeti alternatívák* létezését.” (55:63)

Ennek a folyamatnak magyarországi mocsaráról az Irodalom-jegyzékben 31. alatt jegyzett könyvemben részletesen írok. (153-156) Idézek néhány sort (Gyurcsány és izmusai, Gazdaság, a blairi

ideológiáról, és a „mindent privatizálni” jelszóról): „Az elmélet magyarrá fordítva igen egyszerű. Kóka elvégezte a fordítás izzasztó munkáját! Választani kell: fejlődünk-e vagy szociális gondokkal foglalkozunk?’ Mintha a fejlődés célja nem az emberek életének javítása lenne. (De ostoba is vagyok, hát miért is lenne, az egész kapitalizmus termeli ezt a szörnyű ellentétet: fejlődés és szegénység!) Régóta fenem a tollam, hogy felkeljek a nagyon suta (hogy ne hívjam butának!) sablonjuk, kliséjük ellen, amit – kis eltérésekkel – szajkóznak unos-untalan: ‘Nincs rosszabb tulajdonos, mint az állam.’ (...) Vakság nem látni, hogy a világ leggyorsabban fejlődő országai a múltban is és ma is kezükben tartják a kulcspozíciókat biztosító szervezetek, vállalatok, pénzintézetek tulajdonjogát, erős központi hatalommal rendelkeznek és – akár nevén nevezzük, akár nem – valamilyen szintig és formában terveznek, előre látnak, megfogalmazzák, kitapogatják a modern gazdaságfejlesztés irányait. Aki követi Kína mai fejlődését, nem ejtheti ki ezt az ostoba szöveget a száján.”

A globalizáció egyik legfőbb bűne a természet és a jövő erőforrásainak fokozott pazarlása, a környezet mérhetetlen pusztítása.

Nagyrészt a globalizációnak tudható be, hogy Kína lett a legjelentősebb környezetszennyezője világunknak. Két érdekes adalék a kérdéshez:

(1) Bill McKibben (12 és oldalszámok) írja:

„Egyetlen ország se ruház be olyan robusztusan a tiszta energiába, de egyetlen más ország se éget el annyi szén a gazdasága fűtéséhez. (116) (...) Kína több szén tüzel el évente, mint az USA, Európa és India együttvéve. A világ legnagyobb CO₂-termelője, de a legnagyobb arányban – 20%-ban – termeli a fogyasztott energiát megújuló forrásokból, főként vízből és szélből. (120) (...) 2009-ben üzembe helyezték az első nagyteljesítményű nap-farmot (telepet), amely 10 MW teljesítményt produkál. (124) (...) 2030-ban kénytelen lesz tovább növelni a szén részesedését az energiatermelésben, 70% lesz a részesedése! (126) (...) Nem valószínű, hogy a szén okozta szennyezés-csúcsot előbbre lehetne hozni.” (134) Elkésérítő kép!

(2) Ugyanakkor a légszennyezés egyik legfontosabb gyógszere,

a ritkafémek fölött teljesnek tekinthető Kína uralma. Tim Folger írja (62 és oldalszámok):

Kína adja a világ fogyasztásának 97%-át; ő ül a depozitok 48%-án (USA – 13%, Oroszország, Ausztrália és Kanada a többi).(144) Robbanásszerűen vette át a vezető szerepet az 1980-as évek közepén, Belső-Mongóliában termelik szinte mind. Banditák vették át az export egyharmadát, ölnek (...) Visszafogja az exportot, mert elsősorban a gyorsan fejlődő saját iparát kell ellátnia (a teljes elektronika, fegyverek automatikája, az elektromos autók akkumulátorai. (145)

Nem merem a kapitalizmus átkai közé sorolni, csak megemlítem, hogy a prout felveti az állattenyésztés káros hatásait is (amivel a 30. alatti írásomban már foglalkoztam): „...a szarvasmarha-, juh- és baromfiipar rendkívüli mértékben károsítja a környezetet. Bolygónkon a haszonállatok száma 1950-től megötszöröződött. Számuk háromszorosa az emberiség létszámának, és a Föld teljes gabona-termésének felét a haszonállatok eszik meg.” (18:125)

Rendkívül alapos vizsgálatot követel a kérdés, mert ha a ma nyomorban élők is hozzájutnak heti egy-két húsételhez, az önmagában katasztrofális természetkárosodást okozhat.

Záróakkordként még három kategorikus vélemény a globális kapitalizmusról:

Mészáros: „A fönnálló uralmi rendszer válságban van, mert megszűnt a történelmi létjogosultsága és igazolása, és nincs az a fokozott manipuláció vagy leplezetlen elnyomás, ami visszahozhatná. Az tehát, hogy emberek milliárdjait tartja nélkülözésben és éhínségben, amikor az elpocsékolott billiókból *ötvenszer* fel lehetne táplálni őket, kellő távolba helyezi ennek az uralmi rendszernek a szörnyűségét.” (47:252-255)

Dada Maheshvarananda: „A globális gazdaság összeomlásra van ítélve belső ellentmondásai miatt, s ez hatalmas válsághoz fog vezetni.” (18:25), és „...a magántulajdon legfelsőbb értékébe vetett megkérdőjelezhetetlen hit a kapitalizmus alapvonása. (...) A jelenlegi gazdasági dogma – amely a magántulajdon jogát minden más

értéknél előbbre helyezi, és amely az emberi haladást az anyagi fogyasztás növekedésével méri – alapvető újragondolása nélkül nem leszünk képesek egy környezetileg fenntartható és szegénységtől mentes társadalmat teremteni.”(18:50)

J. Stiglitz szerint eltűnt a közös cél, és az annak elérésére központosított erő: „...a társadalmat összetartó erőt a közgazdászok gyakran '*szociális tőkeként*' kezelik (...) ez szétroncsolódott” (38:161) Maradt a maffia-kapitalizmus.

Klasszikus példa a tőke aljasságára: a neoliberális neokapitalizmus az ex-szocialista táborban

A fejezetcímben kifejezett véleményem jóval a jelen írással foglalkozás előtt megfogalmazódott bennem. Nem vagyok egyedül: Szalai Erzsébet hasonlóan nyilatkozik: „...a kelet-európai kapitalizmus modellje 'elrettentő példaul', elkerülendő 'negatív jövőképül' szolgálhat a centrumországok progresszív erői számára.” (55:142)

Kiemelkedően fontosnak látom J. Stiglitz elemzését a volt európai szocialista országokban és Kínában végbement piacosításról. Az oroszországi váltásra koncentrálok, de összehasonlításokat is tesz a kínai és lengyel, cseh módszerekkel. (38. és csak oldalszámok) Mielőtt elmélyedne a privatizáció kérdéseinek elemzésébe, tesz két fontos megállapítást: (1) „ Új vallás született: a **piac-fundamentálizmus** és (2) *a nyugati tanácsadók egyértelműen felelősek az oroszországi tragédia kialakulásáért.* (134) [Kiemelések tőlem]

Oroszország:

„...Oroszországban Jelcin elnök, aki bármelyik nyugati demokráciában élő elnöknél óriási mértékben nagyobb hatalommal rendelkezik, vette a bátorságot, hogy megkerülje a demokratikusan megválasztott Dumát (parlament), és rendelettel vezesse be a piaci reformokat. Ez olyan, mintha a hazai igazhívő **piaci bolsevikok**, valamint a poszt-szocialista országokba berepülő **nyugati szakértők és az új gazdasági vallás evangélistái** Lenin módszereinek enyhe változatával próbálták volna kormányozni a poszt-kommunizmus 'demokratikus' átmenetét.” (136) [Kiemelések tőlem]

Sorolja a fontosabb hibákat, amiket az oroszországi átmenet során elkövettek: „... ignorálták az orosz tudósok tanácsait; káros volt a tempó erőltetése; nagy bankcsődök után szabályozták a pénzügyek világát, az értékpapír-piacot aztán szabályozták, hogy több epizódban átverték az óvatlan tőzsdézőket. (138)

Sommásan jegyzi meg: „...a sokterápia tragédiához vezetett Oroszországban” (141)

És itt vegyünk mély lélegzetet: „... az oroszországi áttérés a neokapitalizmusra **nagyobb gazdasági veszteséggel járt, mint**

a II. világháború.” (143) Aki csak olvasott-hallott a Szovjetuniót (és azon belül Oroszországot) ért veszteségekről, annak is minden hajszála égnek állhat a hír hallatán. Jómagam éveket töltöttem Moszkvában, és a borzalmakat átélt emberekkel beszélve az anyagi veszteségek méretéről is plasztikus képet tudtam alkotni. Ha ennek a megállapításnak halvány köze is van az igazsághoz, akkor is iszonyatos az oroszországi privatizációval ejtett gazdasági – végtagok csonkolásához mérhető – seb. Nem lehetnek véletlenek a gyalázatos következmények, amiket Stiglitz nagyon tömören foglal össze: „...1999-ben Oroszország egyoldalúan felfüggesztette a hitel-törlesztéseket és devalválta a rubelt; ő maga és társai úgy hitték, hogy az oligarcháknak hetekre, de legalább napokra lesz szüksége, hogy „kivéreztessek” a pénzt a gazdaságból, ténylegesen órákra volt szükségük, óriási pénzösszegek landoltak Cipruson és Svájcban.” (149-150)

„... egy Világbank-tanulmány megállapításai szerint 1989-ben mindössze 2% élt 2\$/nap szegénységi küszöb alatt Oroszországban {az egyik leggyalázatosabb szocialista országban}, ez az arány 1998-ra 23,8%-ra nőtt; a lakosság több mint 40%-a élt napi 4\$ alatt.” (153)

„...az IMF-diktálta gyors privatizáció egyik káros következménye: a privatizált cégek monopóliumokba és kartellekbe tömörültek, mert nem létezett hatékony kartell-ellenes törvény.” (156)

„...az Oroszországban kialakult helyzet azt eredményezte, hogy pillanatok alatt dollármilliárdosok születtek, míg az állam képtelen volt a havi 15\$ nyugdíjat fizetni; az újdonsült orosz oligarchákat az amerikai rabló-bárókhoz (Harriman-ok és Rockefeller-ek) hasonlították, de az utóbbiak, ha raboltak is, közben az országot gazdagították is, míg az orosz banditák egyszerűen lerabolták, elszegényítették az országot.” (158-160)

„...volt időszak, amikor néhány oligarcha tartotta kézben az orosz gazdaság több mint 50%-át.” (160)

Kína:

„Kína jobb kapitalista, mint a többi átváltó: megértette, hogy a (köz) gazdasági kérdések szorosan összefüggnek a politikai és szociális stabilitással.” (126)

„Kína évi 10%-al fejlődött, míg Oroszország évi 5,6%-al zsugorodott „ {az eltérő áttérés miatt} (180-181)

Pár lényeges eltérés az oroszról! A Kínai stratégia: először épített, és csak aztán rombolt le létező kapacitásokat, közös vállalkozásokat létesített vezető nyugati cégekkel, hatékony pénzügyi szabályozásokat és biztonsági hálókat hozott létre, új gazdaságot épített létező intézmény-rendszeren. (182-186)

Kelet-Európa:

Lengyelország a legsikeresebb: nem alkalmazott sokterápiát (180-181);

A csehek gyorsabban hajtották végre a reformokat, de {ezzel} nyílt kapukat hagytak a fehérgalléros szélhámosok előtt. (185)

Stiglitz két további fontos megjegyzése mellett se szabad elsétálni
- A gyors privatizáció a *hivatalos* USA (az US Kincstár) politikája. (166)

- Olyan beceneveket ad az orosz neokapitalizmusnak, amelyek bármilyen antikapitalista gúnyiratnak becsületére válnának: *kleptokrácia és haver/maffia-kapitalizmus*. (188)

Folytatom a korrupció szakértőjeként a 7. fejezetben megismert Szvetlana P. Glinkina megállapításaival (58, és oldalszámok):

“Oroszország és az egykori szovjet államok többsége viszont azt példázza, hogy az állami tisztviselőknek juttatott illegális, ‘suba alatti’ pénzekkel a magánvállalkozók ‘elbitorolták’ és ‘felvásárolták’ az államot, majd újonnan szerzett befolyásukat felhasználva immár az alapvető játékszabályok (így a törvények, stratégiák, szabályozások és módszerek) kialakításába is beleszóltak.” (128)

“Pontosan ez történik az oroszországi üzleti életben. A vállalkozások közötti kártékony egyenlőtlenségek {a befolyás terén, hogy milyen mértékben képesek hozzáférni a hatalmi szférához} oda vezetnek, hogy míg egyes vállalkozások szuperprofitra tesznek szert, addig mások tönkremennek. Az oroszországi helyzet áterjedt a regionális és a lokális szintekre is, és ma mindenütt ugyanaz történik: “*az állami hatalom felvásárlása*”. [Kiemelés tőlem] (129), majd idéz Szatalovtól (B5), aki odáig megy, hogy a korrupciót védelmébe

veszi, illetve gyógyíthatatlannak tartja (az idézet remekül illene a 6.fejezetbe is): "A korrupció olyan mértékben átítatta a társadalmi és gazdasági rendszert, a politikai kommunikációt, hogy durva lerombolása tönkretenné magát a rendszert is. A 'harc' koncepciója nem a korrupcióra, hanem az egész társadalomra veszélyt jelent. Jobb lenne inkább 'kezelésről' beszélni. Késő már sebészi beavatkozást tervezni. Az operáció immár lehetetlenné vált, hiszen oly sokáig nem vettünk tudomást a betegségről, hogy ha most megpróbálnánk kimetszeni - immár az egész szervezet belepusztulna. Olyan ez, mint a rák, amely már áttéteket okozott. Már csak az áttéteket kezelhetjük, a betegséget nem tudjuk eltávolítani." (129)

Megjegyzem, hogy saját tapasztalataim, és megbízható forrásokból kapott információk szerint a valóság annyiban tért el az idézett megállapítástól, hogy a „magánvállalkozók” – a fentebb szereplő nagy machinátorokon túl a kisebb kiéhezett farkasok is – nem a legvégéből sétáltak elő: számottevő hányaduk – a volt Szovjetunióban jellemzően – a volt szocialista-kommunista rendszerek vezetőiből, párt- és állami funkcionáriusaiból és szoros kapcsolataikból vedlettek át. A helyzet megítélését csak árnyalja, hogy két további rétegből, az éppen uralkodó pártok és kormányok rokonságából, baráti- és egyéb kapcsolatrendszeréből (holdudvarából, „elitjéből”), és a levitézlett rendszer alatt bűnözőként vagyonosodó körből verbuválódott.

Vélemények a magyarországi privatizációról, a kialakult állapotokról:

Tamás Gáspár Miklós: „A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint az 1988 és 1995 között lezajlott 'strukturális kiigazítás' több gazdasági vagyontételt („assets”) pusztított el, mint a második világháború, a reálbérek még mindig nem érték el az 1970-es évek szintjét, minden társadalmi mutató a jólismert és figyelmen kívül hagyott tényekről árulkodik, másfélmillió munkahely vált köddé – és most csak a régió sikertörténetéről, Magyarországról beszélünk.”(59:111)

Szigeti Péter: „Mi a rendszerváltozás mérlege húsz év után? (...) a magyar társadalom létező problémáinak az a forrása, hogy az új rendszer csak ennyire képes. Az aktív népesség fogyása – minimálisan 1 millió ember az 1989 előtti 4,8 millió foglalkoztatottból – az új gordiuszi csomó, amelyet az új rendszer nem tud átvágni. (...) Kialakult néhány százezer ember oligarchikus gazdagsága, ők valóban felzárkóztak a centrumhoz, miközben a szegénységi küszöb alatt élők aránya minimálisan 3,5-szeresére nőtt, majd a népesség egyharmadára.(...) „...az egészségügyi, szociális és oktatási kiadásokat a vezető liberális közgazdászok tovább csökkentenék, a vállalkozói réteghez és a pénzügyi szektorhoz átszivattyúzandó erőforrások érdekében.” (56:75, 77)

A neoliberális neokapitalizmus magyarországi politikusainak vakságára jellemző, hogy míg sietve-kapkodva – óriási veszteségekkel – privatizáltak, és az ezredforduló környékén megindult ádáz demagógia finanszírozására nyakra-főre vettek fel hiteleket, annyit nem láttak előre, hogy az állami vagyon nem tart örökké, ez a finanszírozási főforrás nem *elapad*, hanem *megszűnik létezni* (mint ha elvágták volna). Ezt a szakadékot, illetve azt észre nem venni, hogy a piacátalakítás legnagyobb „sikere”, hogy nem alakult ki modern termelési struktúra, ami beléphetne a kiárusításból eredő források helyére, vagy vakság, vagy feltett vaksötét szemellenző kell hozzá. Hihetetlen sztori!

Nem tudom nem ismételni J. Stiglitznek a neoliberalizmusra süttött bélyegzőjét: „új vallás született: a piac-fundamentalizmus”. És ezt a bélyegzőt Gyurcsány vezetésével a szocialisták is magukra sütötték.

Feltétlenül hangsúlyozni kívánom, mert kapcsolatba kerültem az Interneten keresztül hazánkba visszaszakadt (nemesi előnevet büszkén viselő) magyar tanácsadóval, aki megrótt, mert az elmúlt huszonév veszteségeit a II. világháborúban elszenvedettekkel azonosnak jelentettem ki: nem állok egyedül a véleményemmel, miszerint a nyugati tanácsadók és nyugatra szakadt hazánkiai csak a tőke, és a nemzetközi pénzügyi szervezetek (IMF, Világbank) érdekeit szolgálták! Felelősek a katasztrofális következményekért.

Bár a 31. -ként jegyzett könyvemben részletesen foglalkoztam az ország tönkretételének folyamatával, most ismét keresgéltem a lelki, befolyásolási okokat. Sorolok néhányat.

Örömmel találkoztam Mészáros véleményével (47:170), miszerint „...beígérték a keleti tömb országainak nagytömegű ‘modernizáló’ gazdasági és pénzügyi segítyt, még egy nagylelkű ‘új Marshall-segély’ mézesmadzagját is elhúzva a hiszékeny orrok előtt. Egy ideig úgy látszott, hogy hegyek vajúdnak, de kiderült, hogy sovány kis egerek születtek.” Az öröm annak szólt, hogy magam is a Marshall-tervhez hasonló pénzügyi támogató akcióban reménykedtem és nem fordított irányú kivéreztetésben, amit aztán – mint megengedhetetlen naivitást – később nagyon szégyelltem. És lám, más is táplált hasonló gondolatokat!

A privatizációnak nemcsak a módszerei voltak bornírtak, hanem a méretei is: egyszerűen megfordították a kommunizmus értelmetlen és óriási károkat okozó abszolút, a háromlábú cipész-szélig menő államosítását, és mindent privatizáltak, a legnagyobb bankokig, közművekig, lassan iskolákig (egyházaknak ajándékozzák kis hazánkban) menően. Határtalan korlátoltság!

De hát miért is lenne másként? A fentebb már idézett Szigeti Péter utal arra, hogy a kelet-európai volt szocialista országok liberálisabbak a centrumországok neoliberais vezetőinél: „...a gazdasági változás meghatározó tényezője a külföldi, s főként multinacionális tőke volt. Ezek az országok közelítik meg leginkább a liberális kapitalizmusnak azt a formáját, amit az észak-atlanti régióból ismerünk, bár a külföldi tőke meghatározó szerepe miatt még a világrendszer leginkább globalizált központi országainál is inkább neoliberaisnak tekinthető a rendszerük.” (56:83)

A hatalomra került politikusok teljesen behódoltak a *szabad piac lözöngnek*: „Természetes, hogy ‘a piacnak’ mint a társadalmi-gazdasági cserekapcsolatok szabályozójának az elfogadása messze ható következményekkel járt az érintett posztkapitalista társadalmak számára, a *kapitalista restaurációnak* eleinte félenk, majd elég hamar teljesen nyílt szorgalmazásához vezetett. Így például alig néhány

hónappal az úgynevezett 'bársonyos forradalom' után készült egyik interjúban olvashattuk: 'Piacgazdaság jelszó nélkül'. „Ez az, állítja Václav Klaus úr, amire Csehszlovákiának (...) szüksége van.” [Kiemelés tőlem]. (47:375)

Az előszóban kifejtettem, hogy igaz kommunistának vallom magam. Bizonyára sokak megrökönyödésére. Talán ők is megérteneek valamit abból, mire is gondolok, ha elolvassák J. Stiglitz sorait: „...a kommunisták jelentős része azért lépett be a kommunista pártba, mert haladni akart előre, sokan ugyanolyan boldogok voltak mint akárki más, hogy vége szakadt a kommunista dominanciának és a demokrácia helyreállításának, ezek a kommunista érából *azt a hitet vitték tovább, hogy az államnak kötelessége a szükséglet szenvedők segítése és hittek az egyenlőbb társadalomban.*” [Kiemelés tőlem] (38:165-166)

A kapitalizmus kivont kardú kísérői: fajgyűlölet és szélsőjobb*

Amikor e két szörnyeteg és a tőke közötti összefüggést felvettem a taglalandó témakörök közé, a témával a *-al jelzett könyveimben foglaltak, a világlátásom, az itt-ott megjelenő friss hírek, a hazánkban mind szélesebb kört mérgező, politikai mezt is öltő áramlatok és nagy költőnk, József Attila zseniális meglátása – „Tőke és Fasizmus jegyesek” – vezérelt. A két említett könyvben mindkét – egymással ugyancsak jegyben álló – embertelen vonulat lényegével és „eredményeikkel” részletesen foglalkoztam, itt csupán a kapitalizmussal szoros összefüggésüket mutatom fel.

Természetesen tudatában voltam, hogy a két borzalom ősiabb eredetű, csak nagyívű felerősödésük köszönhető a kapitalizmusnak.

A korábbi vizsgálataim előrevetítették a szoros összefüggést, de az internetet kérdezve hamar örömmel konstatálhattam, hogy a fent vázolt képlet igaz: a fajgyűlölet tényleg csak a kapitalizmus kísérő fegyverhordozójaként teljesedett ki úgy, hogy ezen a néven nevezett ideológiaként kezelhető borzalom.

A fajgyűlölet ugyanis akkor vált általánosan elterjedt átokká, amikor a gyarmatosító hatalmak más bőrszínű, más kultúrájú, olcsó munkaerőként kezelhető „fajokkal” oldották meg a kizsákmányolás otthon mind nehezebbé váló problémakörét.

Elég beleolvasni a http://www.knowledgerush.com/kr/encyclopedia/Racial_hatred/ weblapba, hogy az ember a lényeg megfogalmazásával találkozék: „A rasszizmus modern formájában a világ többi területe nagy részének európaiak által történt kutatásával és leigázásával párhuzamosan bontakozott ki, és különösen azt követően, hogy Kolumbusz Kristóf eljutott Amerikába. Amint új népekkel találkoztak, harcoltak és akiket végül elnyomtak, „fajelméletek” indultak fejlődésnek, amik sokaknak segítettek igazolni az azok helyzetében és velük szembeni bánásmódban megnyilvánuló különb-

séget, akiket más fajhoz tartozókként kategorizáltak (l. Eric Wolf: *'Europe and the People Without History'*)."

Felmerülhet, hogy ha a fajgyűlölet ideológiává válásának kezdetét Kolumbusz első amerikai útjához (1492) kötjük, akkor megelőzheti a kapitalizmust. Nem valószínű, mivel a fajgyűlölet és a kapitalizmus kiteljesedése valószínűleg szépen összefonódott. A gyarmatosítás első pillanata ily módon ugyan 1492-höz kötődik, míg a capital kifejezést először csak 1633-ban használta a *Hollandische Mercurius*, az irodalomnak azonban tudomása van arról, hogy capitale változatát már a XII-XIII. században használták, és 1283-ban egy kereskedő cég tőkéjeként jelent meg. Nem létezik olyan ujj, amelyik a kapitalizmus pontos kezdeteinek évszámára rá tudna mutatni.

Nem foglalkozom (idő és terjedelem hiányában) a fajgyűlölet elképesztően változatos megjelenési formáival, kiemelem azonban (ugyaneből a weblapból), hogy a fajelméletek egyik forrása lehet Darwin evolúció-elméletének félreértése. Darwin elméletéből kiindulva állítják, hogy ha egyszer egyes „fajok” civilizáltabbak voltak, a különbségnek biológiai alapon kell nyugodnia. Morális és intellektuális jellegzetességgel foglalkozó biológiai elméletekkel igazolják a faji elnyomást. Óriási az ellentmondás a faj és intelligencia kérdésében, mivel maguk a fajokra és az IQ-ra vonatkozó koncepciók is ellentmondók.

Ugyanebben a weblapban fedezhetünk fel a mai korra vonatkozó kutatási eredményeket: a Chicagói Egyetem (Marianne Bertrand) és a Massachusetts Institute of Technology (Sendhil Mullainathan) kutatói egyértelműen bizonyították, hogy az USA-ban, ahol azt hinné az ember, egyenlő jogokat sikerült elérniük a feketéknek, elég, ha egy álláskereső beadványában „fekete hangzású” a név, hogy 50%-al kisebb valószínűséggel hívják be személyes interjúra, attól függetlenül, hogy milyen a korábbi gyakorlata. A kutatók szerint mély tudatalatti gyökereket szült az ország hosszú diszkrimináció-történelme.

Nálunk a neokapitalizmus egyik eredménye, hogy zsidó vagy roma nevek elhangzása elégséges fajgyűlölet-megnyilvánulások generálásához.

Pedig a tudomány mára bebizonyította, hogy a „faj”, abban az

értelemben, ahogy használják, *szociális konstrukció*: a mód, ahogy egyes személyeket faji csoportba sorolnak (a besoroló) személytől személyre, helyszínről helyszínre, időről időre változik. Az is igazolt, hogy a felszínes jellegzetességek, amiket a besoroláshoz használnak, nagyobb különbségeket mutatnak fel egy-egy „fajon” belül, mint két faj egyedei között.

Nem kell külön bizonyítani, hogy a válságok és elszegényesedés – mint mindig – a mostani vad és hosszan elnyúló válságban is a szélsőségek és a fajgyűlölet erősödéséhez vezet. Szinte naponta hall az ember hírt szélsőséges gyűlöletből eredő eseményekről.

A fajgyűlöletet annyira átkosnak érzem, annyira gyűlölöm, hogy még egy szélsőségesen baloldalinak (trockistának?) tűnő weblapot is fel merek vonultatni ellene (<http://www.bolshevik.org/1917/no12/no12capitalismandracism.html>), és csak megjegyzem, hogy nem minden szavával azonosulok. A lényegben igen!

A lap minden általam áttekintett forrásnál egyértelműbbnek látja az összefüggést a fajgyűlölet és a kapitalizmus között.

Lássuk, miket is állít?

– A rasszizmus a kapitalizmus – mint világrendszer – történelmi fejlődésében *gyökerezik*. Évszázadokon keresztül hasznos és rugalmas eszköznek bizonyult a vagyonos osztályok kezében. Ezzel {is} igazolták a brutális hódító- és népiirtó háborúkat, amelyek létrehozták a gyarmatosító hatalmakat. Ez tette „ésszerűvé” a rabszolga-kereskedelmet, ami lehetővé tette az ipari forradalomhoz szükséges primitív tőkefelhalmozást.

– Segít a kisebbségek elnyomását igazolni.

– Támogatja a rothadó kapitalizmus fennmaradását: megosztja a munkásosztályt, elhintve közöttük a sovinizmus és fajgyűlölet mérget; közelebb hozva ezzel a befolyásolható hányadot saját elnyomóihoz, mint más országok munkásaihoz; kódósítja az egyenlőtlenségek okait, azokat természet-szülte különbségekkel indokolva.

* A kérdéssel két korábbi könyveimben is foglalkoztam: „Mitől döglük meg ez az ország? avagy a garasországi neokapitalizmus természetrajza” (31:75. oldal és 325. oldal: a szegénységgel foglalkozik ugyan, de előfordulnak utalások a fajgyűlöletre is) és „Beteg emberiség, mocskos világ és filozofikus gondolatok az 'Egy félkegyelmű lázálmai'-ból”, (29:30)

Szabadulási kísérletek és egy tartózkodás

Nehéz tömören áttekinteni, milyen mozgalmakat, forradalmakat, szabadságharcokat lehet egyértelműen a XX. századra világszerte uralkodóvá váló társadalmi-gazdasági rend alóli szabadulási kísérletnek tekinteni.

Nincs értelme sokat időzni a kommunista diktatúrák dicstelen történelmével és bukásával, annál is inkább, mert – mint az Előszóban említettem – ez a könyv nem a volt rendszerekkel kívánja szembeállítani a kapitalizmust, azokat fölébe helyezni, hanem önmagában vizsgálja az ellentmondásait, átkait.

Annyit azért érdemes megjegyezni, hogy ezek a rendszerek – a sztálini terrorral megfajult diktatúra, Mao Ce-tung emberek tízmilliót megalázó, nyomorba döntő, megsemmisítő „kalandja” és a szatellit diktatórikus, egypártrendszeren és szigorú tervgazdálkodáson alapuló, az általánosan elvárt emberi jogokat eltipró országok -, bár kétségtelenül a kapitalizmus béklyói alóli kitörési kísérletek voltak, egyet tudtak csak bizonyítani: ezeken az oszlopokon nem lehet a kapitalizmusnál jobb, emberibb társadalmi-gazdasági rendszert megvalósítani.

Annyit talán még érdemes megjegyezni, hogy a kudarcuk okai között az alkalmatlan, gyakorlatlan vezetés, és a tőkés környezet minimum embargóban/COCOM-ban kifejezett, de többnyire kemény politikai-katonai nyomása is lényeges szerepet játszott.

Egy kézen számlálhatók össze azok az országok, amelyekben még a kommunizmus, szocializmus zászlaja lobog, és amelyeket a világ is annak tekint, illetve már egy kézre sincs szükség, az ötösfogat – *Kuba, Kína, Vietnam, Észak-Korea és Laosz* – közül a közelmúltban – alkotmányából törölve minden szocializmusra hivatkozást – elvileg kivált *Laosz*. Annyit azért megjegyzek róla, hogy a jelző törlése, és a piacgazdaság felé tett kisebb lépések ellenére egypártrendszer maradt az ország politikai felépítése. Nincs azonban értelme sok időt tölteni vele: a világ 10 legszegényebb országa közé tartozik, alapvetően mezőgazdasággal foglalkoznak (a lakosság 80%-a paraszt), nincs regionális jelentősége sem.

Észak-Korea nagyobb figyelmet érdemel, mert a kommunista diktatúrák legortodoxabb maradványa. Az (akkor még) két világhatalom ütköző zónájaként véres háború színtere volt. A tulajdonképpen a Szovjetunió és USA fegyvereivel és irányításával folytatott háború után megmaradt ostoba diktatúra óriási energiát fordít fegyverkezésre és nagy létszámú hadsereg fenntartására, miközben a nép nyomorog. Időnként a nyomort éhezés súlyosbítja. Beláthatatlan, mikor és hogyan fog megbukni. A kommunizmus legrosszabb hirdetőoszlopa.

Kubáról és Kínáról – útibeszámolóként, de politikai-gazdasági szempontokat is érintve – részletesen írtam a „Világok, népek, emberek” könyvemben (C2). A vizsgálat tárgyát képező három ország ismertetésekor kövessük talán az ortodoxiából kilábalás sorrendjét.

Így Kuba következik (C2:114-136), ahol 2003-ban töltöttem két hetet. Előtte, utána olvastam Kubáról, történelméről és a rendszerről is. Rendkívül érdekes világ. Egyik legfontosabb észrevételem, hogy a kubai forradalom fennmaradásának valószínűleg egyik fontos oka, hogy – mint írom – *„...ez a forradalom Kubában született, kubaiak vezették, és nem támogatta semmiféle külső erő, hatalom vagy mozgalom.* Ez hatalmas erőt, megkérdőjelezhetetlen legitimációt ad a forradalomnak. A mai napig fennmaradásának kiemelkedő záloga. 44 év *'folyamatos forradalom'*: súlyos hibák és óriási sikerek története.”

Mely lépéseiket látom a fennmaradásukat segítőnek? Felszámoltak minden lehetséges diszkriminációt, amit a színeiben igen tarka Kubában nehéz túlbecsülni. Hasonlóan fontos tett volt – és ezt a legsikertelenebb kommunista országok is helyesen meglépték – az analfabetizmus ellen folytatott háború. Hamar megteremtették az általános egészségügyi ellátást is, sőt az egészségügyben dolgozók képzésében nemzetközi szinten is kiemelkedő eredményeket értek el, Kuba a szocializmus útjára lépő, vagy azt keresgélő dél-amerikai és afrikai országokba egészségügyiseket „exportál”.

Hamar elkövették az első súlyos hibát is: államosították a diktátor-elődök által a (főként) USA kezére játszott mezőgazdasági területeket (ültetvényeket). Azonnal következett az USA bosszúja:

kubai emigránsok CIA-támogatta támadása, embargó.

Kuba kénytelen volt elfogadni az európai szocialista blokk támogatását, akik cukrot importáltak olaj ellenében.

Durva hibák sora következett: az országot a Szovjetunió rakéta- és kémházaivá konvertálták; egypártrendszerre tértek át, személyi (politikai és katonai) diktatúrát vezettek be; magukévá tették (vagy maguk dolgozták ki) a szocialista forradalom exportjának elvét.

Mindez néhány ország kivételével (Kanada) az USA blokádjához csatlakozáshoz vezetett. Általánossá vált a szegénység, az épületek lepusztulása...

És következett a talán legnagyobb csapás: a Szovjetunió és a kelet-európai szocialista országok összeomlottak, és a neokapitalista átalakulás rosszul irányított útjára léptek. Megszüntették a Kubának nyújtott támogatást.

Az ortodox vezetésnek rá kellett ébrednie, hogy a teljes pusztulás felé haladnak. Nyitottak az EU országok felé, ottlétemig 400 vegyesvállalatot hoztak létre, lehetővé tették az USD (korlátozott körben) használatát, széles kaput nyitottak a turizmus előtt. Sikerként megállítaniuk az újabb zuhanásszerű visszaesést. És ekkor Castro súlyos rákbetegséget kapott, át kellett adnia a hatalmat az öccsének, aki további reformokat engedélyezett.

Feltettem magamnak a kérdést: mi lesz Kuba sorsa? Akkor úgy láttam, hogy Castro halála rövid időn belül be fog következni, és a halála körüli események a szocializmus bukását fogják hozni. Kuba két erő, az USA és a kubai emigránsok áldozatává fog válni – írtam. „A gazdaságot főként külföldi tőke fogja ’megenni’. A szocialista gazdaságirányítás alóli ’felszabadítás’ legfőbb eszközéül a privatizáció fog szolgálni. Legfőbb célpontul a monokultúrákat fogják tekinteni: cukor, dohány. Az amerikai olajcégek rá fognak tenyerelni Kuba olajára.”

Két megjegyzést teszek még, rávillantva arra a tényre, hogy az emberek nem csak anyagi boldogságot (GDP növekedés) ismernek: (1) A Buena Vista Social Club nagy muzsikusa, Ferrer mondta: „Meg kell köszönnünk annak a valakinek fent, hogy olyanok vagyunk, amilyenek, ha anyagiasan gondolkodnánk, rég eltűntünk volna.” Nagy lélek! (2) A világ legtöbb 100 évet megért lakója Kubában él. Létezik 120-évesek klubja is. Meglepő? Valószínűleg nem!

A lezser életfelfogás eredményezheti.

Megtoldom még egy megjegyzéssel. Julian Brookesnak Richard Gottal folytatott interjújából: „Az Egyesült Államokban vagy Európában hajlamosak elfeledkezni arról, hogy Castro mennyire népszerű és jelentős személyiség Latin-Amerikában. Ma is az Egyesült Államokkal szembeni védőbástyaként és *a legnagyobb huszadik századi latin-amerikaiaként tartják számon.*”, majd Chávezre is utalva: „Természetesen esze ágában sincs átvenni sem a kubai gazdaság speciális szovjet típusú szerveződését, sem a kubai politikai berendezkedést, *amely jórészt az embargó és bizonyos értelemben folyamatos hadiállapot következtében alakult ki.* Valóban nagyra becsüli ugyanakkor Castro tanácsait, akivel minden éjjel beszélnek telefonon. Tényleg *nagyon közel állnak egymáshoz.*” [Kiemelések tőlem]. (36:117-118)

Kína és Vietnam hasonló utat járt be az abszolút kommunista diktatúrától a piacgazdaság előtti kapuk szélesre tárásáig.

Kezdem a nagyhatalom *Kínával* (C2:136-186), ahol 2005-ben töltöttem ugyancsak két hetet, szervezett túra keretében. Elképesztőnek, minden pozitív várakozásomat messze felülmúlónak találtam mindazt, amit láttam, hallottam, majd utánolvasva tanultam. Kína nagyszerű példája annak, hogy *vegyes gazdasági rendszer* nemcsak létrehozható, hanem jól meg is fér a mára már *pragmatikussá szelídült* egypártrendszerű vezetéssel. És hogy ez az egész legalább olyan szép és gazdag virágoskertet teremt, mint a legfejlettebb kapitalista országok.

Körutunkat a Tiananmen téren kezdtük, ahol nem akartam hinni a szememnek: Mao Ce-tung mauzóleuma előtt hosszú sorban vártak belépésre a láthatólag nem kényszer hatása alatt gyülekezők. Meglepetésemet – hogy az óriási tömegeknek szerencsétlen sorsot hozó diktátort miként veheti körül ekkora tisztelet – elmondtam egy akkor Magyarországon élt finn golfozó fiatal és nagyon csinos kínai feleségének, aki a Castroékra vonatkozóhoz nagyon hasonló magyarázatot adott: „Mao nélkül nem születhetett volna meg az új Kína.” Milyen fontos a forradalmak honi eredete!

Bizonyára csak részgazság az állítás, hogy Kína egyetlen él-

mény, tapasztalat alapján hajtotta végre a hihetetlenül gyors fordulatot a merev tervgazdálkodástól a gazdaság jelentős hányada számára nyitott piacgazdaságra. Az akkori kínai elnök a szingapúri csoda megteremtőjével találkozott, és a vele folytatott beszélgetés után hirdette meg a „virágozzék minden virág” politikát. Elég csak arra utalni, hogy alig kezdődött el Magyarországon a háztáji gazdaságok virágzása, amikor Kína elkezdte a piacorientált megoldás tanulmányozását. Nyilván számos egyéb területen is kutattak, mire meghozták a váratlan, és az ország sorsát alapvetően megváltoztató döntést: a magántulajdon számára a fontosabb stratégiai ágazatok, hadiipari területek kivételével megengedték az egyéni érdeken alapuló gazdálkodást. Igen egyszerűen hangzik így, de nincs értelme hosszas elemzésbe bonyolódni. Elég annyit megjegyezni, hogy alapvetően nem létező kapacitások kiárusítása volt a jellemző folyamat, hanem új kapacitások létesítése. Hamarosan ömlött a külföldi tőke az országba.

Egyik fontosnak tartott következtetésem az volt, hogy a tények, miszerint ez a fejlődés kommunista párt és kormány vezetése mellett, az állami tulajdon, jelentős, áttételesen is érvényesülő állami szektor részvételével generálódik, igazolják, hogy a magántulajdon és a parlamentáris demokrácia felsőbbrendűségét valló teóriák papírtigrisek, igazságtartalmuk megkérdőjelezett, a világpolitika és világgazdaság feletti uralmuk nem lesz kizárólagos és végleges. Igaz, (...) az igazi lendületet a külföld és a magántőke felé nyitás, a piacgazdaságnak teret biztosítás, a demokratizálódás első lépései adták. Nem jelenti ez azonban, hogy a folyamatot azokig a végletekig kell vinni, amelyek a szabadpiac elvein működő gazdaságokat, államokat jellemzik.

Vannak, akik azt állítják, hogy a kapitalizmus azért is gyönyörűséges, mert százmilliókat emelt ki a nyomorból. Ha arra a félmilliárdra gondolnak, akik az utóbbi 15-20 évben jutottak normális emberi élethez, azt nem a kapitalizmusnak, hanem Kínának köszönhetik. Az 5. és 10. fejezetben is érintettem a kérdés egyes aspektusait. Itt azt hangsúlyozom, hogy ugyan az egész emberiségre vonatkozik a nyomorban élők félmilliárd emberfővel csökkenése, a részadatokból azonban kiderül, hogy ezt egyedül és kizárólag

Kína produkálta. A kapitalizmus világának többi országát tekintve amennyivel egyes országokban csökkent a nyomor, annnyival nőtt másutt. Ki merem tehát mondani, hogy bár a kapitalista jellegű piacnyitásnak is köszönhető, hogy Kínának sikerült ez a bravúr, de a tény, hogy másutt a helyzet változatlan, egyértelművé teszi, hogy *a piacgazdaság önmagában nem elég: tudatos szociális politika, határozott szándék is szükséges az ember felszabadításához.* Minden reményem Kínában van!

Vietnamban nem jártam, a rá fordított figyelmem is korlátozott volt, miután óriási történelmi jelentősége mellett gazdaságilag nem tűnt elég nagynak ahhoz, hogy kiemelkedő figyelmet generáljon. A most következő összefoglalóra egyrészt a teljesség kedvéért kerül sor, másrészt mivel ez az ország is sikerrel ötvözi a kommunista jellegű vezetést a gazdaság jelentős hányadának kapitalista működésével.

Gyakorlatilag a Wikipedia adataira támaszkodva (<http://en.wikipedia.org/wiki/Vietnam>) – és jócskán rácsodálkozva az információkra – írom le, hogy

– Az ország 1986-ban, a Kommunista Párt VI. Kongresszusán nyitotta meg a gazdaságot az általuk (joggal) „szocialista irányultságú piacgazdaság”-nak nevezett gazdaságpolitika előtt, ami nemcsak megengedte, hanem ösztönözte is a magántulajdont a mezőgazdaságban, az ipari árutermelésben, kereskedelemben, valamint a külföldiek beruházásait, miközben a stratégiai (kulcs) iparágak állami kézben maradtak, és továbbra is 5-éves tervekben határozzák meg a fő irányokat. Az átmenet a tervgazdaságból hangsúlyozottan „*körültekintően, óvatosan menedzselte volt*” (*carefully managed!*).

– 2000-re egyrészt diplomáciai kapcsolatokat létesített a legtöbb országgal, másrészt a világ leggyorsabban fejlődő gazdaságai közé emelkedett. A leggyorsabban fejlődő ágazatok: mezőgazdaság, ipari árutermelés, építőipar (a lakásépítést külön említik), export és külföldi beruházások. Fontos hangsúlyozni, hogy a GDP évi 7-8%-os növekedése a világválság éveiben se csökkent 6,8% alá (2010), bár az infláció felgyorsult.

– Bár Vietnam viszonylag új az olajtermelésben, máris harmadik helyet foglal el Délkelet-Ázsiában.

- A sikeres gazdasági reformok lehetővé tették, hogy 2007-ben csatlakozzon a WTO-hoz.
- A reformok indulásakor jelentős egyenlőtlenségek voltak az országban (szegénység tekintetében és nemek között), amit a piacgazdaság egy ideig fokozott. Mára azonban – *tudatos egyenlőségre és az életszínvonal emelésére törekvő gazdaságpolitika* eredményeként – a mélyszegénységi (1\$/fő/nap) mutatók oly mértékben javultak, hogy a „relatív szegénység rátája” jobb, mint Kínában és a Fülöp-szigeteken (a weblap Indiát is említi, de annál jobb helyzetet produkálni nem dicsőség). A legfontosabb szegénység-csökkentő intézkedések: egyenlő földosztás, beruházások a kieső szegényebb körzetekben, az oktatás és egészségügy támogatása.
- Nyugati, részben nemzetközi szervezet (IMF, Goldman Sachs, Pricewaterhouse Coopers) által adott előrejelzések szerint Vietnam gazdasága a világ 17. helyére lép elő 2025-re, amikor a világ leggyorsabb fejlődési tempóját fogja produkálni (szerintem óvatossában „az egyik leggyorsabbról” van csak értelme beszélni), majd 2050-re Nagy-Britannia gazdaságának 70%-át éri el. A Global Growth Generators (3G) – Globális Növekedési Generátorok – Index szerint a 11 leggyorsabb fejlődéssel kecsegtető ország között Vietnam foglalja el az első helyet (a figyelembevett legfontosabb tényezők: hazai megtakarítások és beruházások, demográfiai kilátások, egészség, oktatás, intézmények és politikák minősége, kereskedelmi nyitottság).

Kína és Vietnam példája igazolja a régóta hangoztatott véleményem: a végtelenségig hajszolt (és különösen rapid, ostoba) privatizációnál jobb, ha a kulcs-ágazatok központi kézben maradnak; az egypártrendszer nem feltétlenül „ördögtől való”, ha nem kíséri kegyetlen terror és ha képes a szociális kérdéseket sikerrel a zászlajára tűzni; lehetséges jövőkép a vegyes gazdaság, akárminek titulált, a lakosság egészének érdekeit szem előtt tartó, - nem „polgári demokráciának” nevezett, csak az „elit” érdekében cselekvő - vezetés mellett.

Nézzünk most körül a világban, milyen további kiútkeresésekkel érdemes még foglalkozni?

Úgy vélem, négy vonulatot kell – ha akár csak pár mondatban is – gombostűre tűzni. Bevezetésként megjegyzem: maga az a tény, hogy ennyiféle módon és ennyi országban törekednek számottevő erők a kapitalizmus (minimum) reformjára, mutatja, milyen óriási a népek haragja a kapitalizmus okozta szenvedések miatt. Ötödik jelenségment foglalkozhatnék Indiával is, ahol két tagállamban, Nyugat-Bengálban és Keralában is hosszú évek óta – szabad választásokkal hatalomra jutva – kommunista pártok gyakorolják a hatalmat. Túlságosan bonyolult körülményeket kellene elemezni, most nincs rá módom.

A négy vonulat, röviden:

1. Van két ország (tudomásom szerint legalábbis csupán kettő, a talán ide sorolható Laoszon kívül), ahol kommunista pártok a szocializmus/kommunizmus kikiáltása nélkül vezetik az országot: Ciprus és Nepál.

Nem lehet lényeges következtetést levonni a két országban bekövetkezett eseményekből: sem az, hogy Ciprusban kommunista elnök került hatalomra, sem az, hogy a szélsőségesen ortodox hinduizmust gyakorló, az ősprimitív királyság alatt végtelenül megálázott, nyomorban sínylődő lakosság szélsőbal mozgalmat juttatott – demokratikus választásokkal – hatalomra, nem tesz lehetővé jövőbelátást vagy akár csak a kommunista mozgalmak erejének komoly elemzését.

2. Bár a kommunista pártok valamelyik weblapja hét országot jelelt meg, ahol az adott országok vezetésében kommunista pártok is szerephez jutottak (Brazília, Peru, Uruguay, Sri Lanka, Szíria, Dél-Afrika, Ukrajna), nem látom értelmét részletes elemzésnek, mert Ukrajnában a szovjet idők uralkodó pártjának (jelentős) maradványáról van szó, a többi megjelölt országban pedig nem sikerült igazán számottevő szerepet játszó kommunista pártot találnom. Nem is bölcs dolog ennyire a „kommunista” jelzőre koncentrálni, fontosabb, hogy komoly szociális reformokat nyújtó országokban baloldali erők vannak hatalmon. Uruguayban baloldali blokkot összefogó személy az elnök (José Mujica), Brazíliában pedig szo-

ciáldemokrata párt adta az első hölgy elnököt, Rousseff-et a hatalmas, és hosszú évek óta gyorsan fejlődő birodalomnak.

Brazília – elsősorban a baloldali színekben fenntartott gyors fejlődése miatt – pár sornál nagyobb figyelmet érdemel!

Diktatúrák hosszú sorát követően sikerült az országnak a demokrácia és stabil fejlődés útjára lépnie a múlt század kilencvenes éveiben, amikor Cardoso – akkor még pénzügyminiszterként – rendkívül sikeres tervet (Plano Real) dolgozott ki a diktátorok alatt száguldóvá fajuló infláció megfékezésére és a gazdasági stabilitás megteremtésére. Valószínű ez volt az első (és mindmáig egyetlen?) eset, amikor a gazdaság irányítói megértették, hogy az infláció motorjává válhat a belső *inflációs várakozás (vagy az infláció tehetetlenségi nyomatéka)*, aminek kiiktatása volt a terv legnagyszerűbb húzása. A siker kétszer is elnöki székbe emelte Cardosot, majd őt két terminuson át követhette Lula da Silva. Ez az elnök-sorozat politikai békét teremtett, megalapozta a nyugodt gazdasági fejlődést. Őt követte Dilma Rousseff 2011 január elsején. Nemcsak az első hölgy Brazília elnöki székében, hanem az első közgazdász is (ami nem lényegtelen, mivel az elnök egyben kormányfő is).

A politikai élet stabilitásához hozzájárulhatott, hogy a politikai pártok nem képviselnek szélsőséges nézeteket. A négy vezető párt: Munkáspárt, Brazil Szociáldemokrata Párt, Brazil Demokrata Mozgalom Pártja és Demokraták.

A stabilitás egyik alapja az etnikumok közötti lényeges feszültség hiánya, pedig a lakosság 48,5%-a fehér, 43,8%-a (több etnikumból álló) barna, 6,8%-a fekete, a többi ázsiai és őslakos indián. Volna min gyűlölködniük, ha ... (van értelme folytatni?).

Brazília Latin-Amerika legnagyobb gazdasága, a világ 7-8. helyét foglalja el GDP és GDP (PPP) alapján. Óriási természeti kincsekkel rendelkezik, előrejelzések szerint rövidesen az 5. helyre emelkedik. A mezőgazdasági potenciálja hatalmas, de ipara is jelentős (autó, acél, petrokémia, számítástechnika, repülőgépek, fogyasztási cikkek). Olajtermelése és exportja rövidesen jelentőssé válik, a tengerpartban nagy mezőket fedeztek fel.

Miért fontos mindez? Mert 2003 január elseje óta Brazíliát az a Lula da Silva vezeti, aki munkásból először szakszervezeti veze-

tővé, majd a szocialista elveket valló Munkáspárt elnökévé avanzsált, és a kényszerű fiskális szigor megtartása mellett hitet tett a lakosság szegényebb rétegei helyzetének javítása mellett. Az ígéretet tettek követték, megemeltette a minimálbért, majd széleskörű szociális jóléti programot indított *Bolsa Familia* néven, ami eddig 36 millió embert, a lakosság 20%-át emelte ki a mélyszegénységből. Ismét bebizonyítva, hogy *szociális érzékenység* esetén a kapitalizmust is rá lehet venni a nyomor felszámolására.

3. Új mozgalmak bontakoztak ki az utóbbi évtizedekben Dél-Amerikában. Az ok elsősorban az USA által támogatott diktatúrákban tomboló szegénység. Valamennyi *politikai-gazdasági függetlenséget* célul kitűző ország választások útján hatalomra került vezetői szocialista jellegű lépések sorát hozták, és határozottan USA-ellenesek a megnyilvánulásaik. Ide sorolhatók Venezuela, Bolívia, Chile, Uruguay, Brazília, Argentína, Ecuador, Paraguay. Döbbenetes változás: diktátorok sorát és folyamatos USA-nyomást kellett végigszenvedniük ezeknek a népeknek, mire az általánosan mélyülő tömeges nyomor – többnyire az indián őslakosok magára találásával ötvöződve – megszülte az emberi sorsért küzdők mozgalmát! Munkám terjedelme nem enged meg többet, mint hogy itt is egyetlen országot emeljek ki, a sokak csodálatát, mások átkozódását kiváltó Venezuelát, ahol az általában *Hugo Chávez boliváriánus forradalma* néven ismert hatalomgyakorlás jól ötvözi a hazafias és őslakos érzelmeket az amerikaellenes hangulattal. Fontos lenne az 50%-nál nagyobb indián lakosságú Bolíviával is foglalkozni, - ahol gyakorlatilag az őslakosok gyakorolják a hatalmat - de nincs rá tér és idő.

Amint Chávez [11] elnöki hatalomhoz jutott, reformok sorozatával lepte meg a világot; 1999 áprilisában népszavazást tartott, júliusban parlamenti választásokat; augusztusban – „törvénykezési vészhelyzetet” hirdetve - támadást indított a Legfelsőbb Bíróság ellen; átkeresztelte az országot „Bolivian Republic of Venezuela”-vá; az év végére új alkotmányt hozott tető alá, amit újabb népszavazáson 71% igennel jóváhagyott a lakosság. (51: 146-147)

Az alkotmány több forradalmian új rendelkezést tartalmaz: a *részvételi demokrácia* súlyponti helyet foglal el benne. *Helyi Lakossági*

Tervezési Tanácsok létrehozásáról és a hatalom decentralizációjáról és a népre ruházásáról rendelkezik. [Kiemelések tőlem] (3: 128)

Nyilván nem csak saját meggyőződés, hanem tömeghangulat is vezérli, amikor „...teketória nélkül 'terrorista államként' bélyegzi meg az Egyesült Államokat” (36:115); nem volt nehéz bevonnia Venezuela szegényeinek nagy tömegét a demokratikus folyamatba egy olyan országban, ahol a lakosság mintegy 80%-a szegény, és ahol a jövedelemegyenlőtlenség ordítóan szélsőséges. (36:116)

Hamar átlátta, hogy az általa „kövületnek” hívott, a volt elit rétegéből álló ellenzék nem tudja rávenni a tömegek helyzetének javítását célzó intézkedéseinek támogatására, és azt is felmérte, hogy ha szemtől szembe harcba kezd, erői elforgácsolódhatnak, a reformjai pedig kátyúba futhatnak. Rendkívüli módszerekhez folyamodott: *misszióknak* nevezett programok sorával törekszik az egyenlőtlenségek csökkentésére, az egyenlő jogok biztosítására. A missziók párhuzamos struktúrák kiépítésével érték el a tömegeket. „Ha az ország egészségügyi apparátusa nem hajlandó az ország szegény lakosait ellátni, az elnök teremt egy párhuzamos rendszert, százával hív be az országba kubai orvosokat és hagyja őket dolgozni. Ha az oktatási rendszer gyengén teljesít, s szemlátomást nem képes leküzdeni az írástudatlanságot, az elnök párhuzamos intézményeket hoz létre, oktatási programokat dolgoztat ki, s működtetésüket a közösségek kezébe adja. Ha az üzletek nem kínálnak elérhető árú élelmiszereket, az elnök létrehozza az állam által támogatott boltok párhuzamos kiskereskedelmi hálózatát.” (3:125)

Ilyen párhuzamos programok kiépítésének – és Chávez egész politikájának – kulcskérdése természetesen a finanszírozás. A missziókat annak a venezuelai olajiparnak a bevételeiből finanszírozzák, amely felett Chávez 2002 után megszerezte az ellenőrzést (...), és amely minden várakozás ellenére mindmáig fennakadás nélkül üzemel. (36:116).

Az olajipar iga vonására kényszerítése és kézben tartása is rendkívüli akciók során valósult meg.

Már Chávez előtt, 1976-ban államosították a három uralkodó olajvállalatot (Shell, Exxon és Mobil), létrehozták a Petróleos de Venezuela SA állami vállalatot (PdVSA), ami 1989-ig három részlegben működött tovább: Shell = Maraven, Exxon = Lagoven és Mobil

= Llanoven. Ekkor újra „nyitottak”, lehetővé tették a régi tulajdonosoknak, hogy közös vállalkozásokat hozzanak létre az állami vállalattal. 1997-ben a Petróleos de Venezuela egész menedzsmentjét átszervezték, a párhuzamosan működő részlegeket funkcionálisan elkülönített egységekbe gyűrték át: Kutatás és termelés; Marketing és gyártás (lejárás?) és Szolgáltatások. Alig vette fel így a munkát a cég, Chávez került hatalomra. Egyik első lépésként megszervezték a negyedik ágazatot: a gázipart.

Gyors további lépések következtek:

- Megerősítették az Energia és Bányászat Minisztérium hatalmát a cég fölött;

- Szigorúan betartatták az OPEC-megállapodások rájuk vonatkozó kvótáit;

- Módosították az előző kormány által létrehozott puffer-kassza (The Fondo de Estabilización Macroeconómica) működését, az olaj hordónkénti limit-árát 14 USD-ről 9 USD-re csökkentették.

A szociális intézkedések támogatására új intézmények sorát hozták létre, amelyek a szociális kérdések megoldására voltak hivatottak. Ilyen *páros* például a *Fondo Unico Social* (Egységes Szociális Alap) és a Banco del Pueblo (Népbank). Óriási tőkével rendelkeznek: az Alap egyrészt több korábban létező intézmény tőkéjét olvasztotta magába, másrészt a Fondo de Estabilización Macroeconómica büdzséjének 40%-a került hozzá. (51:177)

Követendő példa? Szerintem sok tekintetben igen: mindent a társadalmi egyenlőség érdekében tesz, nem rohan neki a politikai-gazdasági ellenerőknek, csak fontos területeket vesz/tart állami kézben, erőteljesen támaszkodik a tevékenységével támogatott tömegekre. „...egy nacionalizmust és szocializmust sajátosan ötvöző venezuelai, illetőleg latin-amerikai irányzat követője, és soha nem is csinált titkot ebből” (36:118)

Chávezt szerte a világon ócsárolják, pedig lassan rá kellene jönni, hogy Latin-Amerikának van igaza, ahol sok idő után elismerik, világossá vált, hogy „...nagyon komoly és intelligens politikusról van szó. Emellett azt hiszem, hogy egy idő után már a politikai túlélési képessége önmagában is imponálóvá vált.” (36: 119)

Lehetséges útnak látom a kapitalizmusból kitörni szándékozó – de

feltétlenül jelentős pénzügyi forrásokkal rendelkező – országok számára.

A fentiekből levonható egy-két lényeges következtetés:

- nincs – és szerintem soha nem is nyílik – lehetőség világméretű összefogásra, átfogó kitörési kísérletre, minden országnak, (ha kialakulhat, országcsoportnak!) a saját állapotából, lehetőségeiből, az elkeseredés fokából és a vezető erő létéből, annak programjából kiindulva kell a megoldást keresnie;
- biztosnak tekinthető, hogy nem a marxi „kizárólag erőszak útján” elképzelésből kiindulva kell a következő társadalmi-gazdasági formációhoz vezető utat keresni;
- kulcskérdés az átmenet vezető erejének tisztasága, korrupciómentessége nemcsak az átmenet előkészítése, hanem a folyamat alatt és a stabilizáció szakaszában is;
- a kapitalizmus legfőbb erejének, az USA-nak meg kell roggyannia ahhoz, hogy ne fulladjon (egyoldalú) katonai erőszakba vagy általános-, (világ?)-háborúba a kapitalizmus elleni fellépés.

Mindenesetre Dél-Amerikában kialakult egy állam-csoport, amelyik a politikai-gazdasági függetlenség mellett szociális célokat is a zászlajára tűzve közelít a kapitalizmus egyik lehetséges reformjának kialakításához.

4. Végül – kissé elszakadva a vonulatok ismertetésének kezdeteitől – van egy magát a kapitalista rendszertől távol tartó ország: *Bhután*.

Tartózkodik a kapitalizmustól, eleve más filozófiát alkotott és keresi az így fennmaradás lehetőségét. Indiában élve felkeltette az érdeklődésem ez a különleges ország, de akkor még a kvázi-diplomata státusz se volt elégséges ahhoz, hogy ellátogassak ebbe a zárt világba. Frei Tamás Dosszié műsorában (8) figyeltem fel arra a rendkívül különleges és érdekfeszítő attitűdre, amivel az ország királya és miniszterelnöke a kapitalizmussal szemben viselkedik. A többségében buddhista, kisebbségében hinduizmus-hívó lakosságot igyekeznek maximálisan elzárni a kapitalista befolyásoktól. Teszik mindezt főként a miniszterelnök tapasztalataira támaszkodva, aki egyetemi tanulmányait az USA-ban végezve jutott arra a követ-

keztetésre, hogy az anyagi javak hajszolása, a GDP állandó növelésének kényszere és az anyagi jólét utáni hajsza boldogtalanná teszi az embereket. Elvetették a GDP-t mint a társadalmi haladás legfőbb mércéjét, és sajátos, minden mástól különböző filozófiai rendszert dolgoztak ki, amelynek alapcélja a *bruttó nemzeti boldogság*.

Ez a filozófia (Gross National Happiness) négy oszlopra épül:

1. egyenlőséget célzó társadalmi-gazdasági fejlődés;
2. a kulturális és szellemi örökség megőrzése és fejlesztése;
3. a környezet konvertálása és
4. jó kormányzás, ami átszövi a társadalmat, részletekre kiterjedő és következetes.

A rendkívüli filozófiai rendszeren kívül a kormányzás is reformok útját járja: a királyságot puhítják, közelebb viszik a néphez, és demokratikus parlamenti választási rendszert vezettek be.

Az első demokratikusan megválasztott miniszterelnök, a Pennsylvániai Állami Egyetem emlőin nevelkedett *Jigme Thinley* vezetése mellett Bhután költségvetései a kiadások rendszeresen több, mint 20%-át az oktatásra és egészségügyre áldozzák. Egészségügyi központok nőnek ki a legbarátságatlanabb vidékeken is, és a gyermekhalandóság a CIA adatai szerint a 2005 évi 10%-ról mára 5% alá csökkent. (7) Bhután két elkötelezettsége, a demokrácia és a kulturális hagyományok megőrzése iránti, összeütközésbe látszik kerülni.

Nagy aggodalomra ad okot – nyilatkozta nemrég Thinley - , hogy folyóink vízhozama rohamosan csökken. Bhután elvesztheti azt az utat, amivel a természet a folyók vizét megteremti. Ennélfogva az ország választások előtt áll: vagy kitarja a kapuit a zabolátlan turizmus előtt - mint Thaiföld - , vagy utat nyit a külföldi befektetések számára, amik a kulturális szempontokkal nem egyeztethetők össze.

A gondok abból erednek, hogy a turizmust – azt rendkívül drágává téve – korlátozva Bhután gazdaságát pillanatnyilag három szektor tartja fenn: mezőgazdaság , erdőgazdálkodás, és elektro-

mos energia exportja Indiába. Mivel a magashegyi viszonyok között a mezőgazdaság fejlesztése nehéz, az erdőgazdálkodást pedig szigorúan korlátok között kívánják tartani (a fejlesztésében egyébként magyar szakértő is szerepet játszik), a folyók vízhozamának csökkenése az egész filozófiát romba döntheti, hacsak nem vált gazdaságfejlesztési koncepciót a kormányzat (bányászat?). (6)

Egyébként a döbbenet erejével hatott Frei riportjában, hogy egyszerű emberek folyékonyan beszéltek angolul. Az oktatásra fordított összegek meghozzák az eredményt.

Szerintem hosszabb távon fenntarthatatlan a rendszer egyrészt a növekvő gazdasági nehézségek, másrészt a minden akadályon áttörő, - az emberi természettel konfortabb - kapzsiság hatására. Figyelemre méltó azonban, hogy - mint korábbi írásaimban utaltam rá - a világon még léteznek a meggazdagodási vágyat különöndolognak, esetenként betegségnek tartó közösségek: a csendes-óceániai szigetvilágban, Indiában és az amerikai indiánok között. Mérszáros is utal hasonló gondolkodásra: „Igazából azonban még a tizenennyolcadik században is elámultak az európai felfedezők a világ újonnan föltárt részein annak a possessiv értékrendnek a teljes hiányán, amelyet ők természetesnek vettek a saját országaikban....” (45:193)

Foglaljuk össze: mi tehát a baj a kapitalizmussal?

Itt az ideje összefoglalni, mi tehát a baj a kapitalizmussal?

Az eddig írtak elég világosak, a saját véleményem azonban kissé elvész a sok szakértői vélemény felmutatása közben.

Nem árt, ha ebben a fejezetben csak az én hangomra kell figyelni.

Legfőbb bajnak azt érzem, hogy az ősi főbűn, a **kapzsiság** széles kört, a kapitalista társadalom és gazdaság minden elemét, porcikáját átítatja. Ha ez egyszerű, az ember természetéből eredő folyamat eredménye lenne, úgy se lenne elfogadható, a kapitalizmust dicsőítő teoretikusok, politikusok, felkent papok azonban kifejezetten ebben látják – ennél fogva hirdetik, tanítják – a kapitalizmus erejét, bázisát; súlyosan mérgezve a kapitalizmust működtető vezető erők, intézmények, emberek világlátását. A sikeres (gazdag) egyedeket példaképként állítva a többi halandó elé, fertőző kórként terjesztik ezt a bűnt. Mindez talajt teremt a társadalom nem sikeres tagjainak a lebecsüléséhez, kiközösítéséhez, elnyomorításához. Alapja a kapitalizmus inhumánus jellegének.

Egy csokorba kötöm a kapitalizmus híveinek két legfontosabb érvét, amivel igazolni szokták a rendszer felsőbbrendűségét: a szabad versenyt és a folyamatos növekedést:

A **versennyel** önmagában is baj van, mert amellett, hogy bizonyos területeken – valószínűleg nem hibázok, ha kimondom, hogy történelmileg szűkülő sávban – ténylegesen motorja az innovációnak, a technikai-technológiai fejlődésnek, a versenyt a profitéhség (kapzsiság) viszi el szélső megnyilvánulási formáig, amikor a termelés résztvevőit mélységesen kizsákmányolva nyomorba taszítja, vagy nyomorára települ rá (a globalizáció egyik átkaként). A verseny ugyanakkor, a termelés hatalmas szektoraiból egyszerűen ki van zárva (pl.: katonai-ipari szektor), lényeges volumenhordozó területeken és azon túl is a tőke számtalan trükkje alkalmazásával erőteljesen torzul, és a korrupció melegágyává válik. További baj, ami napjainkban „bontakozik ki” igazán, hogy a verseny az egész emberiséget végveszélybe sodorva pusztítja az erőforrásainkat és a

természetet. A felsorolt bajok egyenként is elégségesek ahhoz, hogy az emberiség fékezze a versenyt.

A **folyamatos növekedés**, mint társadalmi cél és mérce nem képviseli az egész emberiség érdekeit, azt kizárólag a profitérdekek vezérik. A termelés (profit) prioritása nem emberközpontú filozófia! A jövőbe néző szakértőknek feltétlenül humánus alapokra kell helyezniük a fejlődést, alapfilozófiává az egész emberiség minimális emberi szükségleteinek kielégítését állítva.

Az eddig felsoroltakkal összefüggésben, részben azokból eredően következik, hogy a kapitalizmus alapvetően a **szélhámosok birodalma**. Ellenvethető, hogy a tőkések jelentős részének módjában sincs igazi szélhámosságokat művelni (bár az adómegkerülés elég általános szélhámosság), de a gazdaság és politika csúcspozícióiban széles körben uralkodnak nagy szélhámosok. Elég a gazdaságban a válságok kirobbanásában vezető szerepet játszó bankokra (anélkül írom le, hogy csatlakoznék a demagóg bankellenesek csoportjához), a tőzsde-manipulátorokra, a versenykorlátozó „trükkök” alkalmazóira, illetve a politikai életben a háborúk indítóinak maffia-módszereire utalni, hogy egyértelmű legyen: szélhámosok kezében van a rendszer, vagyunk valamennyien, akik ezen a sárgolyón élünk.

A rendszereddig említett alaptulajdonságaiból eredően **válságoktól terhelt**, mégpedig mind vadabb, mind több ember sorsát végtelenül negatív módon rontó válságokkal sújtja a világot. Most éppen embermilliárdokat lök vissza az életszínvonal több lépcsőfokán.

Vitathatatlan ténynek tartom, hogy a kapitalizmus végtelenül **embertelen**! Az nemcsak a válságok és háborúk, az emberiség 80%-ának (10\$/fő/nap életszínvonal alatti) nyomorban tartása miatt, hanem a kapitalizmus teoretikusainak és kormányzati erőinek elméletei miatt is, amelyek, illetve akik a szegénységet maguknak a szegényeknek a bűnéül róják fel.

További rendkívül nyugtalanító sajátossága a mai kapitalizmusnak, hogy a Szovjetunió bukása után a világbéke megteremtésére

törekvés helyett utat nyitott az USA számára, hogy – a NATO-t is átformálva védelmi szervezetből leigázó, támadó szövetséggé – a **világ csendőrévé** váljék, és korlátlanul folytassa más népek leigázásának gyakorlatát, hazugság-özönnel kreálva hozzá alibit, és embertelen módon gyilkolva katonákat és ártatlan-védetlen civileket egyaránt.

A csendőr-szerep nagymértékben hozzájárul az *etnika-faji gyűlölet* fokozásához.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a háborúk oka kettős: egyrészt a folyamatos növekedéshez szükséges erőforrások birtoklása, másrészt a hihetetlen profitot biztosító *katonai-ipari komplexum* táplálása.

Szerintem ez a kapitalizmus lényege! A következő fejezetben kísérletet teszek a lehetséges kiutak vizsgálatára.

Van-e kiút?

És elérkeztem a döntő percekhez, vagy inkább nehéz napokhoz: meg kell fogalmaznom, milyen kiutakat látok a kapitalizmus fertőjéből?

A következő módszert fogom követni: először felvonultatom a jövőképekkel rendelkező közgazdászok, filozófusok véleményét, majd két szakaszra bontva teszek kísérletet a lehetséges utak felvázolására. Miért kettőben? Mert már most elárulhatom: két jövőt látok. Egy álmoképet, ami vagy sohasem lesz megvalósítható, örök-ké a próféták és naiv álmodozók világa marad, vagy oly távolba vész a létrehozása, ami mai komoly tervezést lehetetlenné tesz. És látok egy ebben az évszázadban kirajzolódó képet, aminek egyes építőkockáit sokan az első kategóriába szeretnék majd áttolni, de amit érdemes lesz a jövőtervezőknek megfontolás tárgyává tenni.

Mielőtt hozzálátnánk, teszek egy megjegyzést: A kapitalizmus meghaladásának (reformok helyett elsöprés) követői általában nevén nevezik az új társadalmi-gazdasági formációt, és már itt súlyos gondban vagyok. A marxi alapokból kiindulók általában *szocializmusként* kezelik, sőt Žižek *kommunizmusról* beszél, míg egyesek a neokapitalizmus ellenpontjaként *újszocializmusról* írnak. (55 és 56) Valamennyit hibás megnevezésnek tartom, alapvetően két oknál fogva: egyrészt a tőke általános társadalmasítását lehetetlen, ártalmas, végtelenül hibás elképzelésnek tartom, másrészt a csődöt mondott, hihetetlen aljasságokat felvonultatott és mérhetetlen károkat okozó rendszereket zászlóra tűzni olyan, mintha egy felszabadító hadsereg lobogóira pestist írnánk fel.

Most már nekigyürkőzhetünk! Kezdjük, mit mondanak mások, akikre érdemes odafigyelni. A mondandójuk csoportosításának gondolatával akartam elindulni, de rendkívül bonyolulttá tette volna a források kezelését. Már ott elakadtam, hogy mik is legyenek a vezérfonalaim a csoportosításhoz? Semmiképpen se lehet a gondolat megszületésének időpontja, csak zavarhoz vezetne. Nem hiszem, hogy a szerzők

politikai, áramlati hovatartozása komoly szempont lehetne, az eddigiek során Önök is észrevehették egyrészt, mennyire kritikus hangot tud megütni néhány elkötelezett gondolkodó azokkal szemben, akikhez tulajdonképpen tartozik, másrészt mennyire azonos gondolatok születhetnek materialista szellemiség hordozói és spirituális táborban gyökerező filozófus agyából.

Elég, ha újra feltesszük a kérdést: reformokra van-e szükség, könnyörlétesebb kapitalizmusra, vagy más rendszert kell-e felépíteni?

Sorolok komoly *nyugati* közgazdászokat:

A Big Picture TV videoklippjén hangzott el 2007-ben Stephen Marglin „Rethinking Economics” interjúja, ami aztán a <http://www.globalissues.org/article/768/global-financial-crisis#Rethinkingeconomics>-ban is megjelent. A weblap értesítette a világot: „Lehetséges, hogy olyan válságok idején, mint a mostani, időszerű a közgazdaságtant valamilyen formában újragondolni. Még a főáramlat médiája is, amely általában eléggé támogatja a domináns neoliberális gazdasági ideológiát, dajkálja a gondolatot, hogy a gazdaságpolitikát és -eszméket újra kell gondolni.

Stephen Marglin – aki baloldalinak tekintett gondolkodó – úgy gondolja, el kell ismernünk a főáramú közgazdaságtan korlátait. Azt mondja, hogy el kellene kezdenünk újragondolni a modern közgazdasági gondolkodás mögötti hipotéziseket, és dolgozni olyan új közgazdaságtan létrehozásán, amelyik helyesebb feltételezéseken alapszik. Észrevételezi, hogy a közelmúlt évtizedei során a gazdaságtudomány politikai spektruma és gondolkodása beszűkült, korlátozva az elérhető eszméket és politikai opciókat. Néhányan évek óta arról írnak, hogy míg a jelenlegi közgazdasági ideológia vérzik, csak kisebb módosításokra van szükség, hogy mindenkinek az érdekét, egy könnyörlétesebb kapitalizmusét, de mégiscsak kapitalizmusét szolgálja. Mások azzal érvelnek, hogy a kapitalizmus annyi sebből vérzik, hogy teljesen félre kell tenni. Mások úgy is érvelnek, hogy a nagy kormányok metódövei még jobban torzítani fogják a piacokat (rossz gyakorlatra bátorítva a nagy intézményeket), és fokozott szabályozás helyett még szabadabb kapitalizmusra

van szükség.

A meglepően erőteljes kritikát gyakorló *J. Stiglitz*, szerint ahhoz, hogy a globalizáció a kívánt módon működjék, meg kell reformálni a *kormányzását*; a kormányok feladata a társadalom és gazdaság hatékony – és *humánus* – működtetése; a nemzetközi intézmények feladata a globális gazdasági stabilitás, a globális környezetvédelem, a globális egészségügyi kérdések kezelése; a hitelfelvevőknek helyet kell biztosítani az IMF vezérkarában, meg kell változtatni abban a szavazati jogokat; a fejlődőknek a nemzetközi intézményektől független agytrösztöt kell létrehozniuk.

Továbbá 7 fontos lépés megtételét tartja elkerülhetetlennek: a forrópénzek áramlásának ellenőrzése; a hitelezők IMF általi mentése helyett a felvevők csődeljárása; tartózkodás a nagy mentőeljárásoktól; erőteljesebb bank-szabályozás; a kockázat-menedzselés javítása; a biztonsági (szociális) háló javítása; a krízisekre adott jobb válaszok; - meg kell reformálni a Világbankot és a fejlődés támogatását; az egyenlőség felé vezető út a gyorsabb fejlődés; a globalizációt emberibb arcúvá kell tenni. (38:247)

Ugyancsak mentőövet próbál dobni a kapitalizmusnak (elsősorban hazájának, az USA-nak) *James K. Galbraith*:

„Az árverezéseket megállító és a családokat otthonaikban megtartó hatékony politika most az egyik legsürgősebb prioritás.”

„Amennyiben az olaj- és árucikkbuborékok januárig (megjegyzés: 2008-ban írt gondolat!) nem robbannak szét, ezeknek az áraknak egy ésszerű szintre hozatala is sürgős feladatot fog jelenteni.”

„...az intézkedések minden bizonnyal érzékenyen fogják érinteni a spekulánsokat, s arra fogják kényszeríteni a **spekulatív eszközöket alkalmazó pénzintézeteket**, hogy szembesüljenek veszteségeikkel.” [Kiemelés tőlem]

„Egy rövidtávú fiskális ösztönző csomagra lehet szükség, tekintettel a gazdasági problémákra, illetve az e téren való mielőbbi politikai győzelem szükségességére. Ezt azonban *illúziók nélkül* kell végrehajtani. *A gazdaság nem fog újra növekedési pályára állni egyetlen ilyen csomag hatására.*” [Kiemelések tőlem]

„Minthogy a pénzügyi válság kikerülhetetlenül érinteni fogja a nyugdíjak értékét, a következő adminisztrációnak fontolóra kell

vennie a társadalombiztosítási juttatások kiterjesztésére irányuló lépések megtételét az idősök jövedelmeinek stabilabb alapokra helyezése érdekében.”

„A hosszú távú cél az energiabázisunk átalakítása és a környezeti kihívásoknak való megfelelés kell legyen – nem kevesebb, mint Amerika újjáépítése.” (35:55)

Magdoff, amerikai öko-közgazdász (22) és három francia tudós a szintetikus biológia fontosságáról és veszélyeiről fejt ki a véleményét és egyértelműen a kapitalizmusban látják a fő veszélyt.(57) Magdoff álomvilágot fest fel arról, hogy kell majd kinéznie annak a társadalomnak, amelyik nem a termelés hajszolására, hanem normális emberi lét biztosítására koncentrál. Az ökológiailag egészséges társadalomnak új kultúrát és civilizációt kell kialakítania, „.... amelyek olyan premisszákon alakulnak, mint a lényegi egyenlőség: (1) biztosítania kell mindenki számára a megfelelő, emberhez méltó létet, a táplálkozást, a tiszta vizet, az egészségügyi ellátást, a lakhatást, a ruházkodást, az oktatást, a kulturális és pihenési lehetőségeket; (2) meg kell szüntetnie az embereknek más emberek felett gyakorolt hatalmát vagy ellenőrzését; (3) ki kell alakítania a gyárak, mezőgazdasági üzemek és más munkahelyek feletti munkás- és közösségi ellenőrzést; (4) biztosítania kell a választott tisztségviselők könnyű visszahívhatóságát; (5) helyre kell állítania az emberek és a természetes rendszerek közötti összhangot az élet minden területén, ideértve a mezőgazdaságot, az ipart, a közlekedést és szállítást, illetve általában véve az életkörülményeket. {A 2. és 3. pont naivitás, nem tudom elképzelni az általános alkalmazásukat, még a működő dél-amerikai megoldások mellett sem.}

Egy ökológikus társadalom alapvetően minden szempontból a kapitalizmus ellentéte kell, hogy legyen: (1) le kell állítania növekedését, ha kielégítette az alapvető emberi szükségleteket; (2) nem ösztönözheti mind több fogyasztásra az embereket; (3) védelmeznie kell a természetes életfenntartó rendszereket, és a következő generációk érdekében is odafigyelve tiszteletben kell tartania a természeti erőforrások korlátait; (4) az emberek közvetlen igényét is tekintetbe véve a hosszú távú társadalmi és ökológiai szükségletekre kell alapoznia döntéseit; (5) a fosszilis energia helyet a lehető legnagyobb

mértékben a közvetlen (vagy közvetlenül felhalmozott) energiákra kell alapoznia igényeit; (6) támogatnia kell a valódi emberi jellemvonásokat, az együttműködés, a megosztás, a kölcsönösség kultúráját, a szomszédok és közösségek közötti felelősségteljes viselkedést; (7) lehetővé kell tennie az emberekben rejlő lehetőségek teljes kibontakoztatását; (8) valóban demokratikus módon kell meghoznia politikai és gazdasági döntéseit mind helyi, mind regionális, mind pedig multiregionális szinten.” {Tökéletes igazságok, de ki(k) fogják ezt megvalósítani? A mai világ emberei **nem!**}

Kornai János – alapállásából kiindulva érthető módon – kevés javaslattal él (C3:158):

- egy-egy vállalaton belül fejleszteni kell a beszerzési és készletezési politikát, célul tűzve ki például az „éppen időre” (just on time) beszállításokat;
- az állam (!) jogszabályokkal és hatósági ellenőrzésekkel (!) fokozottan védje a gazdasági verseny korrektségét;
- határozottabban fellépni a korrupció ellen (a bűnüldözés eszközeivel);
- végül – kissé meglepő módon – javasolja a közép- és hosszú távú tervezést!

Következik két nemzetközi fórum:

Az *Ázsiai-Európai Népek Fóruma* 2008. október 13-15-i pekingi összejövetelén (2) résztvevő szervezetek és (tudós) egyéni résztvevők nyilatkozatban tették közzé a szerintük végrehajtandó reformokat, amik a maitól gyökeresen különböző politikai és gazdasági rendszer kialakítását célozzák. A kérdéskörök és a javaslatok leglényegesebb elemei: pénzügyek; adózás; közkiadások és beruházások; nemzetközi kereskedelem és pénzügyek; környezet; mezőgazdaság és ipar. Külön tanulmányban kellene foglalkozni vele, túlságosan átfogó ahhoz, hogy részletes elemzésére vállalkozzam. Kiemelek azonban néhány javaslatot, amelyek rámutatnak, milyen radikális elgondolások születtek a fórumon (a kivitelezhetőségük szerintem többnyire kétséges).

Pénzügyek: a bankok társadalmi tulajdonba vétele az elértékte-

lenedett pénzügyi eszközök állami felvásárlása helyett; a nép szükségletein és igényein alapuló bankok létrehozása; a bankrendszer parlamenti és lakossági felügyeletének bevezetése.

Adózás: az adóparadicsomok felszámolása; tényleges progresszív adórendszer érvényre juttatása.

Közkiadások és beruházások: a katonai kiadások csökkentése; az állami kiadások átcsoportosítása: a bankok szanálása helyett a minimáljövedelem és a társadalombiztosítás garantálása...; a közszolgáltatások privatizációjának leállítása.

Nemzetközi kereskedelem és pénzügyek: a rövid távú (árfolyamesésre játszó, a részvények birtoklása nélküli) részvénykereskedés (*shortolás*) állandó és globális tilalma; a származtatott értékpapírok (*derivatívok*) kereskedelmének betiltása; az alapvető élelmiszerekkel kapcsolatos spekuláció betiltása; a fejlődő országok adósságának eltörlése.

Hasonló kollektív munka eredménye a Caracasban 2008 október 16-án neves tudósok és kutatók részvételével tartott konferencián kidolgozott „A Dél Válaszai a Világgazdasági Válságra” (1) dokumentum, amely következtetéseket és cselekvési javaslatokat tartalmaz a közeljövőben megteendő lépésekre vonatkozólag.

A fontosabb megállapításaik:

– „A centrumországok pénzügyi válságai gyorsan igen komoly nemzetközi válsággá fejlődtek. Ez azt jelenti, hogy a Dél országai rendkívül nehéz helyzetbe kerültek.”

– „Valutáink sebezhetősége, a pénzügyi egyensúly felbomlása és a felsejlő komoly recesszió leleplezik a neoliberais mítoszokat: a piaci liberalizáció előnyeinek és a mai pénzügyi intézmények szilárdságának és megbízhatóságának hazugságait, sőt **a liberalizáció csődje a mai kapitalista rendszer alapjait is megkérdőjelezi.**” [Kiemelés tőlem]

– „Az utóbbi néhány hétben a spekuláció által megtépázott és tönkretett intézmények megmentésére tett kolosszális állami beavatkozás és a súlyos állami eladósodás elfogadhatatlan módjai a válságból való kilábalásnak. (...) Ha a kapitalista rendszer jelenlegi átalakítása a már megkezdett úton halad tovább, akkor hatalmas árat fizet majd a termelés és a társadalom, valamint a környezet már

most is törékeny fenntarthatósága további károsodást szenvedhet. (...) A nemzetközi gazdasági és pénzügyi rendszer reformja mára elkerülhetetlenné vált. Akik ezt gondolják, abban is hisznek, hogy szükség van egy posztkapitalista megoldásra, amelyet Venezuelában a XXI. század szocializmusának neveztek el.”

– „...új alapokon álló új (többoldalú) gazdasági intézményeket kell létrehozni, amelyeknek rendelkezniük kell a **spekuláció káoszával** szembeni fellépésre való felhatalmazással és eszközökkel. Így elengedhetetlenné vált, hogy a nemzeti hatóságok a piac alapvető működését megkérdőjelező módon tegyenek sürgős beavatkozást az érintett népek pénzügyeinek védelmére. Ez a válság egy közös érdekek mögé sorakoztatta fel a világ összes népét.” [Kiemelés tőlem] Következtetések és javaslatok következnek a bankrendszeréről, az új pénzügyi rendszer felépítéséről, a társadalmi vészhelyzetről, valamint a pénzügyi szervezetekről. Ez utóbbi kérdéskörből kiemelést érdemel: „A nemzetközi pénzügyi válság leleplezte, hogy a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a Világbank és az Amerika-közi Fejlesztési Bank (IDB) a transznacionális bankárok bűnsegédei, akik napjaink szörnyű társadalmi következményekkel járó összeomlását okozták. E szervezetek hírneve nyilvánvalóan szertefoszlott. Ez megnyitotta az utat térségünk országai számára, hogy kövessék Bolívia példáját: vonuljanak ki a *Befektetési Víták Rendezésének Nemzetközi Központjából* (ICSID), fogadják el Venezuela felhívását a Nemzetközi Valutaalapról (IMF) és a Világbankból való kilépésre, és kezdjenek hozzá egy új nemzetközi pénzügyi intézményrendszer felépítéséhez.”

Mit mond a „baloldal” egyik legnagyobbika, a marxista Mészáros István „a szocialista alternatíva megvalósítása” gondolatkörben (47:396- 418, 455-462):

A szocialista átalakulás valóságos céljáról azt állítja, hogy az állam és a tőkés gazdasági rend felszámolásán túl csakis egy önfenntartó alternatív társadalmi gazdasági rend létrehozása lehet. Olyan rendé, amelyikből a tőke *visszavonhatatlanul eltűnt*. Tehát a *visszafordíthatatlanság* biztosítását alapvető feltételnek tekinti. Más szóval ez annyit jelent, hogy meg kell szilárdítani a *társult termelők öndeterminált* tevékenységét. [Kiemelés tőlem] Szerinte ez csak a kö-

vetkezőképp érhető el: (1) a termelés föltételeit ráruházni magukra a termelőkre; (2) szoros ellenőrzés a tőkemegszemélyesítők (tőkések) fölött; (3) elejét venni, hogy új típusú tőkemegszemélyesítők léphessenek elő.) És ez annak a tudatos társadalmi cselekvőerőnek az anyagi erején múlik, amelyik képes kiiktatni a tőkét a társadalmi anyagcsere-folyamatból, leküzdve ezáltal az „idegen világ” uralmát a társadalom fölött. Ha erről a cselekvőerőről kiderül, hogy nem képes megbirkózni e föladattal, akkor reménytelen a[z új] szocialista projektum. De akkor az *emberiség fönnmaraadásának sincs esélye.*” [Kiemelés tőlem]

Társult termelőkről beszél (mennyire hasonlít a prout-hoz!), minden egyén *lényegi egyenlőségéről, társadalmi gazdasági önrendelkezésen alapuló elosztásáról* „mindenkinek szükséglete szerint”; s nem a „kormányzati közbeavatkozás” állandósításában, hanem a szükséges anyagi és politikai föltételek megteremtésében látja a megoldást, amelyek révén az *állam elhalása* biztossá tehető. És a naiv, megvalósíthatatlan elképzelést a következő gondolatokkal zárja:

„A szocialista ösztönző rendszer a *szükségletek elsőbbségén* alapszik a termelési célkitűzésekkel szemben, megszabadulva ekképpen a csereérték zsarnokságától. Ez csakis olyan újratermelési rendszerben lehetséges, amelyekben (1) a termelés ellenőrzése teljes egészében magukra a termelő egyénekre van ráruházva, kizárva ezáltal a tevékenységükre előre megszabott termelési céloknak fölülről való rákényszerítését, és (2) a munka társadalmi jellege közvetlenül megnyilvánul, nem *post festa*, képessé téve az egyéneket arra, hogy *tervezzék* termelési és elosztási cserekapcsolataikat a szó valódi értelmében.”

Az elosztás kérdéséhez: „Az egyének szükségletei oktatásra-nevelésre, orvosi ellátásra, tömegközlekedésre, időskori gondozásra és hasonlókra, (...) csakis közalapokból elégíthetők ki. Ha egyszer az egyének alapszükségletei ki vannak elégítve magánfogyasztási alapokból, a közalapok bővítése egyre nagyobb jelentőségű lesz. A kétféle alap arányát ennél fogva maguknak a társult termelőknek a tudatos döntéseivel kell szabályozni.” (47:396- 418, 455-462)

Mészáros felvázolja ugyan, milyen nehézségekkel kell szembenézni az *átmenet korszakában*, de igazi megoldást nem rajzol fel:

Az átmenet megválaszolandó kérdései:

(1) gyökeres változást előidézni úgy, hogy megőrizzük a folyamatosságot;

(2) átépíteni a társadalom egész építményét (földig rombolás nélkül!);

(3) a társadalmi erők érvényesülő szétforgácsoltságától az összeforrottság felé haladni a *társult termelők* alkotó vállalkozása során;

(4) elérni a döntéshozói hatalom hiteles *önállóságát és decentralizálását*;

(5) túllépni a *civil társadalom/politikai állam* megoszlásán a *munka* és a *döntéshozás* funkcióinak egyesítése révén; [ami csak anarchiához vezethet!];

(6) eltörölni a kormányzat {ellentmondás: mégis marad az állam?} titkosságát egy újfajta *nyilvános önkormányzásnak* az érintett nép által történő kialakításával. (47:276)

Másutt így fogalmaz az „átmenet” kérdéseiről: „Ellenőrzés nélkül elképzelhetetlen az átmenet! Öngazgatásra van szükség...” (46: 146)

„A tőke és a munka közti ütközet lényegéből következik, hogy a két szereplő egyike sem maradhat levágva a csatamezőn. A ’tőke eltörlése’ mint egyszeri *aktus* (szemben az *átépítés* hosszan elhúzódó *folymatával*) éppoly teljesen valószerűtlen, mint az ’állam eltörlése’ vagy a ’munka eltörlése’ egy csapásra. E három együtt áll és bukik. (...) Ez nem csupán bonyolulttá teszi a szocializmusba való átmenetet, hanem ugyanakkor tág teret nyit a jóindulatúnak föltételezett ’történelem csele’ legrosszabb megnyilvánulásai előtt.” (46:257)

A szocialista alternatíva megvalósításáról egyébként Mészáros elég ködös képet fest. Csupán annyit, hogy részben ellentmondásokat fedezek fel az általa körvonalazott képben. Így foglalja össze ugyanis a szocialista alternatíva megvalósításának feltételeit:

- a szocialista alternatíva a társult egyéni termelők *bensőleg* motívált fegyelmét föltételezi {naivitás, illet általánosan, mindenkire vonatkoztatva nem lehet feltételezni};
- szétforgácsolni a föladatokat és szakmunkákat...
- az intézményesített felelőtlenség létező ellenségeskedő rendszerét nem lehet leküzdeni egy lényegileg demokratikus döntéshozási

folyamat kialakítása nélkül, amely viszont elgondolhatatlan *valódi tervezési folyamat nélkül*. {nehezen képzelhető el öngazgatáson alapuló rendszerben};

– „A szocialista hegemonikus alternatíva ezért hát magában foglalja a részek és az egész objektív dialektikájának helyreállítását valamely nem ellenségeskedő módon, a legkisebb újratermelési alkotósejtektől a legátfogóbb termelési és elosztási viszonyokig.” {Ezt a mondatát nem nagyon értem!} (47:470-475)

Egy részletkérdéshez, az állam elhalásának teóriájához szokatlan módon szólok hozzá (mivel nem hiszek benne):

Paraszti nyelvre fordítom: az állam csak akkor halhat el, ha a tőke társadalmasítása végbemegy. – mondja (Marx után) Mészáros. De ki-mi veszi át az állam felszámolhatatlan igazgatási, rendvédelmi, igazságszolgáltatási, oktatási, egészségügyi, kultúra-ápolási, szociális funkcióit? Ezt lehetetlen valami kitalált civil (társadalmi?) önkormányzatra bízni!

Sokkal racionálisabb jövőképet tár elénk Hegyi Gyula „A szocializmus lehetséges. Egyenlőség, munka és állam.” című dolgozatával.(33) Ő ugyanis amellett, hogy kifejti „...a ’tudományos szocializmus’ államilag ránk erőltetett dogmáinak kimúlásával ismét világossá vált, hogy a *baloldali gondolkodás alapélménye az erkölcsi felháborodás a világ igazságtalansága miatt.*” [Kiemelés tőlem] (33:175), és – helyesen és bátran – kalapot emel a magyarországi „államszocializmus” eredményei előtt: ...az első szabad és titkos választás, földosztás, nyolcosztályos általános iskola, a feudális címek eltörlése, a mindenkire kiterjedő társadalombiztosítás, a nők és férfiak teljes jogi egyenlősége.

A magyar baloldalnak nem kell különösebben szégyellnie az államszocialista kísérletet, hiszen azt geopolitikai kényszer erőltette az országra, s az 1956-os forradalom után a nemzetközi lehetőségek között a ’legkevésbé rossz’ modelljévé fejlődött.” Hangsúlyozza ugyanott, hogy „...„De visszatérni hozzá semmilyen módon sem lehetséges, s aki ezt nem veszi tudomásul, azon könnyörtelenül átlép a történelem. A legfontosabb szó, ami a magyar államszocializmusról és a Kádár-rendszerrel elmondható, így hangzik: *elmúlt*. E szó

visszavonhatatlan igazságához képest minden más csak magyarázat, széljegyzet, elvont okoskodás.” (33:182)

Hasznosnak tartom annak rögzítését is, hogy szerinte a baloldali gondolkodás ma már három alappillért puhított meg: (1) elfogadja, hogy az egyenlőség csak korlátozott mértékben valósítható meg, a tehetséges embereknek maguk és a közösség hasznára előrébb kell jutniuk a társadalomban; (2) a verseny fennmaradását elkerülhetetlennek tartja: „A verseny nem nulla összegű játék, és megfelelő újraelosztás esetén nem csak a nyertes vállalkozót, hanem az egész társadalom javát szolgálhatja. A munka csak akkor elidegenítő hatású, ha piszkos, megalázó, embertelenül nehéz, vagy igazságtalanul alulfizetett. Egyebekben azonban társadalmi létezésünk legfontosabb dimenziója és szociális jogaink forrása.” és (3) „Az államot pedig nem megszüntetni, hanem erősíteni és demokratizálni kell, hogy minél több jogot és újraosztott jövedelmet biztosítson a társadalom saját munkájából élő többségének és a rászorulóknak.(...) Ez a három peremfeltétele annak, hogy az úgynevezett 'kommunista rendszerek' bukása után is értelme legyen a szocializmusról mint a jövő társadalmáról beszélni.” (33:181)

A jövő szocializmusáról szólva a szerző kifejti: „A jövő szocializmusának esélyeiről szólva három rövid állítással kell kezdenem:

(1) A jelenlegi világrend súlyos válsága esetén a szocialista fordulat történelmileg belátható időn belül megvalósítható. (2) Szocialista kísérletbe egy országban elszigetelve lehetetlen belekezdeni, Magyarországon csak Nyugat-Európával együtt lehet bármilyen értelme a szocialista átalakulásnak. (3) Európában szocialista fordulatra akkor van esély, ha újabb geopolitikai átrendeződés történik a világban. Magyarán, ha az Egyesült Államok megrendítő vereséget szenved, s megszűnik a világ csendőre lenni.

A három állítás csakis együtt érvényes.”(33:183)

Felsorolja azokat a válságokat, amelyek a közeli évtizedekben megrázkódtatást okozhatnak a kapitalista rendszerben: a globális klímaváltozás; a demográfiai trendek jelezte vesztes előregezés, ami a jelenlegi nyugdíjrendszer összeomlásával fenyeget; súlyos környezetszennyezés. Az utóbbival kapcsolatban kifejti a tőke egyébként általánosnak tekinthető várható viselkedését: „A szabad verseny, a tőke és a profit logikája a környezeti erőforrások korlátlan

felhasználását diktálja, ez ugyanakkor hosszabb távon katasztrófát jelent mindenki, így a tőkések számára is. A *profitról való önkéntes lemondás* azonban a világméretű verseny és a neoliberális gazdaságpolitika közegében *elképzелhetetlen*. A kapitalizmus motorját az állandó növekedés hajtja, s e növekedés korlátozására a rendszer résztvevői nyilvánvalóan *alkalmatlanok*. Erre csak egy külső erő képes. Ez a külső erő lehet *az erőforrások végső kimerülése* {szerintem a katasztrófa megelőzi azt!} és a vele járó környezeti katasztrófa, s lehet egy olyan *közösségi akarat*, amely az emberi élet természeti és környezeti feltételeinek megóvása érdekében már előbb megállítja a környezeti pusztulást.” [Kiemelések tőlem] (33:184 – 185)

Nagyon helyesen csak az európai lehetőségeket értékeli.

Felsorolom még néhány, az új szocializmus megvalósításához általa elengedhetetlennek tartott célkitűzését: a világgazdaság intézményei fölé olyan *demokratikus kontrollt* kell rendelni, amely a globalizáció motorját az emberek és a természet érdekében működteti. A szükséges reform szociális részét a profit elvonása és újraelosztása jelentené egy globális, *az egész világgazdaságra kiterjedő adórendszer* segítségével, környezetvédelmi részét pedig a fenntartható fejlődés megvalósítása, *a természeti környezetet károsító tevékenység megszüntetése alkotná; egyetlen jóléti állammá (államszövetséggé) kell formálni Európát*; a nagy nemzetközi vállalatbirodalmak társadalmi tulajdonba vétele, illetve irányításuk demokratikus kontrollja és profitjuk újraelosztása a szocialista rendszer elengedhetetlen feltétele. E nélkül sem a szociális igazságosság, sem a környezet hatásos védelme nem biztosítható, de a kis- és középvállalkozások esetében súlyos hiba lenne mindenféle államosítás.

Fontos feltételnek tartja, hogy a jövedelemkülönbségek ne haladják meg a háromszoros-négyszeres értéket; és a nagy ellátórendszerekben – oktatás, művelődés, egészségügy – mindenki legalább nagyjából egyenlő színvonalú ellátáshoz juthasson.

Okoskodásának néhány további részlete:

Kifejti, szerinte milyen lépések szükségesek az új, emberi szocializmus létrehozásához?

Az Európai Unió intézményrendszere csírája lehet a szociális globalizációnak. Ha a már említett nemzetközi konstelláció esetén

az európai nemzetek a szocializmust választják, akkor az Európai Unió intézményeinek jelenlegi vázára ráépíthető lesz az európai szocializmus első, átmeneti változata. Ebben az esetben természetesen nem a nemzeti jövedelmek egy, hanem akár tíz-húsz százalékat is a regionális és szociális különbségek kiegyenlítésére lehet majd fordítani. A magyar baloldalnak ezért, és más okokból is, a föderatív {miért csak?} államszövetséggé alakuló Európai Unió mellett kell elköteleznie magát. Megjegyzem, hogy meg kell kérdőjelezni ezen állításának realitását: semmiféle komoly esélyt nem látok a most recsegő-ropogó EU intézmény-rendszerére építkező szocializmus megvalósítására se most, sem az elkövetkező egy-két évtizedben!

Mint már említettem, azt állítja, hogy „Versenyre a jövő szocializmusában is szükség lesz, s ennek motorja az emberi találékony-ság, a vállalkozó kedv, a profitérdekeltség. E szektorban a profit újraelosztása alapvetően a *skandináv jóléti állam modellje* szerint történhet majd...” (33: 185 – 188)

„A reformkommunista és a Blair előtti szociáldemokrata modell számára a hetvenes, kora nyolcvanas évek nemcsak az 'aranykort', hanem az egymáshoz közelítés, a 'korvengencia' reményét is jelentették. Végso soron a *neoliberális ellenforradalom* törte meg ezt a folyamatot, s kényszerítette ki az államszocialista országok radikálisabb és a jóléti államok visszafogottabb mértékű visszatérését a *vadkapitalizmus irányába*. Ez a neoliberális ellenforradalom áll a világméretű környezetszennyezés, az agresszív amerikai hegemonia, a tömeges szegénység és a világ többi nyomorúsága mögött is.”

„Ha nem készülünk fel a bukására elmélettel, gyakorlati programokkal és a baloldali ethosz ébrentartásával, „...cudar és barbár világ köszönt néhány évtized múlva ránk és utódainkra.” (33:188)

Szalai Erzsébet (55) Böröcz Józsefre (B2) is támaszkodva néhány alappillért lát:

Ha feltételezzük, hogy a tőkések kapzsisága meghatározott ki-
jőzanodási/felvilágosodási folyamat eredményeképpen csillapul,
létrejön egy emberibb globális elosztási rendszer, ami a mai egyen-
lőtlenséget felére csökkenti, széleskörű számításokkal bizonyított,
hogy a gazdag országok életszínvonala nem csökkenne lényege-

sen, a szegények életkörülményei és lehetőségei pedig számottevően javulnának. (55:157) Ugyanott kifejti azt is, hogy a zöld mozgalmak erősödő ideológiái is megkérdőjelezzik a termelés szakadatlan növelésének pozitív voltát.

Alapkérdésként kezeli, hogy a világ népessége gazdagabbik felének önként kellene csökkentenie az általa termelt javak mennyiségét, ami kérdéses. Szerinte ugyanis három szenvedély vezérli a világot (a kapitalista társadalmat): „... a profit iránt soha ki nem elégíthető vágy, a munkamánia és a fogyasztási mánia.” És mivel szenvedélyt csak szenvedéllyel lehet kioltani – állítja – , a kérdés tehát az, születhet-e, kialakítható-e az a *szenvedély*, amely a felsorolt három mániát felül tudja múlni? (55:134-142)

A könyve címében is szereplő új társadalmi-gazdasági rendszert „újszocializmusnak” keresztelte el. A létrejöttéhez szükséges feltételek:

- a tulajdonviszonyok megváltozása: „...nem képzelhető el a közösségi tulajdon dominanciája nélkül” (55:138-139);

- teljes foglalkoztatottságot vizionál, amivel már az 5. fejezetben foglalkoztam;

- az átmenetet nem forradalmi úton véli megvalósíthatónak, de el kell jutni a következőkhöz: „...világkormányzatiság, a meglévő nemzetközi politikai intézményeket meg kell erősíteni, sőt, újakat is létre kell hozni, ezeket az intézményeket demokratikus ellenőrzés alá kell vonni, a ma uralkodó pozícióban lévő nagy nemzetközi pénzügyi szervezeteket demokratikus ellenőrzés alá kell helyezni, világkormányt kell létrehozni, a nemzetállamoknak át kell alakulniuk *transznacionális államokká*.” (55:140-143)

- nemzetközi adókat kell bevezetni: „A szociális világforum létrehozását kezdeményező (ma 45 országban jelenlévő) ATTAC-mozgalom egyik legfontosabb célja az ún. *Tobin adó* bevezetése. (...) A Tobin adó azonban csak összeurópai, sőt nemzetközi adónemként működhet, tehát még távol áll a bevezetéstől.” (55:148)

Érdemes idézni könyve összefoglalóját is, hiszen azon kevesek közé tartozik, akik többé-kevésbé átgondolt koncepcióval rendelkeznek a kapitalizmust váltó formációról. Íme: „A magam válaszát rögzítettem ezekre a kérdésekre: nem látok más pozitív scenáriót az emberiség számára, mint egy *alapelemeiben* a meglévőből épít-

kező, de egy *szerkezeti vázát és értékeit* tekintve mégis egészen új társadalmi rendszer létrehozását – az újszocialista alternatíva megvalósítását. Mindazonáltal az oda vezető úton a globális szociáldemokráciának döntő szerepe lehet. Mert a menetelés még hosszú lesz. És (de) a megteendő úton egyben a civil ellenállás és útkeresés globális hálózata fogja jelenteni – sőt jelenti már ma is – a Gaia [12] védekező rendszerének talán legfontosabb energiaforrását.” (55:154)

Beleestem a magyar verembe, „oldalakról” beszélek, pedig lehet, hogy többen semlegesek vagy függetlennek tartják magukat: Nem tudom például „sorolni” Almási Miklós közgazdász-filozófust (aki több is: művészetelméletet és makrogazdaságot tanít az ELTE-n).

Az ATV november 25-i „Magánbeszélgetések” műsorában mondta csevegve, néha humorral töltve, élvezettel hallgattam:

– a kapitalizmus rég nem klasszikus, hanem átment *anarcho-kapitalizmusba*;

– nem árutermelés uralja, hanem pénztermelés.

A kérdésre, hogy mi lesz, néhány érdekes gondolatot ragozott, rágott:

– az igazi lapok Kína kezében vannak, ha kilép a júnnal a világpiacra, kulcsvalutává téve azt, a következmények beláthatatlanok lesznek;

– a termelést elég sietve viszik vissza a fejlett országokba, hogy fékezzék a munkanélküliség növekedését;

– Kelet kezében sokminden marad, ettől nem fog összezsugorlani: például biotechnológiák, amikkel kapcsolatban ott nincsenek tabuk, vagy a ritka földfémek Kínában, amivel uralni tudja az elektronikát;

– az USA-t se kell féltetni egyelőre, mert az invenció-képessége még rendíthetetlen, bár a kutatás-fejlesztésre nyugatról keletre haladva a GDP arányában mind többet fordítanak: USA < Európa < Kelet (Kína).

Először hallottam a rendkívül fontos megállapítást, miszerint Kína diktatúrája nem igazi, nem nyugati típusú: enyhíti a konfucianizmus, de arra utal a nagy újjátókészség is. Nem tudták volna

létrehozni a kapitalista-jellegű bankrendszert erős diktatúrában, de a piacnyitásra is a Mao-idők óta készülnek.

A „harmadik oldal” (spirituális világfelfogás) részéről Dada Maheshvarananda számtalan álomvilágot vonultat fel:

Két fontos meglátása Sarkar prout-jának: Minden élőlénynek egzisztenciális értéke is van a hasznosság értéke mellett. Az embereknek nincs rá joguk, hogy pusztító módon kizsákmányolják a növényeket, az állatokat és a Földet, tekintet nélkül azok jóllétére. A Teremtő felajánlja nekünk ezek használatát, de nem a tönkretételüket.” (18:53), és

„A prout értelmében a társadalmi fejlődés az a folyamat, amelyik az etikai tudatosság legelső megnyilvánulásától az univerzális humanizmus megteremtéséig tart, s amelynek célja mindenki jóléte és boldogsága.(18:57)

További alapvetések: A prout első követelménye az, hogy mindenki számára biztosítsa az alapvető szükségletek fedezését. Mindenki számára biztosítani kell, hogy kielégíthessék az adott korszaknak megfelelő minimális szükségleteiket. Az élethez való jog elsőbbséget kell hogy élvezzen minden országban.

Az öt alapvető szükséglet: élelem (ivóvizet beleértve), ruházat, hajlék, orvosi ellátás és oktatás.; kiegészítő követelmény: helyi közlekedés és öntözővíz. A tisztességesen fizetett értelmes munka is alapvető emberi jog.

Ezekkel az elvekkel nem egészen egyeztethető össze az egyenlőség filozófiájának bírálata: „Akik mindent egyenlősíteni akarnak, biztosan veszítenek, mert a természet alapvető jellegével ellentétesen cselekednek.” [Kiemelés tőlem]

A prout öt alaptétele: 1. Egyetlen egyénnek sem szabad megengedni, hogy bármilyen jellegű *anyagi vagyont felhalmozzon* a kollektíva egyértelmű engedélye vagy jóváhagyása nélkül. Meg kell állapítani a fizetések, az örökölt vagyon, a magántulajdon, a földbirtokok felső határát. 2. Legyenek maximálisan hasznosítva és ésszerűen szétszítva a világegyetem világi, világfölötti és spirituális adottságai. 3. Legyenek maximálisan hasznosítva az emberi társadalom kollektíváinak és egyedeinek fizikai, metafizikai és

spirituális adottságai. 4. Legyen megfelelő összhang ezen fizikai, metafizikai, világi, világfölötti és spirituális hasznosítások között. 5. A hasznosítás módjai változzanak az idő, a hely és a személy függvényében, s a hasznosítás legyen progresszív jellegű.

Elutasítja a termelést, a profitot mint az emberiség célját! A prout olyan dinamikus gazdaságot javasol, amelyik a néphez tartozik, a nép által és a népért létezik. Gazdaságpolitikáját a fogyasztásra alapozza, azaz az emberek valódi szükségleteinek kielégítésére.

Konkrét jövőképet fogalmaz meg:

„A háborúk alapvető okainak kezelésére, az emberi jogok mindenki számára történő biztosítására és a társadalmi igazságosság érvényesítésére a prout egy **világkormányzat** felállítását javasolja. (18:206) (...) Ez a világkormányzat olyan *világalkotmányt* hozna létre, amely biztosítaná az emberi jogokat, a minimális szükségletek kielégítését minden élőlény számára, és *egyetemes büntető törvénykönyvet* vezetne be. (...) Szükség lesz *világ-polgárrságra* is...” [Kiemelések tőlem]

„A rengeteg forrást, amelyet ma fegyverkezésre fecsérnek, szociális fejlesztésre lehet majd használni.” (18:207) „A prout határozottan kijelenti, hogy bármelyik gazdasági vagy politikai rendszer első kötelessége biztosítani mindenki jóllétét és jólétét. Ha egy társadalom eltűri, hogy az emberek hiányt szenvedjenek az élet minimális szükségleteiben, akkor azt a társadalmat meg kell változtatni. Sarkar kerekén megmondta: ' Minden élőlény közös érdekét szem előtt tartva létfontosságú a **kapitalizmus gyökeres felszámolása.**' ” (18:220) [Kiemelés tőlem]

„A Társadalmi Világforum jelmondata – 'lehet más a világ' – egy új világ közös álmára utal, amelyet nevezhetünk posztkapitalistának, globálisnak, neohumanistának stb. A hangsúly azon van, hogy csak akkor van jövőnk, ha megosztjuk a Föld ajándékait és az emberi munka gyümölcseit.” (18:228)

„Miközben a prout széles perspektívából vizsgálja az osztályharcot, elfogadja azt is, hogy nagy egyéniségek képesek befolyásolni azt, és fellobbanthatják az állampolgárok reményét. A prout szerint színre fognak lépni intellektuálisan fejlett spirituális vezetők – Sarkar

ezeket sadviprának nevezi, ami szó szerint 'kifinomult elméjút' jelent. A sadviprák tulajdonságai többek között: becsületesség, őszinteség, bátorság, elkötelezettség és áldozatvállalás az emberiségért."

Egyértelmű hibái:

Állítja, hogy *a regionális önellátás* - különösen a mezőgazdaságot tekintve - a leghatékonyabb módja a minden embert érintő életszínvonal-emelésnek.

Az ipar, kereskedelem és szolgáltatás három szinten:

- magánkézben lévő kisgazdaságok; részletesen ír a bangladesi Grameen Bank fergeteges sikeréről - Muhammad Yunus bankja -, a bank a kölcsönök 97%-át visszakapta; „A szegénység gyorsan legyőzhető, és teljes foglalkoztatottság érhető el, ha a kis-méretű magánvállalkozásokat szövetkezeti bankok támogatják mikrokölcsönökkel.” - a méretüket limitálni kell;
- szövetkezetek: központi helyet foglalnak el a proutgazdaság szerkezetében és működésében; feltételek: megbízható vezetőség, nyílt könyvelés és pontos adminisztráció, a közvélemény megszeresse és támogassa;
- nagyméretű vállalatok: „...a kulcsfontosságú iparágakat a kormány által felállított autonóm szervezetek irányítsák, közhasznú formában.” (18:87-90)

A prout támogatja a szabad kereskedelmet. Az országok közötti szabad kereskedelmet azonban csak akkor lehetne kifejleszteni, amikor már *az összes érintett ország gazdaságilag egyenrangúvá válik*, máskülönben a gazdagabb és hatalmasabb országok hajlamosak kizsákmányolni a szegényebb és gyengébb országokat.” - Preferálná a bartert.

A Sarkar-alkotta prout tehát sok tekintetben azonos álláspontot foglal el, mint az euro-atlanti haladó gondolkodók, sok szempontból azonban egyértelműen - talán az indiai viszonyokat is tükrözve - kezelhetetlenül naiv megoldásokkal áll elő. A hibák között felsoroltak nem igényelnek különösebb kommentárt, gondolom, minden olvasó számára világos, hogy a regionális önellátás a modern rendszerek és kereskedelem világában nem előrevívó megoldás, de az általam is fontosnak tartott szövetkezeti mozgalomnak a gazdaság közép-szintjén uralkodóvá tétele se működne. A kereskedel-

met folytató országok kiegyenlítődésének feltételként állítása és a Főncia elé visszatérést vizionáló barter pedig abszurdum.

Ami most következik, nem prófécia. Azt kísérlem meg megfogalmazni, hogy az eddigiekből józan (paraszti) ésszel milyen következtetések vonhatók le a kapitalizmusból kivezető utakról?

I. Megvalósítható-e az emberiség álma, a kizsákmányolás nélküli, *egyenlőséget kereső* társadalom (nevezzük akárminek)?

Bár meglepett, hogy mennyi egymástól távoli forrásokból táplálkozó, más világrészeket képviselő áramlat, gondolkodó biztos abban, hogy a kapitalizmust „gyökeresen fel kell számolni” (Mészáros és Sarkar, Szalai és caracasi tudós-fórum), nem hiszem, hogy ez történelmileg kezelhető időn belül megvalósulhat. Ha kicsit szigorúbban fogalmazok, ezt a teóriát meg kell hagyni a minden elismerésre méltó prófétáknak, szentembereknek, akik újra és újra megjelennek, hittel és hivatástudattal telítődve, és el tudják hitetni hívőikkel is, hogy ilyen álmovilág valaha is létrejöhet a *mai emberek* világában.

A négy szó dőlt szedésével kissé előrefutok, álljunk meg és nézzük körül először a megválaszolandó kérdést: és vajon miért nem?

Számtalan, szinte felsorolhatatlan oka van.

A legfontosabb talán az, hogy a *tőke világméretű és teljes társadalmasításának* (általános államosításnak) megvalósíthatóságában egyrészt nem hiszek, másrészt nem is tartom kíváncsnak, helyesebben az emberiség jövőjére nézve károsnak vélem. Képzeljünk el olyan egyenlőtlen fejlettségű országokból vagy legjobb esetben országcsoportokból álló világot, ahol – ha valamennyire is normális úton, tehát lassan, évszázadok alatt, ha abnormálisan, évtizedek alatt (ami vér nélkül elképzelhetetlen) – létrejön az osztálynélküli (tőkétől megszabadult) társadalom, felszámolódik benne az állam, kik és miként fogják vezetni a gazdasági életet, valamint az állam nélküli világ-képződményt (mert másként, országoként nem jöhet létre).

Mészáros munkástanácsokról, önkormányzati jellegű termelés-

irányításról, Sarkar szövetkezetekről beszél a termelésben. Rendben, de ezek csak korlátozott területen és mértékben működhetnek. Miért? Mert tétélezzük fel, hogy a nagyszerű pillanatig az emberi agyak és termelési, sőt vezetési gyakorlatuk kiegyenlítődik, de még ebben az esetben se iktatódik ki az atavizmus csodálatos ajándéka, a hatalomvágy: az ilyen közösségekben ki fog termelődni a vezér, és ezzel megindul a hatalmi harc...

Egyenlőség pedig addig nem alakulhat ki ezen a Földön, amíg ilyen emberek fognak élni rajta, kiölhetetlen ugyanis az emberi lényből a kapzsiság, ami az egyenlőtlenséget örökké újra fogja termelni. Ezért írtam dőlttel az „egyenlőséget kereső” szavakat.

A „mai emberek” pedig azért emeltem ki, mert ma ilyenek vagyunk. Minden emberi akarattól függő képződménynél szem előtt kell tartani ezt a tényt. Amíg a génbiológia nem talál megoldást a kapzsiság és hatalomvágy kiirtására az emberekből, csak azt hangoztathatjuk, ami az általam felvonultatott szerzők tollából többször elhangzott: *Az emberi természetnek a kapitalizmus felel meg!* Rettenetes, de így van.

Ha egyetértünk abban, hogy csak világméretekben (globálisan) valósulhat meg a kapitalizmust felszámoló rendszer, következnek a kormányzás kérdései. Több gondolkodó szerint világkormányra, világalkotmányra, világ-törvénykezésre (egyetemes büntető törvénykönyvre, mondja a prout), világ-polgárőrségre lesz szükség. Ne áltassuk magunkat: az Európai Unió központi szervei körüli egyet nem értés, halogatás és a ma létező világszervezetek gyengesége előrevetíti, hogy az elképzelt „globális újszocializmus” létrehozásához inkább évszázadokra, mint évtizedekre lenne szükség (hacsak nem égne a világ körmére a természet világkatasztrófája, bár akkor valószínűbb lenne a káosz és vérontás).

Nem utolsó szempont, miként tudná megoldani a minden bizonnyal öröklődő tömeges munkanélküliség problémáját egy új, humánus világrend. Valószínű, hogy ez az olyan kérdések egyike, amit csakis egy ilyen egyenlőségre törekvő társadalom tudna megoldani, hiszen abban minimális erőszakszervezetekre lenne szükség, elégséges forrás szabadulna fel a munka nélkül maradók foglalkoztatására.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy amíg egyetlen – világcsendőri szerepet keményen játszó és arra a jövőben is aspiráló – hatalom uralkodik a nemzetközi szervezetek felett, és katonai ereje még sokáig messze felülmúlja a többi nagyhatalomét, (amit agresszív katonai vezetők irányítanak) elképzelhetetlen bármilyen letérés a kapitalista útról. (Hegyi is utal erre.) Ha egyes országokban következne be a kapitalizmus felszámolása, az USA azonnal katonai erőszakot alkalmazna, így vagy úgy megkerülve az egyébként mind kezesbárányabb nemzetközi szervezeteket. Ha országcsoportok térnének le a tőke által kitaposott mezsgyéről, katonai fenyegetés mellett egyéb nyomásgyakorló eszközökkel akadályozná meg a rendszerük kibontakozását, tartós fennmaradását.

Ha Mészáros István elolvasná a könyvem, minden bizonnyal az apológéták közé sorolna. Furcsa gondolat: apológéta igaz kommunista.

II. Meg lehet-e egyáltalán reformálni a kapitalizmust, és ha igen, mik legyenek a legfontosabb lépések?

Szerény véleményem szerint igen, és kiemelem a szerintem legfontosabb néhány teendőt:

- Le kell fogni az iszonyatos mennyiségű forró pénz keringését, és pedig elsősorban a tőzsdék radikális reformjával. Vissza kell állítani a tőzsde eredeti (talán összesen két) funkcióját: az erre alkalmas cégek tőkéjének gyarapítása, és a jegyzett vállalatok értékének mérése. A világ összes tőzsdéjén be kellene tiltani minden hazárdjáték jellegű kereskedést, a shortoláson kezdve a származtatott termékeken (*derivátokon*) keresztül a nemesfém- és olaj-certifikátokig. Nevetséges, hogy világszerte kétmillió forint felett ellenőrzik a bankok közötti pénzmozgást, míg a tőzsdéken végtelennek tekinthető pénzüsszegek forognak.

- Drasztikusan be kell tiltani az adóparadicsomokat.

- Minél szélesebb körben el kell fogadtatni a progresszív adózás elvét, beleértve a kemény vagyonadóztatást. Törekedni kell a nemzetközi (globális) adóztatás elvének elfogadtatására, beleértve a Tobin-adót! Az utóbbi tekintetében széleskörű egyetértéssel talál-

koztam (Szalai, Hegyi, Sarkar).

- Keményen bele kell nyúlni az általam „közgazdasági fekete lyuknak” elkeresztelt folyamatok ellenőrzésébe és felszámolásába (adó-elkerülés, egyéb számbavétel elkerülésével születő jövedelmek).

- Minden lehetséges módon támogatni kell a fejlődő és feltörekvő világot, hogy kiláboljanak a multiknak nyújtott adó- és egyéb kedvezmények verméből. Hasonlóan össze kellene fogni az olcsó munkabérekre települő cégekkel szemben alkalmazandó globális minimálbérek alkalmazásában.

- Felül kell vizsgálni a nemzetközi pénzügyi szervezeteknek eladósodott országok helyzetét, és általános adósságcsökkentést kellene alkalmazni.

- Csak elismeréssel tudok szólni Stiglitz több javaslatáról, például: meg kell reformálni a nemzetközi szervezeteket, az IMF-et és a Világbankot, helyet kell biztosítani a vezetésükben a hitelfeltevő országoknak, transzparenssé kell tenni és demokratikus ellenőrzés alá kell helyezni a működésüket, végül felelőssé kell tenni ezeket az intézményeket, ha a hitelekhez kötött feltételeik kárt okoznak; a fejlődő országoknak független agytrösztöt kell létrehozniuk (létrejötnék tekinthetők az Irodalom 1. és 2. sorszáma alatt szereplők).

- Általánossá kell tenni a gazdasági tervezést (országokként változó mélységűt).

- Egyenlő esélyt kell biztosítani mindenkinek az alapszükségletek elérését tekintve, beleértve az oktatást és az egészségügyet.

- Minden lehetséges módon támogatni kell a szegénység elleni küzdelmet, követve Kína, Vietnam és újabban Brazília ezirányú politikáját követve.

- Törekedni kell minél nagyobb gazdasági országcsoportok (közös piacok) létrehozására, amelyek meggyorsíthatják az USA gazdasági-politikai hatalmi túlsúlyának felszámolását és ezzel növelhetik a világbéke stabilizálását.

Természetesen messze nem akarom állítani egyrészt, hogy nem lehet a fentieknél fontosabb teendőket felsorolni, másrészt, hogy bármilyen szempontból teljesnek tekinthető a listám.

Csak utalok például arra, hogy a legfontosabb lenne a világszervezetekben, a világ vezető országaiban elfogadtatni a verseny és folyamatos növekedés elvének – mint abszolút társadalmi célnak –

a tagadását; a mindenkinek nyújtandó minimális szükségletek meghatározását; az univerzális humanizmus elvének elfogadtatását. A két világfórum (1. és 2.) szinte minden javaslatát érvényesíttetni kellene. Pár sort még az európai szocializmus kérdéséhez!

Rendkívül szimpatikus Hegyi Gyula (33) megközelítése több szempontból is. Szerintem helyesen limitálja a mérlegelést az EU-ra, jól állapítja meg, hogy csak az egész közösség együtt térhet le a tiszta kapitalizmus útjáról, elég jól közelíti meg az államosítás kérdését (a kicsiket bűn lenne!). Teljesen egyetértek vele a baloldali gondolkodók három elvének megpuhulását tekintve: korlátozott egyenlőség, a versenyre szükség van, az állam nem halhat el. Sajnos a könyve megírása óta eltelt időszak kizárólag olyan fejleményeket hozott, amelyek azon állítását, miszerint „...a szocialista fordulat történelmileg belátható időn belül megvalósítható.” megkérdőjelezi, minden ellene hat az utóbbi években. A válság mélyülése ezúttal nem hoz – úgy látom, gondolom – forradalmi helyzetet, sőt, a széthulláshoz, anarchiához vezető utat egyengeti.

Fontos megjegyezni, hogy a tudományok gyors előrehaladása az egész eddigi gondolatmenetet boríthatja. Gondoljunk csak bele, milyen változásokat hozhatna, ha megoldódna a fúziós energia, ha a génbiológia előtt megnyílnának az emberi tulajdonságokba beavatkozás kapui, ha az ember többszörösére tudná növelni a természet energiáinak kiaknázását. Egyetlen példát idézek:

Három francia (Hervé le Crosnier, Philippe Marlière, Serge Sebestyén) vitáját értékeli az Eszmélet folyóirat: „A politikai hatalmasságoknak mostantól tudatában kell lenniük annak a rendkívüli beavatkozási képességnek, amelyet az örökítő anyag, a DNS kémiai szintézise hordoz magában, és annak a lehetőségnek, hogy olyan mértékben formálja át a világot, ami összehasonlítható a nukleáris energiáéval, bár utóbbinak hatását ma is korlátozza az a tény, hogy még mindig nem vagyunk képesek megoldani a magfúziós folyamat ellenőrzött előállítását.” (57:113)

Kornai az innovációs képessége miatt a kapitalizmust szereti, én az innovációs képességei miatt a tudományokat és tudósokat szeretem, és nem a közgazdászoktól és különösen nem a politikusoktól várom a világ megváltását, hanem a tudósoktól.

Szerintem a kapitalizmusról – mivel tapossa a szegényeket – nem lehet semmivel lemosni az Átkos jelzőt!

És a zárszavam: Vigyázó szemetek Kínára vessétek!

Függelék

I. A költők szeme sokszor élesebben lát, mint az akár zseniális politikusoké. Jó példa erre Faludy György két verse:

CCCVIII. Északatlanti Szövetség

A NATO régente a jobbik fél lett,
s a Nyugatot védte a Szovjet ellen.
Azóta új szörnyeket szült az élet,
de a Szovjet ellenség végleg elment.

A légszenny hamar felfalja a termést;
a föld népe már nemcsak nő, de robban;
s az új vírusok ellen semmi nem véd,
mint a pestis ellen a középkorban.

A NATO-tábornokok erről mit sem
tudnak, de tébolyultan fegyverkeznek
az ellenséggel szemben, aki nincsen.

Megértésüket mindhiába várom,
szavamat úgysem hallják meg. S ezekhez
kívánunk csatlakozni mindenáron?

Budapest, 1995

A nagyúr hangja

Öngyilkosságot követel
Aki ily verset követ el.

Mit nekem törvény, kultúra?
Vagyok a kerek föld ura.
A népek dolgában konok
kedvemmel belekotyogok,
s mit bánom, édes Istenem,

hogy egyiket sem ismerem.
Vagyok a hatalom, aki
parancsát gőggel rója ki,
akár egy régi római,
s a sanda vád nem érdekel,
hogy bőrömben nem férek el.

E pénz s kompjúter mámorú
korban kevés a háború,
de én segítek rajta. Most
kifüstölöm a kis koszt,
már megeltem a harc okát,
mert gázt s atombombát okád
és rejt. Holnap előveszi
és még előttünk megeszi
szomszédait. Legyen neki
holtig s azon túl is vigasz,
hogy amit mondok, nem igaz.

Mit számít száz kamasz halál?
Nincsen, ki nekünk ellenáll.
Győzünk. Hadd lásson a világ
Irákban demokráciát,
mely moszlem szemnek olyan szép,
mint Mekkában egy mészárszék.
Tudom. Pukkadnak még, pedig
szabadságot hozunk nekik,
mint Vietnámnak hajdanán,
lesz választási harc s talán
huszonkét párt egymás nyakán, -
mi meg átveszünk ezalatt
üzemet, boltot, olajat.

Derű számomra, nem ború,
hogy olcsó lett a háború,
s már csak napi egy-két fiút
vesztünk, aki aknára fut,

vagy orvlövész golyó talál.
Örülünk mind, kivéve pár
bolondot, köztük a koros
és humanista műsoros
közgazdászt. Lázít ellenem.
De ugyan mit tehet velem,
ki haragomat lenyelem?

Budapest, 2004

Faludy György: Elfeledett versek. A Pécsi Direkt Kft. Alexandra
Kiadója, 2010

* * *

A zéró növekedés matematikája (angolul):

Zero growth is a theory that all economic activities and policies should be oriented towards achieving a state of equilibrium, a steady state economy.

The theory asserts that the continuous growth model is inherently unstable resulting in a „boom/bust” cycle, and that continuous growth in the context of finite resources is unlikely to support current levels of prosperity indefinitely.

Proponents of this theory also explicitly challenge the popular equation of economic growth with progress and posit that sustainability has inherent value.

When a quantity such as the rate $r(t)$ of consumption of a resource grows a fixed percent per year, the growth is exponential:

$$r(t) = r_0 \exp(kt) \quad (1)$$

where r_0 is the current rate of consumption at $t = 0$, \exp is the

base of natural logarithms, k is the fractional growth per year, and t is the time in years.

The growing quantity will increase to twice its initial size in the doubling time T_2 . To find T_2 we solve for t such that $r(t)$ has doubled

$$r(T_2) = r_0 \exp(kT_2) = 2r_0 \Rightarrow \exp(kT_2) = 2$$

Taking the log of both sides:

$$kT_2 = \ln(2)$$

$$T_2 = \frac{\ln(2)}{k} \approx \frac{70}{P(2)}$$

Where P , the percent growth per year, is $100k$. The total consumption of a resource between the present ($t = 0$) and a future time T is:

(3) The consumption in a steady period of growth is:

$$C = r_0 \int_0^T \exp(kt) dt = \frac{r_0}{k} (\exp(kT) - 1)$$

(4) If the known size of the resource is R tons, then we can determine the exponential expiration time (EET) by finding the time T_e at which the total consumption C is equal to R :

$$R = \frac{r_0}{k} (\exp(kT) - 1)$$

(5) We may solve this for the exponential expiration time T_e where:

$$EET = T_e = \frac{1}{k} \ln \left(\frac{kR}{r_0} + 1 \right)$$

(6) This equation is valid for all positive values of k and for those negative values of k for which the argument of the logarithm is positive.

Irodalomjegyzék

A. Közvetlen hivatkozások

1. A Dél válasza a világgazdasági válságra. Eszmélet 80:100
2. A globális gazdasági válság: történelmi lehetőség a változásra. Eszmélet 80:93
3. America Vera-Zavala: Venezuela: a párhuzamok országa. Eszmélet 68:124
4. Anti competitive practices - http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-competitive_practices
5. Bhutan - <http://bhutan.lap.hu/>
6. Bhutan – Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Bhutan>
7. Bhutan's road to happiness - <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/asia-pacific/110920/bhutan-democracy-nepal-gross-national-happiness>
8. Bhután – Frei dosszié - <http://www.frei.hu> – Bhután
9. Brazil Sachs - http://www.owl.net.rice.edu/~poli354/990814_Brazil_Sachs.html
10. Brookings: A Conversation with Dominique Strauss-Kahn on the Impact of the Financial Crisis on Low-Income Countries http://www.brookings.edu/events/2009/0303_imf.aspx
11. Buddha - <http://www.jalam.org/buddha.htm>
12. Bill McKibben: Can China Go Green? National Geographic, June 2011:116
13. Capitalism_Internet - http://www.capitalism.net/Capitalism/CAPITALISM_Internet.pdf
14. Charles Siebert: Food Ark. National Geographic, July 2011:108
15. Communist manifesto - <http://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/index.htm>
16. Competition - <http://en.wikipedia.org/wiki/Competition>
17. Competition (economics) - [http://en.wikipedia.org/wiki/Competition_\(economics\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Competition_(economics))
18. Dada Maheshvarananda: A kapitalizmus után: Egy új világ - a prout jövőképe. Ananda és Lotus Bt., 2004
19. DENKARD (Acts of Religion), Book 3 (This digital edition copyright © 1997 by Joseph H. Peterson, edited by Peshotun

- Dastoor Behramjee Sanjana, 1881, vol. 8.)
20. Dirk Adriaensen: Irak, a sötétség kora. Eszmélet 89:59
 21. Faludy György: Elfeledett versek. A Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója, 2010
 22. Fred Magdoff: Ökológiai civilizáció. Eszmélet 89:73
 23. GeorgReisman-<http://en.wikiquote.org/wiki/GeorgeReisman>
 24. Gerald Horne: Made in China? Az amerikai imperializmus válsága. Eszmélet 71:167
 25. Global Issues: Global Financial Crisis - <http://www.global-issues.org/article/768/global-financial-crisis>
 26. Global Issues: The Financial Crisis and the Developing World - <http://www.globalissues.org/article/768/global-financial-crisis#Thefinancialcrisisandthedevelopingworld>
 27. Gross national happiness – Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Gross_National_Happiness
 28. Gross National Happiness moves from idea to theory - 80+1 – Wikipedia: - <http://www.80plus1.org/blog/gross-national-happiness-moves-from-idea-to-theory>
 29. Halmos Antal: Beteg emberiség, mocsok világ és filozofikus gondolatok az „Egy félkegyelmű lázálmai”-ból. Szerzői kiadás az Ad Librum Kft. gondozásában, 2011
 30. Halmos Antal: Kongassátok meg a harangokat! A hosszú élet átka. Ad Librum Kft., 2010
 31. Halmos Antal: Mitől döglök meg ez az ország? avagy a garasországi neokapitalizmus természetrajza. Szerzői kiadás az Ad Librum Kft. gondozásában, 2011
 32. Happiness economics – Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Happiness_economics
 33. Hegyi Gyula: A szocializmus lehetséges. Egyenlőség, munka és állam. Eszmélet 71:175
 34. ImmanuelWallerstein: Agazdaságivilágválságról.Eszmélet80:75
 35. James K. Galbraith: Politikai és biztonsági megfontolások a pénzügyi válság kapcsán: terv Amerika számára. Eszmélet 80:44
 36. Julian Brookes interjúja Richard Gott-tal: Hugo Chávez és boliváriánus forradalma. Eszmélet 68:115
 37. Jonah Gindin: Made in Venezuela: variációk a munkás-önigazgatásra. Eszmélet 68:132

38. Joseph E. Stiglitz: Globalization and Its Discontents. Penguin Books, 2002
38. Kapitalizmus.hu - <http://www.kapitalizmus.hu/Site/kapitalizmus.hu.html> FIGYELEM: most éppen átdolgozás alatt
40. Kerekasztal-beszélgetés a Kossuth Klubban 2008. október 29-én: Nemzetközi Pénzügyi válság és vilárendszer-kritika. Eszmélet 80:5
41. Krausz Tamás: Vita TGM téziseivel. Miről szól a „nagyyszerű kapitalizmus” elmélete? Eszmélet 75:115
42. Loïc Wacquant: Közbiztonsági tornádó. Eszmélet 89:17
43. Machisma, National Geographic, September 2011:96
44. Martin József Péter – Várkonyi Iván: Álomcsőd. Interjúk a válságról. Alinea Kiadó, 2010
45. Mészáros István: A tőkén túl, Első rész, Az ellenőrizhetetlenség árnya. L'Harmattan Kiadó, 2008
46. Mészáros István: A tőkén túl, Második rész, A szocialista kritika történelmi öröksége. L'Harmattan Kiadó, 2009
47. Mészáros István: A tőkén túl, Harmadik rész, A tőkerendszer strukturális válsága. L'Harmattan Kiadó, 2010
48. Mészáros István: A tőkén túl, Negyedik rész, A tárgyalat témához kapcsolódó tanulmányok. L'Harmattan Kiadó, 2010
49. Mózes - <http://www.faithclipart.com/guide/christian-ministries/bible-heroes/moses-the-servant-of-the-lord.html>
50. ODI – Overseas Development Institute: The global financial crises - <http://www.odi.org.uk/work/themes/details.asp?id=36&title=global-financial-crisis>
51. Richard Gott: Hugo Chavez and the Bolivian Revolution. Verso, 2005
52. Robert Draper: Madagascar's Pierced Heart. National Geographic, September 2010:80
53. Slavoj Žižek: Permanens gazdasági szükségállapot. Eszmélet 88:25
54. Samir Amin: Pénzügyi összeomlás, rendszerválság: illuzórikus és szükséges válaszok. Eszmélet 80:70
55. Szalai Erzsébet: Az újkapitalizmus és ami utána jöhet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2006

56. Szigeti Péter: A magyarországi újkapitalizmus természete és helye a világrendszerben. Eszmélet 88:63
57. Szintetikus biológia és a társadalmi ellenőrzés. Hrabák András fordítása. Eszmélet 89:108
58. Szvetlana P. Glinkina: A korrupció mint jelenség: elmélet és oroszországi gyakorlat. Eszmélet 85:116
59. Tamás Gáspár Miklós: Egyszerű és nagyszerű kapitalizmus. Eszmélet 75:90
60. TheGreatSwindle - http://home.centurytel.net/esse/_econ.htm
61. The Guardian: Global financial crisis hits world's poorest hardest
62. Tim Folger: Rare Earths. National Geographic, June 2011:136
63. Tobin tax - http://en.wikipedia.org/wiki/Tobin_tax
64. UNICEF - A Matter of Magnitude, The Impact of Economic Crisis on Women and Children in South Asia - <http://www.unicef.org/infobycountry/files/amatterofmagnitude.pdf>
65. UNICEF - Bangladesh - http://www.unicef.org/infobycountry/bangladesh_49247.html
66. UNICEF - Indonézia - http://www.unicef.org/infobycountry/indonesia_49204.html
67. UNICEF - Nepál - http://www.unicef.org/infobycountry/nepal_49700.html
68. UNICEF - Fotóesszéek <http://www.unicef.org/photoessays/49854.html>
69. Venezuelanalysis - <http://venezuelanalysis.com/>
70. Walden Bello: Bevezetés a Wall Street összeomlásába. Eszmélet 80:61
71. William K. Tabb: A jelenkori kapitalista rendszer válságának négy területe. Eszmélet 80:26
72. Zerogrowth.org - <http://www.zerogrowth.org/>
73. Zero growth - http://en.wikipedia.org/wiki/Zero_growth
74. Zoroastrian Ethics and Morals by Noshir Dadrawala - <http://tenets.zoroastrianism.com/deen33i.html>

B. Fontos áttételes hivatkozások

1. Almási Miklós: Kína megfordítja a globalizációt. Kritika, 2005 június 1-2
2. Böröcz József: Gondolat kísérlet a globális elosztásról. (Polányi Károly emlékére.) Eszmélet 66:61-70
3. Farkas Péter: A globalizáció és fenyegetései. A világgazdasági és a gazdasági elméletek zavarai. Budapest, Aula, 2002
4. Galickij, E., Levin, M.: Az üzleti világ és a hatalom korrupciós kapcsolatrendszere, Voprocj ekonomiki, 2007, No1. 32.
5. Georgij Szatalov: Oroszország baksisban, Novaja gazeta, 2-8. 2000
6. Kuz'minov, Ja. I.: Tezisy o korrupcii, GU-VSE, Moszkva, 1999. 8-12.
7. Luneev V.V.: Korrupció, számbavett és tényleges, Gosudarstvo i pravo, No8, 1996
8. Radaev, V.: Formirovanie novyh rossijskih rynkov, Moszkva, 1998, 161-168
9. Radygin, A., Sidorov, I.: Orosz korporatív gazdaság: száz év magány, Voprocj ekonomiki, 2000, No5. 56

C. A könyv befejezése előtt született vagy kezembe került irodalom

1. Gyimóthy Éva: Kevesebb munka, termelés - jön a nemnövekedés társadalma?, [http:// www.hrportal.hu/](http://www.hrportal.hu/), 2011.09.13
2. Halmos Antal: Világok, népek, emberek, Ad Librum Kft., 2011
3. Kornai János: Gondolatok a kapitalizmusról, Akadémiai Kiadó, 2011
4. Kulcsár Dezső: Egy hasznos utópia: a fenntartható fejlődés, http://emla.hu/aa2.10.0/img_upload/777ad89538966d33b9d5fb7d0e49b91c/Kulcsar_Dezso.pdf
5. Szlávik János: Fenntartható fejlődés vagy növekedés? Műegyetemi konferencia, 2005.09.1-2

Jegyzetek (részben angol eredetiben)

[1] Az 1. fejezetben idézett gondolkodókat és a kapzsiságot elítélő gondolataikat bővebben foglalom össze:

- Zarathustra vagy Zoroaster

A zoroasztrianizmus egyik szent könyve is bűnként kezeli a kapzsiságot (19: 364. ének): „And it is of the greatest advantage (to this world) to keep the tongue away from perverted understanding, greediness, wrath, and other evil passions which (from their place) in the body always endeavor to turn (the soul) from its right course.” [Kiemelés tőlem]

és olvassunk bele Noshir Dadrawala ismertetőjébe (74):

„And now for the vices from which a Zoroastrian should guard himself and struggle to keep away:

a) Anger and jealousy - According to the Yasna 49.4 „Those who promote wrath and jealousy are of evil intellect;”

b) Greed and idleness - Yasna 16.8 warns „Keep away from the greed of a wicked man...” [Kiemelés tőlem]

c) Arrogance: Little knowledge, power and wealth often makes a man arrogant. Arrogance leads to other vices and the road of ruin. The Ardibehest Yasht warns us to „keep away from these who have arrogant thoughts”; (Megjegyzem: akinek a c)-ről nem jutnak eszébe mai magyar politikusok, az vessen magára!)

- Mózes figyelmeztet (49), hogy a zabálók megbetegszenek; állítja, hogy amire szükség van, az „...for spiritual leadership that Jethro set forth is still appropriate for the church today: capable men, that love, honor and fear God; men that love and live the truth but detest greediness and selfishness. [Kiemelés tőlem]

- Buddha (11):

„To stop suffering, stop greediness. Greediness is a source of suffering.”

- Chanakya (Csanakija, Kr.e. 350-283), az első Maurya (Maurija, India) uralkodó, Chandragupta miniszterelnöke is figyelmeztet:

„The happiness and peace attained by those satisfied by the nectar of spiritual tranquillity is not attained by greedy persons restlessly moving here and there.”

- Mani (Babilónia, Kr.u. 215-277):

Nagy ember lehetett: a halála egy forrás szerint rémisztő: keresztre feszítik, megnyúzzák, a bőrét kitömkik és városkapura szögelik! Duncan Greenlees „The Gospel of the Prophet Mani” műve szerint viszont börtönben – nem más erőszak által – halt meg.

– Konfucius meghatározása (ki úriember? – ha lehet ezt a mai fogalmat alkalmazni):

„A gentleman has three restraints: When young, when still in the flesh, restrain from adultery. When matured and strong, restrain from engaging in fights. When aged, restrain from greediness for gains”

– Taoizmus, egy tanítás Hu Xuezh-től:

– The most miserable thing is the unconsciousness of being submerged in the boundless sea of greediness.”

– Iszlám (a prófétáik nem kevésbé voltak tisztában a kapzsiság romboló hatásáról), két idézettel szolgálok:

– Abu Hurairah:

„Richness does not lie in the abundance of worldly goods but richness is the richness of the soul (heart, self).”

„The heart of an old person is young for two things: for long life and love of wealth.” [Kiemelés tőlem]

– Anas Bin Malik:

„If there was one valley of gold for the son of Adam, he would long for another one. A man will never be satisfied, only death will stop him from being greedy. Allah returns to him who repents.” [Kiemelés tőlem]

Az 1. fejezetben nem említett mai gondolkodóktól:

– Michael Gerber:

„If your thinking is sloppy, your business will be sloppy. If you are disorganized, your business will be disorganized. If you are greedy, your employees will be greedy, giving you less and less of themselves and always asking for more.

– Michael Moore:

One of the most ironic things about capitalism is that the capitalist will sell you the rope to hang himself with. Actually they will give you the money to make a movie that makes them look bad, if they believe they can make money off it.

Végül egy már nem élő, de mainak tekinthető koponya:

- M. N. Roy, valódi neve Narendranath Bhattacharya (1887 - 1954, neves indiai - baloldali - gondolkodó, az iszlám csoporthoz tartozóként is kezelhető, érdemes az életrajzát is idézni): M.N.Roy was the founder of Humanist movement, Renaissance movement in India. Participated in International Communist movement along with Lenin, Stalin, Trotsky, Bukharin. Played important role in Indian Liberation fighting along with Jawaharlal Nehru, Subhas Chandra Bose. First vice-president of International Humanist Association formed in Amsterdam in 1952. Personal acquaintance with Einstein and other scientists. Edited Journals: Independent India, Marxian Way, Humanist Way, International Press Correspondence, Radical Humanist. Written books on Humanism, Renaissance, Russian Revolution, Philosophical Consequences of Modern Science. Toured World countries; China, Russia, Mexico, USA, Far East, European countries. Pleaded for separation of State and Church. Stood for scientific education at all levels.) azt állítja „Historical Role of Islam: An Essay on Islamic Culture” című művében, hogy „...But the principle of equality proclaimed by Islam proved to be a factor in its spectacular triumph no less potent than the scimitar of the Saracen hero. It contrasted sharply with the oppressive laws governing the class and caste-ridden societies of the Roman Byzantine, Persian and, later, of Indian Empires. Islam stood for freedom and equality which, as a matter of fact, had long been forgotten in all the lands of the degenerated ancient civilization.”, azaz a kapzsisággal szemben az egyenlőség az iszlám vezérével. A szaracénekről pedig azt állítja, hogy „Their fanaticism was softened by generosity and sound common-sense. Their ambition was remarkably free from selfishness. Godliness, for them, was not a veil for greediness.” (Nagy koponya volt, több nyelven írt. 1936-ban szakított a marxizmussal annak determinizmusa és osztályharc elmélete miatt.)

[2] A verseny hívóinek nyújtok néhány weblapot és bennük a versenykorlátozó praktikák leírását. Tanulságosak:

[http://en.wikipedia.org/wiki/Competition_\(economics\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Competition_(economics))
http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-competitive_practices . benne:

These can include:

Dumping, where a company sells a product in a competitive market at a loss. Though the company loses money for each sale, the company hopes to force other competitors out of the market, after which the company would be free to raise prices for a greater profit.

Exclusive dealing, where a retailer or wholesaler is obliged by contract to only purchase from the contracted supplier.

Barriers to entry (to an industry) designed to avoid the competition that new entrants would bring.

Price fixing, where companies collude to set prices, effectively dismantling the free market.

Refusal to deal, e.g., two companies agree not to use a certain vendor

Dividing territories, an agreement by two companies to stay out of each other's way and reduce competition in the agreed-upon territories.

Limit Pricing, where the price is set by a monopolist at a level intended to discourage entry into a market.

Tying, where products that aren't naturally related must be purchased together.

Resale price maintenance, where resellers are not allowed to set prices independently.

Coercive monopoly – all potential competition is barred from entering the market

Government-granted monopoly – a private individual or firm to be the sole provider

Government monopoly – the state is the sole provider

Also criticized are:

Absorption of a competitor or competing technology, where the powerful firm effectively co-opts or swallows its competitor rather than see it either compete directly or be absorbed by another firm.

Subsidies from government which allow a firm to function without being profitable, giving them an advantage over competition or effectively barring competition

Regulations which place costly restrictions on firms that less wealthy firms cannot afford to implement Protectionism, Tariffs and Quotas which give firms insulation from competitive forces

Patent misuse and copyright misuse, such as fraudulently obtaining a patent, copyright, or other form of intellectual property; or using such legal devices to gain advantage in an unrelated market.

Digital rights management which prevents owners from selling used media, as would normally be allowed by the first sale doctrine.
<http://en.wikipedia.org/wiki/Competition> , benne:

Részletes elemzés arról, hogy a hasznos verseny mellett nyomasztó következményekkel jár a romboló verseny, amely egyéni- vagy csoportérdekektől vezérelve sérti vagy megsemmisíti a versenytárs egyéneket, csoportokat és/vagy organizmusokat, elutasítja a kölcsönös túlélés elvét. A „Győztes visz mindent” elv alkalmazásával félelmet, „megelőző csapás” mentalitást gerjeszt, és a törvénysértés bizonyos formáit is alkalmazza.

Az emberek közötti verseny emellett költséges, mint például a politikai választások, a nemzetközi sportversenyek, a reklámháborúk, végül a fegyverkezési verseny.

http://home.centurytel.net/esse/_econ.htm „A nagy svindli” címen taglalja a versenyt, nem kifejezetten dicsérő szövegekkel. Rámutat, hogy

- a verseny célja nem a termelés és elosztás fejlesztése, hanem a pénz, hatalom és státusz növelése;
- ennek érdekében a legjobb módszer magának a gazdaságnak a manipulációja, különösen monopóliumok létrehozásával, és ezzel magának a versenynek a felszámolásával;
- ugyancsak ezzel a céllal a gazdaság működését „természetes folyamatként” tüntetik fel, aminek a tanulmányozása a közgazdászok feladata: az államadósság ellenőrizhetetlenné vált? recesszió vagy válság lép fel? Az olaj és az egészségügyi ellátás ára a mennyebe emelkedik? a lakáspiac árai sokak számára a fedél elvesztését hozzák? a tőzsde valami hibás fázisba kerül? Mindez természetes folyamat, amiket csak gazdasági elemzők fejthetnek meg. Márpedig mindez egyszerűen nem igaz!

A svindlerek elterelik a figyelmet arról, hogy

- míg egyesek drágán jutnak hozzá a dolgokhoz, mások bezsebelik azt a pénzt;
- míg egyesek nyögnek a hitelek alatt, mások a hiteleket nyújtják;
- míg egyesek veszítenek a tőzsdén, mások nyernek ugyanott.

A „kutya eszi a kutyát” ideológia torzítja el a szabad piac koncepciót saját karikatúrájává.

[3] A mostani világválságról, annak borzasztó hatásairól szóló web-lapokat sorolok fel, (angolul tudóknak) érdemes lapozgatni bennük:

http://www.owl.net.rice.edu/~poli354/990814_Brazil_Sachs.html
(már '99-ben!)

http://www.unicef.org/infobycountry/nepal_49700.html

http://www.unicef.org/infobycountry/indonesia_49204.html

<http://www.unicef.org/infobycountry/files/amatterof-magnitude.pdf>

http://www.unicef.org/infobycountry/bangladesh_49247.html

<http://www.unicef.org/photoessays/49854.html>

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/new030309a.htm>

March 3, 2009 , benne:

http://www.brookings.edu/events/2009/0303_imf.aspx

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/new030309a.htm>

<http://www.guardian.co.uk/politics/2009/mar/27/global-crisis-impact-poor>

<http://www.odi.org.uk/work/themes/details.asp?id=36&title=global-financial-crisis>

<http://www.globalissues.org/article/768/global-financial-crisis> , benne: <http://www.globalissues.org/article/768/global-financial-crisis#AcrisisissignalingthedeclineofUSsuperpowerstat>
us: On the philosophical level, it will be harder for it to argue in favor of its free market ideas, if its own markets have collapsed.

<http://www.globalissues.org/article/768/global-financial-crisis#Thefinancialcrisisandthedevelopingworld>

[4] Fontosnak éreztem, hogy európai és amerikai közgazdászok, gondolkodók mellett merítsek egy általam valamennyire ismert, nemrég még fejlődőnek tekintett – mély filozófiai hagyományokkal rendelkező – ország, India baloldali mozgalmainak kapitalizmus-kritikájából is. Így találtam rá a prout mozgalomra Bár sok

tekintetben naiv gondolatokkal teli világról van szó, nem érzem feleslegesnek a bemutatását. Adódik a gondolat: miért nem az erős indiai kommunista mozgalom kapitalizmus-kritikáját elemzem? Több oka van: egyrészt spirituális és indiai gyökereket kerestem. Másrészt az indiai kommunista mozgalom skálája túl széles ahhoz, hogy néhány oldal elég legyen az ismertetésére. Érdekesség csupán, hogy Dada Maheshvarananda (18), akinek az írásából tájékozódtam az eszmerendszerükről, éppen a kapitalizmusból kivezető új utakat kereső Venezuelában vezeti a prout mozgalmat.

A mozgalom alapító filozófusa, Prabhat Ranjan Sarkar (http://en.wikipedia.org/wiki/Prabhat_Ranjan_Sarkar) tudományok széles körét művelte, miközben a kapitalizmus meghaladásának útjával foglalkozó „Progressive Utilization Theory”, prout eszmerendszert megteremtette. A prout elsősorban a kapitalizmus bírálatával foglalkozik, bár a gyakorlati szocializmust is elveti.

Ennek lényeges elemeit használom fel a könyv több fejezetében.

Itt megemlítem még néhány annyira súlyos elgondolásukat, amiket nem is tárgyalok az alapszövegben:

Zavarosak az adózásról kialakult elképzelések: ÁFA és SZJA eltörölendő, de a SZJA nem azonnal. A nettó vagyon értékét limitálnák és „Mindazoknak, akiknek a vagyona túllépné ezt a határt, a megállapított küszöb elérése érdekében meg kell szabadulniuk nettó vagyonuk egy részétől.”

{Így kivitelezhetetlen, legfeljebb kemény vagyonadót lehet bevezetni.}

Sarkar a dilemmát két elv bevezetésével akarja feloldani: az önös élvezet elvének és a társadalmi egyenlőség elvének {Nem új gondolat! Minden próféta ezt hirdeti!} a bevezetésével. „A kapitalizmus alapja az önös élvezet elve.” – mondja. „...ez árt a közösségi érdeknek, és végül az egyén tudatának elkorcsosulásához vezet.”

Helyette jöjjön a 2. elv!

Súlyosan téves, az indiai kasztrendszerből származtatott a társadalmi osztályokra vonatkozó jövőképe: varnákra osztja azt: sudra = munkás, ksatrija = harcos, vipra = értelmiségi, vajsja = kereskedő; ezek változtatják egymást (körforgásban) mint uralkodó rendek. Éppen mivel a kasztrendszer változata, megvalósíthatatlan!

[5] Részletek Tabb négy válságából:

- Az első válság: A finanszírozás és a pénzügyi válság
„...2004-ben az Egyesült Államok pénzügyi szektorában működő vállalatok profitja 300 milliárd dollár volt (...) az összes hazai profitnak 40%-át a pénzügyi szektor adta. (...) a pénzügyi szektor fölébe kerekedett a gazdaság többi elemének és ténylegesen olyan hatalom birtokába került, melynek révén feltételeket diktálhat az adósoknak, a kiszolgáltatott társaságoknak, sőt a kormányoknak is. Ahogy a pénztőke hatalma egyre nőtt, képes lett nagyobb mértékű deregulációt követelni, és ez lehetővé tette a szektor további terjeszkedését, ami viszont veszélybe sodorta a tágabb gazdasági rendszer stabilitását. // Úgy látszott, hogy a pénzügyi szféra új, mágikus P-P' áramkört fejlesztett ki, amelynek az a sajátossága, hogy a pénz önmagában tud pénzt fialni, anélkül, hogy valóságos termelés belépne a folyamatba.” [Kiemelések tőlem] (71:27-30)

- A második válság: Az Egyesült Államok imperializmusa elveszti hegemoniáját

Az iraki és afganisztáni katonai-politikai kudarc eredményeként „Az USA birodalmi ambíciói nagyfokú lélekvizsgálatra vezettek az elit körében, és széles ellenzékot termeltek ki nemcsak az ország határain kívül, hanem egyre inkább otthon is, ahol halkul az a követelés, hogy az USA világszerte terjessze a demokráciát és segítse elő a 'fejlődést'. Globálisan ezek a színjátékok tökéletesen hitelüket veszítették. Az USA hitelességének és hegemon hatalmának hanyatlása egyik jelentős alkotórésze a világban tapasztalható újszerű jelenségeknek.” [Kiemelés tőlem]

Két fontos megállapítás:

(1) „Az első annak elismerése volt, hogy a tőkepiac liberalizációja instabilitással jár, nem pedig növekedéssel. Még a Nemzetközi Valutaalap (IMF) közgazdászai is erre a megállapításra jutottak. (...) A tőkebeáramlás hirtelen megszűnésének pusztító hatásai lehetnek.

(2) „Másképp a neoliberális gazdaságpolitika aligha pusztán hiba volt. Világos, hogy a neoliberális teoretikusok és a Wall Street érdekei olyan pénzügyi politikai lépéseknek kedveztek, amelyek ártottak az adós országoknak, miközben a bankárok szép hasznot húztak a pénzügyi liberalizációból. Ma már nem csak radikális baloldaliak

osztják ezt a nézetet.”

A neoliberais gazdaságpolitika „eredményei: „...a kisajátítás általi felhalmozás folyamata ment végbe – ezt a konstrukciót David Harvey vezette be. E folyamat során a dolgozókat megfosztják vagyontuktól és jogaiktól. Harvey a vízellátás, az egészségügy és az oktatás privatizációját szorgalmazza, vagyis olyan javakét, amelyekhez a helyi lakosságnak átruházhatatlan előjogai kötődnek. (...) a helyi gazdaság liberalizálása a külföldi befektetők és a helyi elit hasznára.” [Kiemelések tőlem]

Az USA becstelen (szélhámos) viselkedése a bankcsődök évében (2007): „...a pénzügyi intézményeket ahelyett, hogy velük szemben is alkalmazta volna azokat a radikális gyógymódokat, amelyeket más országoknak oly melegen tanácsolt vagy rájuk kényszerített. Ehelyett csökkentette a kamatlábakat és megmentette a válságért felelős intézményeket. (...) A másodrendű (subprime) piacon fel-tártult tisztességtelenség sokkal kiterjedtebben volt jelen, mint bármely fejlődő nemzet bármely protekciós ügyletének becstelensége.”

Tabb idézi Martin Wolf véleményét: „Már nem sokáig fogják az emberek rezzenéstelen arccal végighallgatni, ahogy az amerikai hivatalnokok kioktatják őket a szabad pénzpiacok erkölcsi tisztaságáról.”

Új központok jönnek létre!

- Követelések hangzanak el, hogy a G8-at bővítsék ki Indiával, Braziliával, Dél-Afrikával, Mexikóval és Kínával;
- Dél-Amerikában gazdasági csoportosulások jönnek létre:
- Mercosur (Déli Közös Piac) – meggátolva, hogy az USA létrehozza az amerikai szabadkereskedelmi övezetet –, amelynek teljes jogú tagjai : Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay ; Venezuela aláírta a belépési nyilatkozatot; Bolívia, Chile, Kolumbia, Ecuador és Peru társult tagok; létrehozták a Mercosur Parlamentet;
- Bolíviai Alternatíva Latin-Amerikáért (ALBA), „...amely nemcsak regionális szolidaritást szorgalmaz, hanem szocialista elveken és célkitűzéseken nyugvó társadalmi átalakulást is követel”, tagjai: Kuba, Venezuela, Bolívia, Nicaragua, Dominika;
- „2007-ben a Mercosur és az ALBA által képviselt országok közösen létrehozták a Banco del Sur (a Dél Bankja) nevű intézményt,

melynek révén a fejlesztésnek a szolidaritáson nyugvó, alternatív pénzügyi lehetősége nyílt meg, miközben ezek a szervezetek teljes egészében elutasítják Washington logikáját és ellenőrzését. (...) Hétmilliárd dollár javasolt tőkésítésével ez a lépés komolyan fenyegeti az USA által ellenőrzött Bretton Woods-i intézményeket, valamint a Washington irányította, neoliberális Amerika-közi Fejlesztési Bankot (IADB). (...) // A baloldali kormányok hatalomra kerülése óta drasztikus változások mentek végbe a régióban. 2005-ben a Nemzetközi Valutaalap hitelállományának 80%-a Dél-Amerikába volt kihelyezve. Ma a Nemzetközi Valutaalap globális hitelportfóliájának kevesebb mint 1%-a származik e régiós kölcsönökből. A Banco del Sur mellett szó van egyfajta regionális monetáris rendszerről is...” [Kiemelés tőlem]

Csökken a dollár valutatartalék szerepe. (71:31-36)

- A harmadik válság: Az új hatalmi központok

Elégé közismert adatok (több mint jóslatok!):

„...2007-ben a Goldman Sachs elemzői azt állították, hogy Kína 2027-ben meghaladja az amerikai gazdaság teljesítményét, Indai gazdasága pedig 2050 előtt jelentősebb lesz az USA-énál. (...) // A Price Waterhouse Cooper elemzői úgy látják, hogy az 'E-7' országai (Brazília, Kína, India, Indonézia, Mexikó, Oroszország és Törökország) közel 35%-kal lesznek nagyobbak, mint a mai G-7 gazdaságai, és hogy ezek az országok mozgatják majd a világgazdaság növekedését.” (...) Hogy ezek az új gazdasági hatalmak milyen szerepet játszanak a nemzetközi politikai gazdaságban, annak óriási szerepe lesz.”

Kína mind nagyobb szerepet játszik Afrika és Dél-Amerika életében. Nem fegyverekkel, hanem kereskedelmi-beruházási-diplomáciai módszerekkel.

„Kialakulóban van – Enrico Mattei szavaival élve – egy újabb 'hét nővér' (...) korunk hét nővére, hét hatalmas olajtermelője az orosz Gazprom, a kínai CNPC, a venezuelai PdVSA, a brazil Petrobras, a szaúdi Aramco és a malajziai Petronas.” (71:37-39)

- A negyedik válság: A nyersanyagforrások és a fenntarthatóság

„Az utolsó és valószínűleg legsúlyosabb válság a kritikus fontosságú nyersanyagok – az olaj, az élelmiszer és a víz – elérhetősége és elosztása. Az emberiség léte forog kockán: ezen, fennmaradásunk-

hoz alapvetően fontos források felhasználása egyszerűen nem esik egybe az alapvetően pazarló kapitalista fejlődés diktálta módszerekkel.” [Kiemelések tőlem]

Kína, majd India a legnagyobb széndioxid-kibocsátókká válnak.

„...az ökológiai megfontolásokat, továbbá a társadalmi igazságosságot figyelembe vevő új irányba kell terelni az emberiség fejlődését...” (...) Ahogy nő azoknak a száma, akik hasonló {Nyugati} életforma után vágyakoznak, a Föld problémái egyre súlyosabbra fordulnak. Az amerikai álmom egyre költségesebb lesz, míg végül kénytelenek leszünk mindannyian feladni a nyugati életformát.”

Az USA támogatja a {hazai} mezőgazdasági termelést és exportot, ezzel hozzájárul a fejletlen világ mezőgazdaságának pusztulásához.

A bioenergetika céljaira termelt növények csökkentik az élelmiszertermelésre fordítható területeket, az olajár növekedése pedig emeli a szállítási költségeket. Az eredmény: „A The Economist című magazin által számított élelmiszer-árindex 2007-ben 30%-al nőtt, 2008-ban pedig ennél is meredekebben emelkedik majd. (...) Az Egyesült Nemzetek Világélelmészési Programja 2008 március 23-án, (...kijelenti) hogy három hét alatt 20%-al emelkedtek az élelmiszerárak, (...) A gabona ára évi átlag 80-90%-kal nő. A rizs ára 2008 márciusában egyetlen napon 30%-al emelkedett, és így megkétszereződött 2008 januárja óta, tehát kevesebb, mint három hónap alatt;”

Következtetések:

A négy válság ellenére „Az USA stratégiája továbbra is a katonai hatalmat tekinti az olaj és más nyersanyagok feletti ellenőrzés biztosítékának. A sas másik szárnya az extraprofitnak a pénzügyi eszközök révén való elsajátításán nyugszik, de ez aligha meríti ki a ragadozó taktikai arzenálját.”

További fegyverek a nemzetközi szabadalmi és licenszrendszerek, amelyek bebiztosítják a monopoljárdékat, levédik az eszmei vagyoni jogokat.

„Ahogy korlátozni kell és társadalmi ellenőrzés alá szükséges vonni a magas kockázatú pénzügyi műveleteket, a tudományt is fel kell szabadítani, hogy a technikai fejlődést ne lehessen mesterségesen visszafogni.” [Kiemelés tőlem]

„Ha a Dél sok országában komoly baloldali kormányok vennék a

kezükbé a hatalmat, akkor a globális politikai gazdaság mélyreható átrendeződése következhetne be. (...) Egy haladó Dél-Afrika segíthetne az angolszász kapitalista világrendszer alternatívájának kialakításában.” (71:40-42)

[6] Rendkívüli figyelmet érdemel: neves amerikai közgazdász kritizálja az USA szerepét a válságban!

1. A pénzügyi helyzet mélysége és súlyossága

„E mai krízist három tényező együttállása különbözteti meg az eddigi válságoktól: (a) az Egyesült Államokból, vagyis a globális rendszernek nem a periferiájáról, hanem a központjából indult ki; (b) egy egymást követő buborékokból kifejlődött gazdasági buborék kipukkanását tükrözi; (c) a buborék, az értékpapír kibocsátásokon keresztül, egyedülállóan bonyolult és kinyomozhatatlan úton módon irányult a pénzügyi struktúrára. // Ez a válság globális válság, amely az Egyesült Államokból indult útjára. Ez egyben azt is jelenti, hogy megkérdőjeleződik a globális hitelgazdaság irányítása, mely eddig az USA-ban fókuszálódott, s alapja a korrekt és nyílt kereskedelem terén való jó hírnevünk volt. Az egyik résztvevő szerint a 'G1 legitimációs válságáról' van szó. Hogy az Egyesült Államokban koncentrálódó és a dollárra mint tartalékvalutára épülő globális pénzügyi rendszer hosszabb távon fennmarad-e, az a Csoport szerint nyitott kérdés.” [Kiemelés tőlem]

„A lakásbuborék kipukkadását egy árupiaci buborék kialakulása követte, különösen az olaj, az élelmiszer-gabona és az alapfémek terén. Ez egy spekulatív buborék, amely nem magyarázható 'alaptézisekkel': az olajárak az elmúlt évben megkétszereződtek, miközben az olaj iránti kereslet mindössze néhány százalékkal emelkedett. Az energia-, élelmiszer- és fémárak szimultán árnövekedése ugyancsak a közös pénzügyi eredetről árulkodik.” [Kiemelések tőlem]

„A csoportban senki sem gondolja, hogy a pénzügyi válság 2009 januárjára eltűnik vagy akár csak stabilan kontrollálhatóvá válik.” (35:44)

2. Az instabil makrogazdasági környezet

„Az elejétől kell újra kezdenünk, célzott, hosszútávú, alapvetően az állami beruházásokra épülő stratégia alapján az Egyesült Államok

fizikai infrastruktúrájának újjáépítésére, az energiafelhasználási minták reformjára, valamint a klímaváltozásra és egyéb égető kérdésekre reflektáló új technológiák kifejlesztésére koncentrálva. Támogatnunk kell a Bush-éra buborékjainak kipukkanása miatt állásukat veszített embereket, de eredményesen kell őket támogatnunk – munkanélküli biztosítással, az állami és önkormányzati közszolgáltatások kiterjesztését szolgáló jövedelemelosztással, képzési és átképzési programokkal.” (35:48)

3. A nemzetközi monetáris rendszer jövője

„A Párizsi Csoportban több, a nemzetközi monetáris és pénzügyi rendszer struktúrája és irányítása terén elismert szakértő vett részt. Majdnem mindegyikük egyetértett abban, hogy a jelenlegi rendszer bajban van s hogy komoly változások várhatók a közeljövőben, ha ugyan még nem kezdődtek el. (...) ...két kritikus fogyatékoságtól szenved. Először is nem sikerült stabilitást, kiszámíthatóságot produkálnia az általános üzleti tevékenységek számára. A tőzsdefolyamatok szinte teljesen determinálják a kamatmozgások irányát, aminek eredményeként ezek nagymértékben rendszertelenek, kiszámíthatatlanok és ki vannak téve a manipulációnak, miközben a mögöttük álló pénzügyi hálózatok átláthatatlanok és nagy rendszerkockázatnak vannak kitéve. Másrészt, a monetáris rendszer nem ad egy olyan keretet, amelyen belül az egyes országok koherens fejlesztési, növekedési és teljes foglalkoztatási stratégiát folytathatnának; ellenkezőleg: rigid fegyelmet és egyenetlen teljesítményt kényszerít rájuk. Nem véletlen, hogy a fejlődő világ legnagyobb sikertörténetei éppen két olyan országban zajlottak le – Kínában és Indiában, 1980 óta – amelyek nem használtak bankhiteleket, s így elszigetelve maradtak a pénzügyi sokktól. Az 1990-es évek vége óta ezt a két országot mások is követték (elsősorban Argentína), mivel felismerték, hogy a leghatékonyabb pénzügyi stratégia gyakran az, ha leválnak a nemzetközi rendszerről. [Kiemelések tőlem]

Abban minden résztvevő egyetértett – írja Galbraith -, hogy a dollár túlélése nem választható el az Egyesült Államok reputációjától, különösen három területen: (1) geopolitikai: egyre nyilvánvalóbb, hogy nem nyújt biztonságot, sőt, sokak szemében ő maga lett az instabilitás melegágya; (2) pénzügyi kormányzat: halványul az USA pénzügyi tisztaságába vetett bizalom, ami negatívan hat a dollárra;

(3) technológiai vezető szerep: ezt az előnyt is eltékoztuk – mondja. „Mindeközben az IMF, a világ pénzügyi irányításának egyik intézménye, kivénhedt erővé vált, melyet saját rigid ideológiája és a hitelező államok aszimmetrikus kiszolgálása diszkreditált. Nem meglepő, hogy a fejlődő államok már nem akarnak az IMF-el dolgozni.” [Kiemelések tőlem]

Az új központok megjelenéséről szólva: „Az ázsiai és latin-amerikai regionális valuták és klíringegységek egyre reálisabb lehetőséget jelentenek. Ezek növelni fogják a regionális gazdasági stabilitást, és csökkenteni fogják a dollártartalékok iránti keresletet, azonban ellentétes hatásuk lesz az amerikai gazdasági stabilitásra, hacsak nem teszünk valamit.”

„Mit kell tehát tennie az Egyesült Államoknak? (...) Először is, az amerikai dollár kulcsvaluta szerepét a lehető legnagyobb mértékben és a lehető leghosszabb ideig meg kell őrizni,” El kell fogadnia a „regionális stabilizációs blokkok szükségszerűségét és előnyeit egyaránt. (...) Végezetül, az amerikai többlettartalékokat az USA technológiai vezető szerepének – különösen az energiaátalakítási szektorban – fokozatos újjáélesztésével lehet csökkenteni.” (35:52-54)

4. Politikai prioritások az Egyesült Államok számára

Az amerikai közgazdász tanácsai hazájának:

„Az árverezéseket megállító és a családokat otthonaikban megtartó hatékony politika most az egyik legsürgősebb prioritás.”

„Amennyiben az olaj- és árucikkbuborékok januárig (megjegyzés: 2008-ban írt gondolat!) nem robbannak szét, ezeknek az áraknak egy ésszerű szintre hozatala is sürgős feladatot fog jelenteni.”

„...az intézkedések minden bizonnyal érzékenyen fogják érinteni a spekulánsokat, s arra fogják kényszeríteni a spekulatív eszközöket alkalmazó pénzintézeteket, hogy szembesüljenek veszteségeikkel.” [Kiemelés tőlem]

„Egy rövidtávú fiskális ösztönző csomagra lehet szükség, tekintettel a gazdasági problémákra, illetve az e téren való mielőbbi politikai győzelem szükségességére. Ezt azonban illúziók nélkül kell végrehajtani. A gazdaság nem fog újra növekedési pályára állni egyetlen ilyen csomag hatására.” [Kiemelések tőlem]

„Mínthogy a pénzügyi válság kikerülhetetlenül érinteni fogja a

nyugdíjak értékét, a következő adminisztrációnak fontolóra kell vennie a társadalombiztosítási juttatások kiterjesztésére irányuló lépések megtételét az idősök jövedelmeinek stabilabb alapokra helyezése érdekében.”

„A hosszútávú cél az energiabázisunk átalakítása és a környezeti kihívásoknak való megfelelés kell legyen – nem kevesebb, mint Amerika újjáépítése.” (35:55-59)

[7] Walden Bello véleményéről részletesebben:

Bevezetésként írja: „A Wall Street 2008. szeptember 25-i összeomlásának okai közt nemcsak a kapzsiság és egy hiperaktív ágazat állami szabályozásának hiánya szerepel, hanem túltermelési válságból is fakad, amely a globális kapitalizmust már a hetvenes évek közepe óta gyötri.”

- megsemmisült 1,3 trillió dollár értékű pénzügyi vagyon;
- lényegében államosították a Wall Street-et, a központi bank, a Fed és a Pénzügyminisztérium dönt a pénzügyi szektor összes stratégiai kérdéséről, az AIG megmentésével az amerikai kormány működteti a világ legnagyobb biztosítótársaságát;
- a globális pénzügyi rendszer megmentése érdekében kétségbeesetten összeállított 700 md dolláros kormányzati segítség a világválság óta a legnagyobb mentőcsomag,” {és számtalan szakértő szerint nem megoldás!}

Kérdés-feleletei tömören: Túl vagyunk-e a legrosszabbon? Nem; Mi okozta a globális kapitalizmus hatalmi központjának összeomlását? A kapzsiság? Az ódivatú kapzsiság is szerepet játszott benne; Lehetséges, hogy a Wall Street túlokoskodta magát? Pontosan ez történt. A pénzügyi spekulánsok „túlokoskodták” magukat az egyre összetettebb pénzügyi konstrukciók, pl. származékos ügyletek létrehozásával,...; Az összeomlás oka a szabályozás hiánya volt? Igen; De van-e még valami a dolgok mögött? Valami a rendszer szintjén? Soros György, aki megjósolta az egész összeomlást, azt mondja, hogy amin most keresztülmegyünk, az a pénzügyi rendszer válsága, az „eresztékeiben recsegő-ropogó... globális kapitalista világ... gigantikus keringési rendszerének válsága”; A túltermelés okairól: Európa és Japán II. vh. utáni újjáépítése, majd néhány iparosodó ország – Brazília, Tajvan és Dél-Korea {hol van

Kína és India?} gyors fejlődése; Hogyan próbálta megoldani a kapitalizmus a túltermelési válságot? A tőke három úton: a neoliberális szerkezetváltás, a globalizáció és a „pénzügyesítés” révén próbált menekülni a túltermelési probléma elől; Mit jelent a neoliberális szerkezetváltás? 1./ megszüntették az állami korlátozásokat a tőke és vagyon növekedése, felhasználása és áramlása terén, 2./ átcsoportosították a jövedelmeket a szegényektől és a középosztálytól a gazdagok javára. ...kizsigereli a szegényeket és a középosztályt és így csökkenti a keresletet, miközben nem feltétlenül ösztönzi a gazdagokat arra, hogy többet fektessenek a termelésbe. (...) A neoliberális szerkezetátalakítás nem tudta lerázni a stagnálást.”; Miként lett a globalizáció a válságra adott válasz? „A stagnálás elkerülésére a globális tőke második menekülési útvonala az ’extenzív felhalmozás’, vagyis a globalizáció volt, ami a félkapitalista, a nem kapitalista és a prekapitalista területeknek a globális piacgazdaságba való gyors integrálását jelentette. A híres német forradalmi közgazdász, Rosa Luxemburg már sokkal korábban úgy látta, hogy ez elengedhetetlen a gyarmattartó gazdaságok profitrátájának szinten tartásához. Hogy is? Mivel ez biztosította az olcsó munkaerőt, az új, bár korlátozott piacokat, az olcsó mezőgazdasági termékeket és nyersanyagforrásokat, továbbá megteremtette az infrastrukturális beruházások új terepét. Az integrációt a kereskedelem liberalizációján, valamint a nemzetközi tőkemozgások és a külföldi tőkebefektetések korlátainak feloldásán keresztül érték el.” Kína a klasszikus példa. „A XXI. Század első évtizedének közepére az Egyesült Államok vállalati profitjának kb. 40-50%-a külföldi, és főleg kínai tevékenységből és értékesítésből származott.” Miért nem gyűrte le a globalizáció a válságot? „...az a gond, hogy növeli a termelőkapacitásokat és ezzel tovább fokozza a túltermelést. Az utóbbi 25 évben elképesztő mennyiségű feldolgozóipari kapacitás jött létre Kínában, ami viszont az árakat és a profitot is leszorította.” És mi a helyzet a „pénzügyesítéssel”? „A későkapitalizmus valós világában, ahol az iparba és a mezőgazdaságba való befektetés a többlet-kapacitások miatt alacsony hozamú, hatalmas mennyiségű többletforrások keringenek, amit a pénzügyi szektorba fektetnek, és ide forgatnak vissza – azaz a pénzügyi szektor saját magát gerjeszti. Ennek köszönhető a hiperaktív pénzügyi gazdaság és a stagnáló

reálgazdaság egymástól való gyors eltávolodása.” Mi a gond ezzel a menekülési útvonallal? „A pénzügyi szektorba való befektetéssel az a probléma, hogy az nem más, mint az érték kifacsarása a már létrehozott értékekből. Profitot ez is termelhet, de nem hoz létre új értéket. (70:61-69)

[8] Samir Amin mondja még:

„A jelenlegi kapitalista rendszert ugyanis egy maroknyi oligopólium uralja, amely kezében tartja a világgazdaság legfontosabb döntéseinek meghozatalát. (...) ...szó sincs piacgazdaságról, ahogy pedig mondani szokták, sokkal inkább a finanszírozott oligopóliumok kapitalizmusáról.”

A pénzügyi válság hátterében az elavuló kapitalizmus rendszerváltsága húzódik meg

Kifejti, hogy a „...a pénzügyi válság megoldására tett lépések csak a reálgazdasági válsághoz vezethetnek. (...) Már nem recesszióról, hanem hanyatlásról kell beszélni. (...) E válság mögött pedig felsejlik a kapitalizmus tényleges strukturális rendszerváltsága. (...) E rendszerválság legfontosabb dimenziója a Föld természetes erőforrásaihoz való hozzájutást érinti, amelyek az utóbbi fél évszázadban jelentősen összeszűkültek. Az Észak-Dél konfliktus emiatt a jövő háborúinak és konfliktusainak fő tengelyét fogja alkotni.”

Az erőforrások kontrolljáról: „A dúsgazdag országok lakossága – a Föld teljes lakosságának 15%-a – saját fogyasztása és pazarlása érdekében kisajátítja a földi erőforrások 85%-át, (...) Mint tudjuk, Kínának, Indiának és általában a déli féltekének is szüksége van ezekre az erőforrásokra fejlődésükhöz. Az Egyesült Államok számára viszont arról van szó, hogy feltétlenül korlátoznia kell a hozzájutást {mások számára} és ennek végső soron egyetlen eszköze a háború. Másrészt az energiahordozókkal, főleg a fosszilis eredetűekkel való takarékoskodás érdekében az Egyesült Államok, Európa és mások nagyszabású bioüzemanyag-előállítási terveket dolgoznak ki az élelmiszertermelés kárára, amivel még tovább növelik az árakat.” (54: 72-74)

[9] Kondratyev-ciklusba illeszti a mai történeteket: „Harminc éve tart a vállalatok, az államok és a háztartások tömeges méretű eladó-

sodása. Ma a Kondratyev-féle B fázis utolsó szakaszában vagyunk, amikor a virtuális hanyatlás valóságossá válik, s a buborékok szét-pukkadnak: egymást követik a csődök, nő a tőkekoncentráció, fokozódik a munkanélküliség, s a gazdaság valódi deflációs helyzetet él át.” (...) ...válságban vagyunk: A kapitalizmus a végéhez ér.” [Kiemelés tőlem]

- „...a rendszer valós fölhalmozási lehetőségei immár elérték határaikat. A kapitalizmus, mióta a XVI. század második felében megszületett, a gazdaságnak abból a különbségéből táplálkozik, amely a profitokat bezsebelő centrum és az egyre inkább elszegényedő (nem feltétlenül földrajzi értelemben vett) perifériák között áll fenn.

E tekintetben Kelet-Ázsia, India és Latin-Amerika gazdasági felemelkedése legyőzhetetlen kihívást jelent a Nyugat által megteremtett világ gazdaság számára, minthogy a Nyugat többé nem képes ellenőrzése alatt tartani a felhalmozási költségeket.”

- Mi következik? „Tíz év múlva talán tisztábban látunk, s harminc vagy negyven év múlva egy új rendszer jön majd létre. Azt hiszem, éppúgy van esélye annak, hogy egy, a kapitalizmusnál is kegyetlenebb kizsákmányoló rendszer keletkezzék, mint annak, hogy valamilyen egyenlőbb és redistributívabb modell köszöntson ránk.”

- Elmozdul-e a világ gazdaság centruma? „A válság, amelyet átélünk, egy politikai ciklus, az amerikai hegemonia végével is egybeesik, (...) Az USA fontos szereplő marad, de többé nem lesz képes visszahódítani domináns pozícióját a megtöbbszöröződött hatalmi centrumokkal, (...) Úgy vélem, az amerikai nép fele nem fog beletörődni abba, ami most történik vele. Belső konfliktusok rázkódtatják majd meg az Egyesült Államokat, amely, politikai szempontból, a világ leginstabilabb államává válhat. S nem szabad megfeledkezni arról, hogy mi, amerikaiak, mindannyian fegyvert viselünk...” (34: 75-78)

[10] A Clinton adminisztráció Közgazdasági Tanácsadó Testületének elnöke, majd a Világbank vezető közgazdásza, később a Columbia Egyetem Pénzügyek és Gazdaságtan professzora, 2001-ben Nobel-díjas.

Mivel a kapitalista világrendszer egyik vezető közgazdászának és nem baloldali gondolkodónak a véleményéről van szó, ér-

demes itt is utalni a könyvében a globalizációról, a nemzetközi pénzügyi rendszerről, a volt szocialista (kommunista) országok neokapitalizmusáról írt fontosabb megállapításaira:

- átmenet, privatizáció: a sokkterápia óriási károkat okozott; a Kínában és Oroszországban végbement „átmenet” homlokegyenest ellentétes gyakorlata borzasztó következményekkel járt Oroszországban (ahol egyéb hibás lépésekkel kombinált sokkterápiát alkalmaztak): nagyobb gazdasági kár érte, mint a II. világháborúban; az IMF-diktálta gyors privatizáció egyik káros következménye: a privatizált cégek monopóliumokba és kartellekbe tömörültek, mert nem létezett hatékony kartell-ellenes törvény

- a nemzetközi pénzügyi szervezetek, IMF, US Kincstár: az IMF-et az új vallás, a piaci fundamentalizmus vezérli, idejétmúlt, alkalmatlan standard gyógymódokat ír elő, nem törődve a következményekkel, különösen a szegénységre gyakorolt hatással; elmegy a hülye logikái: aki nem dolgozik, az nyilván azt választotta; az 1997-es ázsiai válságból azok jöttek ki jól, akik nem követték az IMF-et, azok rosszul, akik elfogadták az IMF és az US Kincstár előírásait; a nyugati tanácsadók és nemzetközi intézmények rossz tanácsai/előírásai miatt „bedőlő” szegény országok adósságát el kell engedni; kötelezni kell az IMF-et, hogy tegye közzé, az előírt programjai milyen hatással lesznek a szegénységre és munkanélküliségre; ha pedig kudarchoz vezet, felelőssé kell tenni

- behatolási taktikák: a (gyors) liberalizáció káros következményekkel járt; különösen káros a pénzügyi rendszer szabályzókat megelőző megnyitása a külföld előtt; nem tanulták meg, hogy nem egyetlen piaci modell létezik; az USA import-védelmét nem fair kereskedelmi törvények irányítják, hanem kizárólag a saját ipar védelme; az USA általában is unfair!

- verseny: a privatizációnál fontosabb a verseny és az új vállalatok létrehozása, de kell-e az eszeveszett verseny? a lassúbb fejlődés jobb környezetet biztosít;

- a jövőre vonatkozó elgondolások: ahhoz, hogy a globalizáció a kívánt módon működjék, meg kell reformálni a kormányzását; a kormányok feladata a társadalom és gazdaság hatékony – és humánus – működtetése; a nemzetközi intézmények feladata a globális gazdasági stabilitás, a globális környezetvédelem, a globális

egészségügyi kérdések kezelése; a hitelfelvevőknek helyet kell biztosítani az IMF vezérkarában, meg kell változtatni abban a szavazati jogokat; a fejlődőknek a nemzetközi intézményektől független agytrösztöt kell létrehozniuk; 7 fontos lépés: a forrópénzek áramlásának ellenőrzése; a hitelezők IMF általi mentése helyett a felvevők csődeljárása; tartózkodás a nagy mentőeljárásoktól; erőteljesebb bank-szabályozás; a kockázat-menedzselés javítása; a biztonsági (szociális) háló javítása; a krízisekre adott jobb válaszok; - meg kell reformálni a Világbankot és a fejlődés támogatását; egyenlőség = gyorsabb fejlődés; a globalizációt emberibb arcúvá kell tenni (247) – a 2003-ban írt utószavának záró mondata: „Sajnos az elmúlt évben a világ leggazdagabb és legerősebb országában az unilateralizmus erősödése volt látható. Ahhoz, hogy a globalizáció működhessen, ennek is meg kell változnia.” Saját hazájáról nyilatkozik így a szerző.

[11] Amikor a nem konvencionális szabadulási kísérletek témaköréhez értem, nem volt nehéz meghozni a döntést: egyetlen országra, egyetlen államférfira kell koncentrálni: Hugo Chávezre. Hangsúlyozva persze, hogy Dél-Amerikában több országban folynak kísérletek az (elsősorban USA-ból eredő) külföldi befolyás, nyomás alóli függetlenedés, és a súlyos szociális ellentétek mérséklése megoldására. Az alapszövegben ennek a ma még rendkívül furcsának tartott mozgalomnak a reform-intézkedéseivel foglalkoztam, itt a személyes jellegű kérdésekkel egészítem azt ki.

Korábbi ismereteimet a jelen mű írásakor öt forrásból frissítettem fel (3, 36, 37, 51, 69). Kettő Richard Gott – a latin-amerikai világot jól ismerő történész – véleményét adja (36 és 51), a harmadik America Vera-Zavala román származású, Svédországban élő baloldali gazdaságtörténész, a negyedik Caracasban élő kanadai újságíró, Jonah Gindin írása, az ötödik pedig egy Gindin által vezetett weblap.

Óslakos értelmiségi, politizálással átitatott családból származik, a bátyja tudós tagja az Alkotmányos Nemzetgyűlésnek, majd havannai nagykövet, ami illeszkedik a Latin-Amerikában általános tendenciákhoz: majdnem törzsi jellegű családi kapcsolatrendszerhez a felső politikai körökben. (51:26, 27)

[12] Dr. Tom Ellis-től:

A Glomart rendszer, a növekedés folytonossága (strukturális szükségyszerűség), generálja a saját kultúráját --- a konzumerizmust (az vagy, amid van) {Jé, Lázár úrrrr ideológiája!}, amit a leghatékonyabb szociális ellenőrző mechanizmus, a reklám útján propagálnak. Minden TV- és nyomtatott, és most az interneten átszűrődő hirdetés végtelenszer ismételt üzenete elég egyszerű. VÁSÁROLJ TÖBBET--- az vagy amid van. A Glomart alaposan érdekelt a globális környezetünkről szóló rossz hírek vagy kevesebb szükséglettel rendelkező emberekről szóló hírek elfojtásában --- az ilyen tudat rossz a Glomart-nak.

A Gaia rendszer ellenkezőleg, a jobbá tétel elvén működik: bármiből túl sok vagy túl kevés toxikus hatással van az élő szervezetre. A Gaia-ban az vagy, amit csinálsz: egy szervezet életbenmaradása meghatározott annak az ökörendszernek a fenntartásban és nem ronbolásban elért sikere által, amiben él. Egyetlen szervezet se „birtokol” semmit, azt használják, amire szükségük van a környező erőforrásokból, és ellátnak vele más szervezeteket is.

A Glomart-tal (Érték = Ár) szemben a Gaia-ban egy ökörendszer bármely részének az értéke nem számítható ki. Mindegyik magában foglalja azokat a mintákat, amelyek összekötnek minden szervezetet mindegyik másikkal. A Gaia elveken alapuló kultúra ennél fogva olyan, amelyik az „eleget” inkább hangsúlyozza, mint a többet; a tennit inkább, mint a birtokolnit, és az életet magát --- a mi sajátunkat, a közösségünkét és a bolygónkét.

A fentieket Dr. Tom Ellis egyik esszéjéből kivonatoltuk (tiellis@aol.com). A jobbá tétel a human efficiency (emberi hatékonyság) és enough limits (elég korlátok) integráns része ... + ...<http://www.morrigan.net/gaia-intl/mission.htm> (72)

Tartalomjegyzék

Előszó	1
Magyarázatok	4
1. fejezet: Az alapkö	5
2. fejezet: A verseny és növekedés mint motorok és mint a kizsákmányolás fokozásának ösztönzői	10
3. fejezet: Szélhámosok birodalma!	24
4. fejezet: Válságokat érlel a méhében	28
5. fejezet: Ideje felébredni!	36
6. fejezet: A kizsákmányolás abszolút embertelensége, mint uralkodó jellegzetesség	43
7. fejezet: A korrupció általános burjánzása	51
8. fejezet: A polgári (parlamentáris) demokrácia, mint a tőkések hatalmának biztosítását szolgáló eszköz	58
9. fejezet: A kapitalizmus védelmezői és módszereik	61
10. fejezet: A ma leglényegesebb világgazdasági kérdései és a globalizáció lényege	73
11. fejezet: Klasszikus példa a tőke aljasságára: a neoliberais neokapitalizmus az ex-szocialista táborban	81
12. fejezet: Táptalaj: szélsőjobb és fajgyűlölet	88
13. fejezet: Szabadulási kísérletek	91
14. fejezet: Foglaljuk össze: mi tehát a baj a kapitalizmussal?	106
15. fejezet: Van-e kiút?	109
Függelék	133
Irodalom	138
Jegyzetek	143
Tartalomjegyzék	164

